

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta sociálních věd

MAGISTERSKÁ PRÁCE

2010

Bc. Aneta SAVAROVÁ

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

Aneta SAVAROVÁ

**Rušení zahraničního rozhlasového vysílání
pro Československo (1952-1988)**

Magisterská práce

Praha 2010

Autor práce: **Aneta Savarová**

Vedoucí práce: **PhDr. Ondřej Zamazal**

Oponent práce:

Datum obhajoby: **2010**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

SAVAROVÁ, Aneta. *Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo (v letech 1952-1988)*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta sociálních věd, Katedra mediálních studií a žurnalistiky, 2010, 101 stran. Vedoucí diplomové práce PhDr. Ondřej Zamazal.

Anotace

Diplomová práce „*Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo (v letech 1952-1988)*“ pojednává o tom, jak komunistický režim celých 36 let rušil zahraniční rozhlasové vysílání. Šlo zejména o vysílání Rádía Svobodná Evropa, Hlasu Ameriky, BBC, Rádía Svoboda, Deutschlandfunk, Deutsche Welle, Vatikánu, Říma, Paříže, Madridu, Kanady, RIAS. Takzvaná akce R-405 (což byl krycí název projektu rušení) trvala po celé období od ledna 1952 až do prosince 1988.

Annotation

Diploma thesis „*Radiojamming of foreign radio broadcasts to Czechoslovakia (between years 1952-1988)*“ discusses how the communist regime abolished the entire 36 years of foreign radio broadcasts. It focused on the broadcasts of Radio Free Europe, Voice of America, BBC, Radio Liberty, Deutschlandfunk, Deutsche Welle, the Vatican, Rome, Paris, Madrid, Canada, Rias. The so-called action of R-405 (which was code-named Project interference) lasted throughout the period from January 1952 until December 1988.

Klíčová slova

Rušení rozhlasového vysílání, radioobrana, Československo, cenzura, legislativa, komunistická strana

Keywords

Interference to radio broadcaster, radiojamming, Czechoslovakia, censorship, legislation, the Communist Party

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Vlastní text práce bez anotací a příloh má celkem 141 595 znaků s mezerami, tj. 79 normostran.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti i pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 19.5.2010

Aneta Savarová

Poděkování

Děkuji svému konzultantu PhDr. Ondřeji Zamazalovi za trpělivost a konstruktivní nápady během celého procesu formování mé diplomové práce. Mé poděkování patří také historiku Prokopu Tomkovi za připomínky a informace o pramenech. Tato práce by jistě nevznikla bez vstřícnosti pracovníků řady knihoven a archivů.

SCHVÁLENO

Institut komunikačních studií a žurnalistiky UK FSV Teze MAGISTERSKÉ diplomové práce	
TUTO ČÁST VYPLŇUJE STUDENT:	
Příjmení a jméno diplomanta: Aneta Savarová	Razítko podatelny Univerzita Karlova v Praze Fakulta sociálních věd
Imatrikulační ročník diplomanta: 2008	Došlo dne: 29-09-2009 -1-
E-mail diplomanta: aneta@savarova.cz	Příloh: 5 Stanační číslo: Přiděleno:
Studijní program/studijní obor: Mediální studia	katedra mediálních studií IKSŽ UK FSV k rukám Doc. PhDr. Jana Jiráka, Ph.D.
Předpokládaný název práce v češtině: Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo (v letech 1952 - 1988)	
Předpokládaný název práce v angličtině: Jamming of foreign radio broadcasts to Czechoslovakia (in 1952 - 1988)	
Předpokládaný termín dokončení (semestr, školní rok – vzor: ZS 2012) (diplomovou práci je možné odevzdat nejdříve po dvou semestrech od schválení tezí, tedy teze schválené v LS 2010/2011 umožňují obhajovat práci nejdříve v LS 2011/2012): LS 2010	
Pedagog, s nímž byly teze konzultovány (příjmení, jméno, pracoviště – vzor: Mocnár, Karel, KMS IKSŽ UK FSV): Zamazal, Ondřej, KMS IKSŽ UK	
Charakteristika tématu a jeho dosavadní zpracování (rozsah do 1800 znaků): <p>Po únoru 1948 začala v Československu fungovat cenzura. Komunistická strana zavedla plnou kontrolu nad médii, aby její ideologický vliv nebyl v rozporu s oficiální politikou. Státní bezpečnost řadila vysílání západních zahraničních rozhlasových stanic v českém a slovenském jazyce k prostředkům ideologické diverze protivníka, charakterizovaného tradičně jako „imperialisté v čele s USA“. Proto se režim rozhodl rušit vysílání radia Svobodná Evropa, Hlasu Ameriky, BBC, Radia Svoboda, Deutschlandfunk, Deutsche Welle, Vatikánu, Říma, Paříže, Madridu, Kanady, RIAS. Takzvaná akce R-405 (což byl krycí název projektu rušení) trvala po celé období od ledna 1952 až do prosince 1988, tedy celých 36 let.</p>	
Předpokládaný cíl diplomové práce, původní přínos autora diplomové práce ke zpracování tématu, případně formulace problému, výzkumné otázky nebo hypotézy (rozsah do 1800 znaků): Cílem mé diplomové práce bude podrobně zpracovat historii rušení zahraničního vysílání pro Československo v době vlády KSČ. Zvláštní pozornost bude věnována výstavbě a fungování rušících středisek (včetně zmapování jejich technických parametrů a finančních nákladů). Rušícím signálem měla být pokryta především velká města. V první etapě (s termínem dokončení 30. 6. 1953) měla být vybudována rušící centra v Praze, Plzni, Liberci, Ústí nad Labem, Ostravě, Brně, Bratislavě, Českých Budějovicích a Košicích. Ve druhé etapě (s termínem dokončení 31. 12. 1953) centra v Karlových Varech, Mostě, Hradci Králové, Jihlavě, Olomouci, Gottwaldově, Přerově, Prostějově a Karviné. Ve spojení s vysílači Ústřední správy spojů rušilo Ministerstvo vnitra na středních vlnách celkem 40 vysílači průměrně 6–7 hod. denně, na dlouhých vlnách dvěma vysílači průměrně 3–4 hod. denně (včetně rušení pro SSSR) a na krátkých vlnách 220 vysílači 16–18 hod. denně (pro území ČSSR i SSSR). Z území Maďarské lidové republiky byla navíc bez výslovné žádosti vlády ČSSR rušena vysílání v českém a slovenském jazyce stanic BBC, Tirana, Deutsche Welle, Vatikán, Paříž a Hlas Ameriky. Tato forma „bratrské pomoci“ byla poskytována minimálně ještě celý rok 1969. Po	

uvolnění okupačními vojsky byla obnovena střediska dálkové obrany rušení pro SSSR. Československé rušičky ukončily svou činnost až 16. 12. 1988.

Předpokládaná struktura práce (rozdělení do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu):

Úvod

1. Politická situace v zemi

2. Cenzura v Československu

Během čtvrtstoletí poválečného Československa prošla cenzura hromadných sdělovacích prostředků několika etapami. Měnila se její politická a právní pozice, její instituce a způsob činnosti.

2.1. Léta 1945-1948

Cenzurní činnost tiskového oddělení Ministerstva informací a Státní bezpečnosti se teprve rozbíhala. Příprava zákona o cenzuře tisku byla ještě v zárodku, když se v únoru 1948 odehrálo rozhodující střetnutí. KSČ nastolila mocenský monopol.

2.2. Léta 1948-1953

V průběhu vlády komunistické moci fungovala cenzura nepřetržitě jako důležitá součást stranického řízení hromadných sdělovacích prostředků, kultury a osvěty. V letech 1948-53 se realizovala jako stranická cenzura, v následujících letech jako cenzura státně-stranická.

2.3. Léta 1953-1989

Od roku 1953 zajišťovala dozor nad šířením informací Hlavní správa tiskového dohledu. O 14 let později tuto instituci nahradila Ústřední publikační správa. V roce Pražského jara byla cenzura zakázána, média se dočkala krátkodobé liberalizace. Než-li zákon vstoupil v platnost, došlo k srpnové okupaci a cenzura byla obnovena zřízením Úřadu pro tisk a informace. V roce 1981 zahájil činnost Federální úřad pro tisk a informace. Státní cenzura byla zrušena po Sametové revoluci v roce 1989.

3. Rušení zahraničního rozhlasového vysílání do ČSR

Ministerstvo vnitra vydalo pokyn rušit celé vysílání radia Svobodná Evropa, Hlasu Ameriky, BBC, Radia Svoboda, Deutschlandfunk, Deutsche Welle, Vatikánu, Říma, Paříže, Madridu, Kanady. Bylo rušeno i vysílání RIAS v němčině pro oblasti s německy mluvícím obyvatelstvem (Brno, Olomouc, Karlovy Vary, Ústí nad Labem a Liberec). Objem rušení měl celkově činit 193,1 hodin denně.

3.1. Legislativní rámec

První podrobné podklady k radioobraně vznikly na Ministerstvu zahraničních věcí 3. 1. 1952. Poté bylo zřízeno zvláštní oddělení Ministerstva národní bezpečnosti „k rušení nepřátelské propagandy a pořadů zaměřených proti našemu lidově demokratickému zřízení.“ První vládní stanovisko v dané věci vzniklo 3. 6. 1953. Po sloučení Ministerstva národní bezpečnosti a Ministerstva vnitra v září 1953 byla v rámci zásadní reorganizace bezpečnostního aparátu zřízena IX. správa MV zabývající se výzkumem, vývojem, výrobou a instalováním operativní techniky, radiokontrazvědkou, radioobranou a dozorem nad vládními spoji. Úkoly související s radioobranou byly uloženy IV. odboru této správy. Dne 1. 11. 1955 byla tato problematika vyčleněna do VI. zvláštního odboru Ministerstva vnitra.

3.2. Radioobrana v 50. letech

Stavba rušičích center byla rozdělena do dvou etap. Do 30. 6. 1953 měla být vybudována v Praze, Plzni, Liberci, Ústí nad Labem, Ostravě, Brně, Bratislavě, Českých Budějovicích a

Košicích. Do 31. 12. 1953 měla být dokončena centra v Karlových Varech, Mostě, Hradci Králové, Jihlavě, Olomouci, Gottwaldově, Přerově, Prostějově a Karviné, do 30. 4. 1953 pak v Litomyšli. Ministerstvo národní bezpečnosti plánovalo v průběhu prvního pololetí 1953 rozšířit služebny – oblastní řídicí body v Brně, Bratislavě, Košicích a Plzni – a vybudovat nové v Liberci a Ústí nad Labem. Ne všechny úkoly byly však splněny v termínu, a tak se výstavba rušících center protahovala do dalšího období.

3.3. Omezování rušení v 60. letech

Ministerstvo vnitra už nechtělo kvůli financím do rozvoje rušiček investovat. Ke dni 1. 4. 1964 rozhodlo ÚV KSČ omezit rušení s výjimkou relací Svobodné Evropy. Do tří měsíců měly být sníženy početní stavy 6. zvláštních oddělení KS MV (s výjimkou Hradce Králové), zcela zrušena měla být 6. zvláštní oddělení KS MV v Jihlavě a Karlových Varech. Ústřední správě spojů měly být předány k dispozici vysílače do té doby rušící vysílání Hlasu Ameriky, BBC a Deutsche Welle a přiměřeně měly být sníženy i plány spotřeby elektrické energie. K dalšímu omezení rušení došlo koncem roku 1966, kdy měl být postupně zastavený provoz středisek lokální obrany v Ústí nad Labem, Liberci, Českých Budějovicích, Hradci Králové, Gottwaldově, Ostravě a Olomouci. Lokální střediska měla být ponechána v provozu v místech s velkou koncentrací posluchačů (tedy v Praze, Brně a Bratislavě) a do provozu měla být uvedena i dálková střediska rušení v Plzni a Košicích.

3.4. Pražské jaro a normalizace

Po okupaci území ČSSR vojsky států Varšavské smlouvy 21. 8. 1968 bylo rušení vysílání Svobodné Evropy zastaveno. Rušící střediska v Poděbradech, Rimavské Sobotě, Litomyšli a na dalších místech začala být 23. 8. 1968 postupně obsazována okupačními vojsky. Dálkové rušení smluvně poskytované Sovětským svazem ale pokračovalo a bylo svévolně rozšířeno na všechny relace Svobodné Evropy v češtině a slovenštině. Dne 9. 9. 1968 oznámilo Ministerstvo vnitra zástupcům Sovětského svazu připravenost zahájit rušení a žádalo plán činnosti. Následující den začaly být rušičky postupně uváděny do provozu. Dne 20. 11. 1968 v Praze bylo opět zahájeno rušení vysílání SE, o několik dní později se totéž stalo v Brně a Bratislavě. Ještě v roce 1979 se v zásadě rušily všechny programy kromě čistě hudebních pořadů a „církevních pobožností“. Zlom nastal až 16. 12. 1988, kdy po rozhodnutí předsednictva ÚV KSČ (na základě návrhu ministra zahraničních věcí Jaromíra Johanese) československé rušičky utichly.

4. Právní aspekty legálnosti radio obrany

Vysílání zahraničních rozhlasových stanic v českém nebo slovenském jazyce pocítovali představitelé československého komunistického režimu jako nepřátelské a nebezpečné. Při snahách o jeho oficiální zamezení proto argumentovali rezolucí OSN č. 110 z roku 1947, podle níž byla jakákoliv propaganda vedená proti jiné zemi neslučitelná s Chartou OSN. To se mělo týkat zejména Svobodné Evropy.

5. Závěr

6. Seznam pramenů a použité literatury

Vymezení podkladového materiálu (např. analyzované tituly a období, za které budou analyzovány) a metody (techniky) jeho zpracování:

Jako podkladový materiál budou sloužit monografie a primární zdroje z období let 1948-1988 (například archivní dokumenty), které budou analyzovat. Pro dokreslení autenticity rovněž zpracují výpovědi pamětníků.

Metoda práce: historická srovnávací analýza.

Základní literatura (nejméně 10 nejdůležitějších titulů k tématu a metodě jeho zpracování; u všech titulů je nutné uvést stručnou anotaci na 2-5 řádků):

Bittman, L., Symůnková, H.: Manipulátoři o technikách bojů lži proti pravdě a nenávisti proti

lásce. Katedra žurnalistiky IKSŽ FSV UK, Karolinum, Praha 1992.

Publikace obsahuje několik esejů o tom, jak KSČ podávala veřejnosti neúplné, zkreslené, lživé informace. Skrze média upevňovala svůj mocenský monopol a ovlivňovala mínění lidí.

DeFleur, M., Ballová-Rokeachová, S.: Teorie masové komunikace. Karolinum, Praha 1996.

Rozšíření masových médií má zásadní vliv na lidský život, dodnes ale nerozumíme důsledkům této změny. Autor hledá odpovědi na to, do jaké míry a jakým způsobem ovlivňují příjemce a společnost.

Ješutová, E., Nováková, J.: Normalizace v českém rozhlasu. Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd, Praha 1998.

Knihu vydal Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd k 75. výročí zahájení rozhlasového vysílání u nás. Věnuje se historii rozhlasu s důrazem na události 21. srpna 1968.

Kaplan, K., Tomášek, D.: O cenzuře v Československu v letech 1945 - 1956. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 1994.

Autoři knihy popisují situaci v poválečném Československu s důrazem na cenzuru hromadných sdělovacích prostředků. Publikaci doplňují autentické dopisy, nařízení, zápisy z jednání státníků.

Klimešová, H. a kol.: Prameny k dějinám československého rozhlasu. Čs. rozhlas, Praha 1978.

Kniha mapuje historii dějin Československého rozhlasu.

Kunczik, M.: Základy masové komunikace. Karolinum, Praha 1995.

Kniha má pomoci pochopit společenskou úlohu masmédií a jejich tvůrců, tedy především novinářů. Rovněž má vyjasnit jejich zodpovědnost vůči společnosti a svobodě.

Osvaldová, B., Halada a kol.: Praktická encyklopedie žurnalistiky. Libri, Praha 2007.

Publikace čtenáře seznamuje s pojmy žurnalistiky. Jednotlivá hesla přibližují oblast fotografie, elektronických médií, vydávání periodik a knih, rozhlasového a televizního vysílání. Text doplňuje Listina lidských práv a svobod, etický kodex a doporučená literatura.

Sborník: Bílá místa rozhlasové historie: (příspěvky a svědectví k 60. letům v Československém rozhlasu). Seminář SRT a Katedry žurnalistiky IKSŽ UK, Karolinum, Praha 1999.

Skriptum si klade za cíl shrnout, utřídit a doplnit dosavadní poznatky z oblasti historie rozhlasového vysílání v 60. letech v ČSR.

Sborník: Securitas Imperii I: Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu. MV ČR Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2002.

Sborník vydává svědectví o práci Státní bezpečnosti, analyzuje její vztah s KSČ, s ministerstvem vnitra a veřejností. Vychází především ze zachovaných archivních dokumentů.

Sborník: Securitas Imperii 9: Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo. MV ČR Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2002.

Sborník popisuje například kontrarozvědčnou činnost StB proti vnějšímu nepříteli, Československou emigraci očima tajných materiálů, Akci Manuel a rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo.

Sedláček, K.: Volá Svobodná Evropa. Nakladatelství Archa 90, Praha 1993.

Autor osvětluje historii vysílání radia Svobodná Evropa. Komunistický režim věnoval této stanici vytrvalou, všestrannou a intenzivní pozornost, protože její vysílání se na celkovém objemu zahraničního vysílání podílelo nejvíce a pro občany Československa mělo výjimečný

význam.

Tomášek, D.: Pozor, cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury. Vydavatelství a nakladatelství MV ČR, Praha 1994.

Kniha popisuje, jakým způsobem komunistický režim ovlivňoval média a kulturní život.

Ministerstvo vnitra ČR. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu služby kriminální policie a vyšetřování.

Dostupné na WWW: <<http://web.mvcr.cz/archiv2008/policie/udv/securita/index.html>>

www.totalita.cz

Diplomové a disertační práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací, které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)

Hankusová, V.: Výzkum rozhlasového auditoria v historii Českého a Československého rozhlasu. Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Univerzita Karlova, Praha 2005.

Tuháček, M.: Vznik a vývoj rozhlasu po drátě v Československu v letech 1951-1963. Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Univerzita Karlova, Praha 2001.

Veverka, L.: Proměny rozhlasu za druhé republiky. Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Univerzita Karlova, Praha 2006.

Datum / Podpis studenta

29.9.2009

Lucia Javurová

TEZE JE NUTNO ODEVZDAT VYTIŠTĚNÉ (včetně části, kterou vyplňuje institut!),
PODEPSANÉ A VE DVOU VYHOTOVENÍCH DO TERMÍNU UVEDENÉHO
 V HARMONOGRAMU PŘÍSLUŠNÉHO AKADEMICKÉHO ROKU, A TO
 PROSTŘEDNICTVÍM PODATELNÝ UK FSV.
 PŘIJATÉ TEZE JE NUTNÉ SI **VYZVEDNOUT** V SEKRETARIÁTU PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY
 A **NECHAT VEVÁZAT DO DIPLOMOVÉ PRÁCE.**

TUTO ČÁST VYPLŇUJE INSTITUT:			
Vyjádření IKSŽ: Vedení IKSŽ teze projednalo na svém zasedání dne s tímto výsledkem:		Schváleno ☐	
		Neschváleno ☐	
Důvody případného neschválení práce		Téma je již zpracované ☐	
		Špatně formulované téma a cíl ☐	
		Špatně zvolená metoda práce ☐	
		Nedostatečná rešerše literatury ☐	
		Nevhodně zvolené prameny ☐	
		Nedostačující úroveň tezí ☐	
		Jiné	
		
		
Navržený vedoucí práce	Souhlas vedoucího práce navrženého vedením institutu	Příjmení a jméno	Datum /Podpis
	
Návrhy na konzultanty (v případě, že takové návrhy z jednání vedení IKSŽ vyplynou)		Příjmení a jméno	Příjmení a jméno
	
Schválené teze převzal/a student/ka		Příjmení a jméno	Datum /Podpis
	
Návrhy na oponenta: Vedení IKSŽ na svém zasedání dne navrhlo, aby předloženou práci oponoval/a:		Příjmení a jméno	
		

Obsah

ÚVOD	14
1. POLITICKÁ SITUACE V ZEMI	16
2. CENZURA V ČESKOSLOVENSKU	22
2.1 LÉTA 1945 – 1948.....	23
2.2 LÉTA 1948 – 1953.....	26
2.3 LÉTA 1953 - 1989	28
3. RUŠENÍ ZAHRANIČNÍHO ROZHLASOVÉHO VYSÍLÁNÍ DO ČSR	34
3.1 CHARAKTERISTIKA RUŠENÝCH ROZHLASOVÝCH STANIC	35
3.1.1 <i>Rádio Svobodná Evropa (RSE)/ Rádio Svoboda(RS)</i>	36
3.1.2 <i>Hlas Ameriky</i>	38
3.2 TECHNICKÝ POPIS RUŠÍCÍHO ZAŘÍZENÍ	41
3.2.1 <i>Prostředky rušení v pásmu středních vln</i>	41
3.2.2 <i>Krátkovlnné prostředky lokálního rušení</i>	42
3.2.3 <i>Krátkovlnné prostředky vnitrostátního dálkového rušení</i>	42
3.2.4 <i>Krátkovlnné prostředky mezistátního dálkového rušení</i>	43
3.2.5 <i>Řídící systém</i>	44
3.3 LEGISLATIVNÍ RÁMEC	44
3.4 RADIOOBRAHA V 50. LETECH	46
3.5 OMEZOVÁNÍ RUŠENÍ V 60. LETECH.....	52
3.6 PRAŽSKÉ JARO A NORMALIZACE	55
3.6.1 <i>Řídící úsek dálkové obrany pro SSSR</i>	55
3.6.2 <i>Monitorování zahraničních rozhlasových relací</i>	56
4. PRÁVNÍ ASPEKTY LEGÁLNOSTI RADIOOBRAHY	62
5. ZÁVĚR	76
6. SUMMARY	79
7. POUŽITÁ LITERATURA	82
8. SEZNAM PŘÍLOH	88
9. PŘÍLOHY	89

Úvod

Demokratické vysílání rozhlasových stanic bylo komunistické totalitě trnem v oku. Proto bylo jejich vysílání rušeno, znevažováno a stanice se stávaly terčem akcí výzvědných služeb. Jednalo se zejména o Svobodnou Evropu, Hlas Ameriky, Deutschladfunk, BBC a další. Během studené války ve všech jejích fázích, někdy více, někdy méně intenzivně, se díky nim posluchači u nás i v zahraničí dozvídali necenzurované informace včetně zpráv o perzekuci domácí opozice.

Už na počátku 50. let proto vedení komunistické strany a československé vlády spojilo síly se Sovětským svazem a ostatními evropskými státy socialistického bloku a v zájmu podstatného omezení možnosti poslechu těchto „nepřátelských stanic“ začalo provozovat systém rádiového rušení. Toto rozhodnutí bylo potvrzeno vládním usnesením 8. ledna 1954. Zřízením a provozem celého systému byly pověřeny orgány ministerstva vnitra. Organizace, které spadaly pod resort spojů, provozovaly vysílače v pásmu středních vln a část krátkovlnných vysílačů. Nic z toho ale vysílání a poslech těchto stanic nezastavilo. I proto lze dnes po tolika letech konstatovat, že „štvavé vysílačky“¹ zčásti přispěly k pádu komunistického režimu. Radioobrana byla ukončena na konci roku 1988.

Mocenská základna totalitního státu byla narušena objevem krátkovlnného rozhlasového vysílání. Střední Evropa se mezi válkami skládala z nezávislých států a komunistický režim byl do těchto zemí včleněn zvenčí. Zahraniční vysílání, které v očích posluchačů zpochybňovalo nárok Moskvy na nadvládu nad jejich zemí, tak mělo nač navázat.

Cílem této práce je především podat podrobnější informace o akcích bývalého režimu československých komunistů proti zahraničnímu rozhlasovému vysílání v letech 1952-1988. Zvláštní pozornost je věnována výstavbě a fungování rušících středisek (včetně zmapování jejich technických parametrů a finančních nákladů).

Informace o aktivitách československých komunistických zpravodajských služeb proti zahraničním rozhlasovým stanicím jsem čerpala z materiálů rozvědky Státní bezpečnosti (bývalé I. správy SNB), další dokumenty bylo možné najít v Ústavu pro studium totalitních režimů, v badatelně Archivu bezpečnostních složek (konkrétně v

¹ Termín zavedený komunistickou stranou pro zahraniční rozhlasové stanice.

Úřadu pro zahraniční styky a informace – tj. současný správce materiálů někdejší I. Správy SNB), v Archivu Ministerstva vnitra ČR, v Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR, Národním archivu (fondy ÚV KSČ), v Poštovním muzeu a v knihovně Rádia Svobodná Evropa v Praze. Zajímavým pramenem byly také dobové publikace dezinformačního rázu (některé z nich jsou uvedeny v příloze a seznamu literatury).

Jako podkladový materiál byly použity monografie a dobové primární zdroje zpracované na základě historické srovnávací analýzy. Rozhodně však nejde o pokus zmapovat celou historii rádiové obrany ve vztahu k Československu, jelikož takový úkol by vyžadoval širší a výrazně náročnější záběr při studiu pramenů, kterých bohužel není dochováno příliš mnoho. Výsledná práce odpovídá schválené tezi.

1. Politická situace v zemi

V 50. letech bylo Československo pod taktovkou komunistické strany. Měřítkem loajality byla ideologie blízká Sovětskému svazu. Právě po jeho vzoru byli vylučováni ze strany významní komunističtí funkcionáři. Na stupňování strachu ve společnosti se významně podílel rozhlas, který přenášel prostřednictvím přímých přenosů ze soudních síní vykonstruované procesy. Současně se tak začala projevat snaha separovat Československo od objektivního zpravodajství. Informační monopol byl v rukou KSČ už od dubna 1948, kdy byl rozhlas na základě zákona č. 137/1948 Sb. o postátnění Československého rozhlasu v rukou státu.² Ve vysílání se tak objevovaly pouze čtené komentáře ze sovětského tisku, byly zrušeny posty zahraničních zpravodajů a informace mohla šířit pouze Československá tisková kancelář. Omezeno bylo také dovážení zahraničního tisku do Československa, byly uzavřeny hranice a kontrolovány veškeré poštovní zásilky. Uzavření hranic nerespektovaly zahraniční rozhlasové stanice, které se snažily přinášet necenzurované informace. Právě na omezení jejich příjmu režim budoval síť rušiček, které byly určitým seismografem mezinárodních vztahů.

Dne 5. března 1953 umírá sovětský vůdce Josif Stalin, devět dní poté československý prezident Klement Gottwald. Personální změny v sovětském vedení přinesly změny i ve vnitřní a zahraniční politice – zastavovaly se politické procesy, zdůraznila se kolektivnost vedení a změnily se priority v hospodářství. Dne 21. března 1953 se stal novým prezidentem ČSR Antonín Zápotocký a předsedou vlády Viliam Široký. Řízením sekretariátu ÚV KSČ byl pověřen Antonín Novotný. Následně došlo v Československu k měnové reformě. Od 1. června 1953 byl zároveň zrušen přídělový systém. Nové ceny na jednotném volném trhu byly ale v průměru dvojnásobné ve srovnání s původními cenami na vázaném trhu, takže měnová reforma zvedla velkou vlnu demonstrací.³

Nečekaný obrat přišel z moskevského XX. sjezdu KSSS ve dnech 14.-25. února 1956. Sovětští komunisté během setkání odsoudili „kult osobnosti“ J.V. Stalina a přišli s novými myšlenkami. Silné reakce vyvolal zejména závěrečný projev N.

² KOLEKTIV AUTORŮ: Dějiny českých médií v datech. Rozhlas, televize, mediální právo. Praha: Karolinum, 2003, s. 65.

³ BARNOVSKÝ, M.: První krize komunistického režimu a její řešení 1953-1957. Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006, s. 8.

S. Chruščova, který otevřeně kritizoval Stalinovy zločiny. KSČ o jeho vystoupení několikrát jednala a diskuse nebyla názorově jednotná. V Československu se začaly ozývat hlasy volající po reformách uvnitř strany. Kritika byla namířena proti místním i ústředním funkcionářům. Debata přerostla i do společenských organizací, nekomunistických stran a vyvrcholila otevřeným konfliktem mezi spisovateli a vedením KSČ. Ve dnech 22.-29. dubna 1956 vystoupil II. sjezd československých spisovatelů proti administrativním a ideologickým zásahům do umělecké tvorby, zazněly také hlasy Františka Hrubína a Jaroslava Seiferta na obranu vězněných a pronásledovaných umělců.⁴

Společenská krize stranu nerozštěpila. Sociálně demokratická opatření v letech 1953-1956 zmírnila nespokojenost lidí vyvolanou politickou situací. Vláda zvýšila důchody, upravila platy a zkrátila pracovní dobu. Během krize se také zmírnily perzekuce a represe. Změna přišla na konci 50. let, kdy byly politické procesy znovu obnoveny. Celostátní konference KSČ na začátku července 1960 přinesla návrh nové ústavy, kterou schválilo Národní shromáždění 11. července téhož roku. Dokument změnil název státu na Československá socialistická republika, posílil vedoucí úlohu KSČ a odstranil zbytky slovenské autonomie.⁵

Od poloviny 60. let se společnost začala nahlas kriticky stavět proti systému Komunistické strany Československa. Ke vzniku a rozvoji reformního hnutí přispěly změny v sociální struktuře a zájmech občanů, krach třetího pětiletého plánu, změny v politické atmosféře, ale také krizové prvky v česko-slovenských vztazích. Postupnou liberalizaci režimu urychlovaly také rehabilitace vedoucích funkcionářů odsouzených v politických procesech, které traumatizovaly společnost. V létě 1962 proto zřídilo politické byro ÚV KSČ komisi pro přezkoumání soudních procesů s komunistickými funkcionáři. K jejímu zřízení přispěl fakt, že vedení našlo viníka: exministra vnitra Rudolfa Baráka, který se dostal před lety do konfliktu s vedením strany. Následně byl odsouzen k vězení za zpronevěru státních peněz, zneužití úřadu a šíření nedůvěry vůči stranickému vedení a vládě. Fakta o zločinech a justičních vraždách byla pro mnohé straníky šokující, a tak podlomila autoritu představitelů moci. V řadě konfliktů se postupně emancipovala česká a slovenská kultura. Umělci svými otevřenými kritickými názory, úsilím o zrušení cenzury získávali sympatie veřejnosti.

⁴ BARNOVSKÝ, M.: První krize komunistického režimu a její řešení 1953-1957. Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006, s. 12.

⁵ Tamtéž, s. 14.

Napětí mezi představiteli KSČ a spisovateli vyvrcholilo na IV. Sjezdu spisovatelů 27.-29. června 1967 a přerostlo v konflikt.⁶

V lednu 1968 se dostává do nejvyšší funkce Alexandr Dubček, což odstartovalo období reform, jejichž cílem bylo napravit ekonomické, společenské i politické deformace. Rychlejší společenské proměny přinesly v únoru dvě události: zpráva o útěku generála J. Šejny, který měl vazby na rodinu Antonína Novotného, a údajně emigroval kvůli rozkrádání majetku do USA. Otevřená kritika této aféry přispěla k zániku cenzury. Celou společnost dalo do pohybu také obnovení svobody sdružování a shromažďování. Rychlá obnova občanské společnosti se stala faktickým nástupem Pražského jara. Pod tlakem veřejnosti a stoupců nových reform odstupuje dne 22. března 1968 prezident Antonín Novotný, 30. března na jeho místo nastupuje generál Ludvík Svoboda. Chystané reformní kroky byly zakotveny v Akčním programu KSČ z 8. dubna 1968. Dokument představoval uskutečnění demokratizace socialistického systému, zakotvení zásadního odklonu od stalinismu a pokus o „zlidštění“ totalitního systému.⁷

Vývoj v Československu se ale nelíbil vedení KSSS, které se rozhodlo proreformní kroky zastavit. Názorové rozdíly se projevíly také ve vedení KSČ, uvnitř státu a také mezi obyvateli. Dne 27. června 1968 vyšla v tisku výzva Dva tisíce slov, sepsaná Ludvíkem Vaculíkem a podepsaná předními osobnostmi ze světa kultury, sportu a vědy. Dokument otevřeně podporoval společenské reformy a vyzýval k občanské neposlušnosti proti komunistickému vedení. Komunisté z dalších zemí východního bloku se však reformních snah obávali, a tak zakročili spojenci z Varšavské smlouvy a od srpna 1968 naši republiku okupovali. Dne 20. srpna rozhlas odvysílal zprávu o vstupu sovětských vojsk a zveřejnil stanovisko vládních a stranických představitelů, kteří intervenci odsuzovali. Boje u rozhlasu si tehdy vyžádaly 15 životů. Následující den po obsazení republiky vojsky SSSR, Polska, NDR, Maďarska a Bulharska byla okupována pracoviště tisku, rozhlasu, televize a média zajišťovala

⁶ BARNOVSKÝ, M.: Nástup a rozvoj reformního hnutí 1963-1967. Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006, s. 19.

⁷ FELCMAN, O.: Československá reforma 1968-1969. Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006, s. 22.

činnost na náhradních pracovištích. Dne 26. srpna byl uzavřen moskevský protokol, který obsahoval závazky KSC k ovládnutí sdělovacích prostředků.⁸

Pod nátlakem SSSR dochází v naší zemi k politickým a personálním změnám ve vládě. „*Novým momentem pro organizaci exekutivy v ČSSR se stalo přijetí ústavního zákona č.143/1968 Sb. o československé federaci, který vstoupil v platnost 1. ledna 1969. K témuž datu byla jmenována nová vláda ČSSR, nadále běžně označovaná jako federální vláda. V jejím čele opět stanul Oldřich Černík.*“⁹ S novým prezidentem Gustávem Husákem došlo během dvou let k úplnému očištění společnosti od reformátorů a takzvanému „zakonzervování“ na příštích 20 let. Pro toto období se vžil pojem normalizace.¹⁰ V prvních dnech byl tento pojem veřejností chápán pozitivně, vyjadřoval jakousi naději ke změnám, která se odvíjela od jara 1968. Část společnosti však reagovalo s nelibostí a studenti začali aktivně protestovat. Mínění veřejnosti se opět radikalizovalo poté, co se v lednu 1969 na protest proti společenské letargii upálil student Filozofické fakulty Univerzity Karlovy Jan Palach. Jeho pohřeb vyvolal masivní akci proti režimu.¹¹

Československá federace se stala svazkem dvou národních republik, jejichž vlády se od ledna 1969 ujaly svých mandátů. Celá 70. a 80. léta přetrvávaly mezi federální a národními vládami spory o kompetence, styčným bodem bylo například přerozdělování prostředků a investic. Slovenská vláda musela navíc většinu resortů vybudovat od nuly. Postavení a činnost slovenské vlády určovaly právní normy č.125 a 123, které změnil vztahy mezi federací a národními republikami a vytvořily systém jednotné ekonomiky ČSSR, jednotné plánování a sestavování rozpočtu.¹²

V prosinci 1970 schválilo plénum ÚV KSC základní politickou směrnicí pro celé další období - Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti. Podle dokumentu měla ovládat komunistická strana a socialistický stát všechny nástroje k prosazení politických, třídních a ideových cílů – tedy sdělovací prostředky.¹³ Ze strany byli také vyloučeni všichni pravicově a demokraticky smýšlející členové, byla

⁸ KOLEKTIV AUTORŮ: Dějiny českých médií v datech. Rozhlas, televize, mediální právo. Praha: Karolinum, 2003, s. 82.

⁹ FELCMAN, O.: Československá reforma 1968-1969. Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006, s. 26.

¹⁰ KONČELÍK, J.: Proměny řízení a kontroly médií v roce 1968. Nepublikováno, s. 18.

¹¹ KOLEKTIV AUTORŮ: Dějiny českých médií v datech. Rozhlas, televize, mediální právo. Praha: Karolinum, 2003, s. 83.

¹² ŽATKULIAK, J.: Vláda slovenské socialistické republiky 1969-1989. Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006, s. 29.

¹³ JEŠUTOVÁ, E.: Od mikrofónu k posluchačům. Praha: Český rozhlas, 2003, s. 346.

obnovena cenzura všech médií. Opoziční hlasy, které usilovaly o podporu lidských práv, sílily. Jedním z projevů byla činnost hudebního undergroundu, který nejvýrazněji prezentovala skupina The Plastic People of the Universe. V září 1976 byli členové skupiny kvůli svému otevřenému postoji postaveni před soud. Na jejich obhajobu sepsal Václav Havel s přáteli petice. Na základě toho vznikl dne 23. března 1976 manifest Charta 77. Tím začala kampaň, která měla zdiskreditovat odpůrce režimu v médiích. Na jaře už se začala napjatá situace uklidňovat. Dne 25. září 1979 umírá někdejší prezident ČSSR Ludvík Svoboda. Opět dochází ke sloučení funkce generálního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta, oba posty přebírá Gustáv Husák.¹⁴

Od počátku 80. let československé hospodářství ustrnulo na mrtvém bodě. Naše republika nezaostávala pouze za západními státy, ale také za zeměmi východního bloku, což se negativně promítlo do životní úrovně obyvatel. Nicméně napjaté vztahy se začínaly pomalu uvolňovat, vzniklo několik neoficiálních prodemokratických organizací a od konce roku 1988 už se veřejnost mohla svobodně shromažďovat. Dne 17. listopadu 1989 chtěli studenti pražských vysokých škol na Albertově uctít památku 50 let od smrti medika Jana Opletala, který se stal obětí střelby nacistů na demonstraci proti uzavření vysokých škol. Zpočátku pokojná akce se ale setkala s brutálním zásahem policie. Tato nepřiměřená reakce ze strany strážců zákona vyvolala vlnu protestů a stávek. Badatelé vykládají tuto událost jako součást složitého a hlavně dlouhodobého procesu, který se dá jen obtížně vysvětlit jednoduchým schématem.¹⁵

Dne 19. listopadu 1989, tedy dva dny po potlačení studentské manifestace, vzniklo pod záštitou Václava Havla v pražském Činoherním klubu Občanské fórum. Jeho cílem bylo zahájení dialogu se státní mocí, který měl vést k liberalizaci a demokratizaci společenského života. Fórum požadovalo odstoupení zkompromitovaných politiků, propuštění politických vězňů a přístup do sdělovacích prostředků. Toto uskupení si velmi brzy vybudovalo na politické scéně dominantní postavení, a tak opustilo zdrženlivou strategii a jeho členové se rozhodli převzít většinu důležitých resortů federální vlády. Personální zázemí poskytl fóru Prognostický ústav Československé akademie věd. Dalším impulsem ke strategickým změnám bylo také rozhodnutí Václava Havla kandidovat na post prezidenta. Po úspěšném obsazení vlády urychlila aktivitu demokratického hnutí kampaň za Havlovo zvolení. Do konce roku

¹⁴ SYMŮNKOVÁ, H.: Rudé právo a opozice. Manipulátoři. Praha: FSV UK, 1992, s.105.

¹⁵ SUK, J., VANĚK, M.: 17. listopad 1989, XX. Pád komunismu v Československu. Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006, s. 2.

1989 převzalo fórum kontrolu nad mocí výkonnou, od ledna 1990 pak i moc zákonodárnou.¹⁶

¹⁶ SUK, J.: Občanské fórum, XX. Pád komunismu v Československu. Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006, s. 4.

2. Cenzura v Československu

Během první republiky u nás fungovala preventivní cenzura, kterou mělo v kompetenci ministerstvo vnitra. V poválečném období už ale tisk žádné oficiální cenzuře nepodléhal. V prosinci 1947 došlo ke změně: ministerstva vnitra a informací se shodla na nutnosti většího sledování tisku. Kontrolní oddělení následně monitorovalo tisk a přestupky předávalo ministerstvu vnitra. Státní bezpečnost pak měla podat na redaktory trestní oznámení, případně list zabavit. Po Vítězném únoru v roce 1948 komunisté začali kontrolovat všechna média. Většina titulů nekomunistického tisku byla zastavena, s výjimkou ústředních deníků a tisku pro funkcionáře.

Existovaly dva způsoby narušování informačních kanálů ze zahraničí: aktivní a pasivní. Takzvaným pasivním způsobem byly přerušovány všechny informační kanály, přes které proudily informace k obyvatelům Československa. Rozhlasové vysílání bylo rušeno technickými prostředky – rušičkami. Kontrolovány byly rovněž tiskové materiály s důrazem na poštovní zásilky, které byly shromažďovány, ničeny, zabavovány. Totéž platilo pro tiskoviny zasílané letecky (přes balóny), ale také prostřednictvím kurýrů. I jejich cesty byly odhalovány a přepravci postihováni.¹⁷

Aktivní obranou se rozumělo vysílání tajných spolupracovníků z ČSSR do zahraničí anebo jejich získávání ze zaměstnaneckých řad v „ideocentrech“¹⁸. Tajní spolupracovníci měli dodáváním zpráv podporovat další aktivní činnost: tzv. rozkladná opatření (s cílem demoralizace pracovníků „ideocenter“ nebo zastavení podpory jejich činnosti) a správnou orientaci kontrapropagandy a pasivní obrany. Toto úsilí vedlo k omezení a následné likvidaci „ideocenter“.¹⁹ Tyto úkoly mohl dobře plnit tajný spolupracovník – agent. Jeho umístění v okolí objektu protivníka mělo umožňovat příslušníkům StB provádět tzv. obranná opatření, tedy ovlivňovat anebo paralyzovat činnost „ideocentra“.

¹⁷ TOMEK, P.: Československé bezpečnostní složky proti Radiu Svobodná Evropa. Objekt Alfa. Sešity 14. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006, s. 14.

¹⁸ V problematice protizákonných písemností, teroru, nedovoleného ozbrojování a verbálních trestných činů politické motivace zpracovávala SNB měsíční přehledy vývoje situace, které pak byly předány náměstkovi Ministerstva vnitra ČSSR, náčelníkovi Správy vyšetřování a dále do jednotlivých odborů, mezi nimiž byl i IV. odbor Správy SNB - tzv. ideocentra.

¹⁹ Tamtéž, s. 14.

Léta 1945 – 1948

V květnu 1945 žádná cenzura v podstatě fakticky neexistovala. Jedinými regulátory byly politické strany a jejich seskupení - Národní fronta. Bylo však zakázáno, aby byl tisk předmětem výdělečného podnikání. „*Vycházelo se ze zásady, že tisk nebude ponechán rozvoji bez státního dohledu, protože organizace a regulace novin a časopisů měla sloužit k zajištění podmínek pro fungování tisku jako činitele veřejného života.*“²⁰ To se ale brzy ukázalo jako nedostatečné řešení, docházelo totiž k častým konkurenčním, názorovým a mocenským střetům, stížnosti se dostávaly do vlády a schůzí Národní fronty. A proto ministerstvo vnitra v lednu 1945 začalo intenzivněji prosazovat dohled nad tiskem, který měly vykonávat správní úřady Bezpečnosti a soudu, tzn. tisková komise ministerstva vnitra a úřady. „*Nakonec se ani tato praxe neujala. Ministr spravedlnosti například uváděl případ, kdy státní zastupitelství vydalo příkaz ke konfiskaci tisku, ale Bezpečnost jej odmítla provést.*“²¹

Někteří představitelé nekomunistických stran začali uvažovat o účelnosti zavedení časově omezené cenzury. Znovu totiž hrozilo riziko zneužití pozic komunistických ministrů k libovolným zásahům proti tisku jiných stran. Novou koncepci českého tisku začalo prosazovat ministerstvo informací v čele s Václavem Kopeckým. Resort zřídil tiskový odbor, který převzal kompetence bývalého tiskového odboru předsednictva ministerské rady a ministerstva vnitra. V čele odboru stanul František Bauer. Tisk měl sloužit jako nástroj ideového programu politických stran a organizací Národní fronty. V květnu 1945 už nebylo dovoleno vydávat listy politických stran nebo organizací, které se nesměly stát součástí Národní fronty. Jiným listům z období Protektorátu Čechy a Morava bylo vydávání povoleno, ale muselo dojít ke změně jejich názvu. Například České slovo se změnilo na Svobodné slovo a Lidové listy na Lidovou demokracii. Zároveň došlo k obnově titulů, které nemohly v době protektorátu vycházet – například Rudé právo, Právo lidu a Národní osvobození. V podstatě ale bylo zastaveno vydávání všech periodik s výjimkou deníků stran Národní fronty. „*Povolení k vydávání mohly od ministerstva informací dostat kromě státem uznaných politických stran, státních úřadů a veřejnoprávních institucí jenom korporace*

²⁰ ZIERIS, K.F.: Nové základy českého periodického tisku. Praha: Orbis, 1947, s. 16.

²¹ KAPLAN, K., TOMÁŠEK, D.: O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956. Praha: Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 9.

celonárodního významu – masové a zájmové organizace, které prokázaly na vydávání veřejný zájem. Došlo k zastavení všech legálních listů, které vycházely za okupace, a proto zanikly například deník Národní politika nebo deníky Venkov a Večer, které před válkou patřily do skupiny tiskových orgánů agrární strany.“ ²² Vznikla ale také řada nových titulů, například deník Práce, Mladá fronta, Zemědělské noviny, Obrana lidu.

Státní orgány také začaly prosazovat, aby v československém tisku vládly ideální poměry. V novinách měli působit pouze charakterní novináři, pro něž byly prioritní zájmy republiky. Dne 11. května 1945 proto vznikla „očistná komise“, která posuzovala činnost českých novinářů v letech 1938-1945. Novináře, kteří nejvíce v těchto letech kolaborovali, komise vyloučila z novinářských řad a zároveň je postavila před Národní nebo mimořádný lidový soud. U méně závažných případů jim zakázala publikovat několik let.

Dalším „regulátorem“ byly také papírny v pohraničí, které zaměstnávaly po válce hlavně německé pracovníky a jejich fungování se nedařilo zorganizovat. Další komplikací byly i dodávky uhlí, které byly nezbytné pro činnost papíren, a jejich zajišťování přes železniční dopravu. Stát proto začal spravovat papírny v České Kamenici a ve Větrní u Českého Krumlova. Další řešení přišlo v červnu 1945 ze strany ministra informací Václava Kopeckého, který rozhodl „*o vzniku komise pro věci tisku a papíru složené ze zástupců politických stran a vydavatelství, která v součinnosti s tiskovým odborem ministerstva informací rozhodovala o distribuci papírů a o nákladech a rozsahu jednotlivých titulů. Vzhledem k nedostatku papíru komise nepovolovala listů vydávání večerníků a pondělních vydání. Rozsah deníků se omezoval na čtyři strany a listy nesměly být dávány do prodeje dřív než v den uvedeného data vydání.“* ²³ Situace s nedostatkem papíru byla ale stále neudržitelná, a tak přišlo ministerstvo informací s další vyhláškou, která v podstatě zastavila vydávání některých titulů. Na veškerý papír mělo totiž monopol právě ministerstvo. Dne 28. listopadu 1945 byl schválen seznam povolených periodik, kvůli němuž zaniklo vydávání Národní fronty. Regionální politický tisk mohl vycházet jen v některých oblastech, přičemž každému ústřednímu vydavatelství byl určen celkový přiděl papíru. Během roku 1946 tak došlo k razantnímu snížení počtu vydávaných periodik, v republice vycházelo jen 28 deníků, například Rudé právo (ústřední orgán

²² BEDNAŘÍK, P.: Český tisk v letech 1945-1948. Rozvoj české společnosti v Evropské unii; 3.díl, Média, Teritoriální studia. Praha: Matfyzpress, 2004, s.134.

Komunistické strany Československa), Svobodné slovo (Československá strana národně socialistická), Práce (Revoluční odborové hnutí), Právo lidu (Československá sociální demokracie), Lidová demokracie (Československá strana lidová), Zemědělské noviny (Jednotný svaz českých zemědělců), Mladá fronta (Svaz české mládeže), Obrana lidu (československá armáda), Národní osvobození (Československá obec legionářská) a Svobodné noviny (Sdružení kulturních organizací). Každá politická strana vydávala také regionální listy: například Komunistická strana Československa (Rovnost – Brno), Československá strana národně socialistická (Nové Slovo – Ostrava). Od 15. května 1946 stanovoval pokyny pro vydavatele periodického tisku v hospodářské a vydavatelské oblasti takzvaný Sbor pro věci periodického tisku při ministerstvu informací, který vzešel z Komise pro věci tisku a papíru.²⁴

Další změnu pro novináře znamenal samostatný zákon č.101/47 Sb. o postavení redaktorů a o Svazech novinářů, který přijalo Ústavodárné národní shromáždění 28. května 1947. „*Pro celé území republiky zřizoval Ústřední svaz československých novinářů jako samosprávnou korporaci, jejímiž členy budou Svaz českých novinářů a Svaz slovenských novinářů. Zákon nařizoval povinné členství ve svazech všem redaktorům a novinářskou profesi mohli nadále vykonávat pouze členové novinářské organizace.*“²⁵

Na podzim roku 1947 komunisté svůj postoj k cenzuře tisku změnili a začali využívat administrativní a mocenské prostředky proti koaličním partnerům. Tisková cenzura měla umlčet kritiky politických události v zemi. Dne 9. prosince 1947 vyjádřilo velitelství Sboru národní bezpečnosti Ministerstva vnitra znepokojení nad nedostatečnou pozorností zemských a oblastních úřadoven Státní bezpečnosti, které měly na tisk dohlížet: „*Psaní určité části tisku je již takového rázu, že ze stanoviska státního zájmu, a to jak ze zájmů vnitrostátních, tak i zahraničních, nelze je dále trpět. V případě liknavosti při stíhání tisku, která by v tomto směru byla zjištěna, bude proti viníkům se vsí přísností zakročováno.*“²⁶ Bylo třeba cenzurovat psaní o hospodářské tísní, pochybnosti o dodávkách ze SSSR, kritika dvouletého a pětiletého plánu, spojenecká smlouva se SSSR, zlehčování úředních rozhodnutí vlády.

²³ BEDNAŘÍK, P.: Český tisk v letech 1945-1948. Rozvoj české společnosti v Evropské unii; 3.díl, Média, Teritoriální studia. Praha: Matfyzpress, 2004, s. 136.

²⁴ Tamtéž, s. 137.

²⁵ Tamtéž, s. 138.

²⁶ KAPLAN, K., TOMÁŠEK, D.: O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956. Praha: Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 10.

První opatření v otázce cenzury vzešla z porady příslušných vedoucích funkcionářů-komunistů ministerstva vnitra a informací v prosinci 1947. Nově mělo dojít ke zřízení kontrolního oddělení na ministerstvu informací, které by sledovalo veškerý tisk z hlediska závadnosti. Přestupky proti zákonu měl resort předat ke stíhání ministerstvu vnitra. Na psaní tisku měla rovněž dohlížet Státní bezpečnost. V zjištěných případech mohla na redaktory podat trestní oznámení, a pokud by došlo k hrubému porušení zákona, měla právo časopis zabavit. Další podrobná opatření byla projednána 19. prosince 1947 na poradě komunistických funkcionářů. Shodli se na tom, aby odbor zkoumal závadnost při psaní v těchto bodech: „...*dvouletý hospodářský plán, štvání proti slovanským národům, otázky zásobovací a vyživovací, základní linie naší vnitřní a zahraniční politiky, věci obrany státu.*“²⁷ Novináři tak mohli být v podstatě stíháni za každou kritickou výtku vůči postoji vlády a ministrů. Kontrolní odbor měl navíc každý den vypracovat přehled tisku, udělat rešerši závadných článků s možností předat je Státní bezpečnosti. Ta pak mohla viníka trestně stíhat anebo nechat noviny zabavit. O cenzurním mechanismu záhy jednala také vláda. Praktiky ministerstva informací a Státní bezpečnosti ale brzy zvedly vlnu nevole a přispěly k disharmonické situaci v Národní frontě. Cenzurní činnost tiskového oddělení ministerstva informací a StB byla zatím jen na začátku, stejně jako příprava zákona o cenzuře. V únoru 1948 ale komunisté nastolili mocenský monopol, a tak dosavadní cenzurní opatření pomalu začala ztrácet svůj smysl.

2.1 Léta 1948 – 1953

Po „Vítězném únoru“ fungovala cenzura nepřetržitě a patřila k významným nástrojům uplatňování mocenského monopolu. Až do roku 1953 byla realizována jako stranická a v dalších letech jako státně-stranická. Komunisté využili svou nadvládu jako nástroj k přímému řízení institucí kulturního života a ideového působení svým politickým záměrům. Zakázali či jinak zlikvidovali většinu tisku nekomunistických stran. V létě 1948 zanikl sociálnědemokratický tisk (po sloučení Československé sociální demokracie s KSČ). Byly zastaveny všechny krajské časopisy, v ústředí zůstal

²⁷ KAPLAN, K., TOMÁŠEK, D.: O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956. Praha: Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 11.

deník a tisk pro funkcionáře. Likvidace proběhla také u tisku některých společenských organizací a institucí.²⁸

Kontrolu a řízení hromadných sdělovacích prostředků, kultury a osvěty převzala v září roku 1948 nově ustavená Kulturní rada, která však rozhodovala pouze v obecné rovině, konkrétní kontrolu zajišťovalo příslušné kulturně propagační oddělení ÚV KSČ a stejná oddělení v okresech a krajích. Tisk řídil a kontroloval tiskový odbor ÚV KSČ a jeho tiskoví referenti v krajském komunistickém aparátu. Zaměřovali se na to, jakým způsobem redakce plní směrnice KSČ, podle toho byly také hodnoceny a jejich vedení případně měněno. Doslova úzkostlivě byly sledovány chyby v tisku a rozhlase, které odbor označoval za úmyslné provokace nepřátel režimu. V čele výboru stál generální tajemník Rudolf Slánský. V letech 1949-51 působilo v odboru 13 zaměstnanců, v následujících letech pak byli rozděleni do tiskového a rozhlasového odboru.²⁹

Šéfredaktoři tisku, rozhlasu, televize, nakladatelství a provozovatelé kulturních pořadů museli předkládat cenzurním orgánům materiály, které měly být publikovány. Cenzor pozastavil jejich další šíření, pokud se neshodovaly s politickou linií KSČ. *„Komunistické instituce rozhodovaly o vzniku a zániku každého časopisu, novin, o jejich nákladu, obsahovém zaměření a o obsazení vedoucích funkcí v redakcích. Vydavatel tisku – společenské organizace a nekomunistické strany – jen schvalovaly rozhodnutí komunistických institucí.“*³⁰

Lektorská rada ÚV KSČ měla v kompetenci knižní publikační činnost. V roce 1951 ale zanikla a její funkci převzal vydavatelský odbor ÚV KSČ a odbor umění v oddělení škol, vědy a umění ÚV KSČ. Při schvalování vydání jednotlivých knižních publikací nejdříve lektori prováděli kontroly v nakladatelstvích a potom jejich šéfredaktoři předkládali k přijetí ediční plány, z nichž lektori vyškrtávali tituly politicky nepohodlných autorů. V letech 1949-53 dokonce vzniklo pod záštitou příslušného oddělení ÚV KSČ několik seznamů zakázané literatury, která byla dokonce odstraněna z knihoven a ničena. *„Komunistické vedení schválilo seznam č.1, který obsahoval publikace trockistické a protisovětské, v dubnu 1953 seznam č.2, který obsahoval literaturu pravicových sociálních demokratů, literaturu legionářskou a literaturu T. G.*

²⁸ KAPLAN, K., TOMÁŠEK, D.: O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956. Praha: Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 11.

²⁹ Tamtéž, s. 12.

³⁰ KAPLAN, K., TOMÁŠEK, D.: O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956. Praha: Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 13.

Masaryka a E. Beneše. Knihy podle seznamu č.1 posílaly knihovny všech typů do Ústavu dějin KSČ, ze seznamu č.2 do dalších 45 knihoven. Zůstávalo v nich po jednom exempláři zakázaných knih, ostatní byly zničeny. Podle propočtů odborníků se při všech těchto likvidačních akcích zničilo kolem 27,5 milionů knih.“³¹

V listopadu 1950 zavedlo ÚV KSČ funkci dohlížecích redaktorů, kteří ale fakticky nastoupili do svých funkcí až na počátku roku 1951. První oficiální cenzurní úřad ustavila vláda 22.dubna 1953. Jednalo se o úřad státního tiskového dohledu a byl to jakýsi neveřejný orgán vlády. Fungoval však pouze rok a pak přešel pod resort ministerstva vnitra pod názvem Hlavní správa tiskového dohledu, která měla úzké vazby na Státní bezpečnost. Cenzorská role tiskového odboru ÚV KSČ ale nezanikla, odbor dál zajišťoval řízení hromadných sdělovacích prostředků. „Vnitřní členění odboru tvořil referent pro rozhlas, pro televizi, dva pro ústřední deníky, dva pro další ústřední tisk, jeden pro krajský tisk a vedoucí odboru s odpovědností za tiskovou kancelář. V ideologickém oddělení krajského výboru KSČ byl referent pro tisk, v okrese tuto funkci vykonával buď tajemník pro ideologickou práci, nebo referent pro agitaci. Redaktor závodního časopisu byl podřízen podnikovému výboru KSČ, konkrétně předsedovi.“³² Například ředitel tiskárny, rozhlasu, filmu, kulturního zařízení mohl tisknout jen dokumenty a provozovat pořady opatřené cenzurním číslem, které mu musel označit cenzor. O jednotlivých krocích byly informovány stranické instituce skrze pravidelně vydávané zprávy. V kraji byly zásahy sdělovány tajemníkovi KSČ nebo vedoucímu oddělení aparátu, v ústředí přímo sekretariátu generálního tajemníka nebo vedoucímu oddělení ÚV KSČ.

2.2 Léta 1953 - 1989

Zhruba od poloviny 50. let se v Československu prohlubovala krize ideologického zakotvení moci vládnoucí KSČ. Zpochybňování politických schémat vytvářelo prostor pro nastartování společenských, kulturních i ekonomických reforem. Uvolnil se prostor pro rozvoj kulturních a společenskovědních časopisů, reformátoři se stále častěji prosazovali ve všech oblastech společenského života i v organizačních

³¹ KAPLAN, K., TOMÁŠEK, D.: O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956. Praha: Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 15.

³² KAPLAN, K., TOMÁŠEK, D.: O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956. Praha: Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 16.

strukturách KSČ. V tomto období však také sehrály sdělovací prostředky velkou roli v politických procesech, kdy byly zneužity jako nástroj k zesměšnění obžalovaných, ale také k šíření ideologického teroru mezi obyvateli. V roce 1953 přešly sdělovací prostředky pod správu ministerstva kultury. V témže roce byl také zřízen neveřejný orgán preventivní kontroly – Státní tiskový dozor, který první rok působil při československé vládě a od roku 1954 při ministerstvu vnitra. Do oblasti masmédií od roku 1957 zasahoval také Československý výbor pro rozhlas a televizi. V rámci ministerstva školství a kultury bylo ustanoveno Ústředí knižní kultury jako orgán pro vydávání knih, hudebnin, periodického tisku.³³

V 60. letech a zejména v jejich druhé polovině se vnitropolitický a společenský život začínal zčásti uvolňovat, měnila se organizace kontrolního systému ve vztahu moci k médiím. Vznikla řada titulů, které se snažily psát o současnosti a minulosti pravdivěji (například Reportér, Dějiny a současnost). V roce 1960 byla přijata nová Ústava ČSSR a následně došlo k úpravám právních předpisů v oblasti sdělovacích prostředků. Vznikl například zákon o Československém rozhlase č.17/1964 Sb., zákon o Československé televizi č.18/1964 Sb., zákon o ČTK č.123/1965 Sb. aj. K pevnému zakotvení cenzury do právního řádu došlo na základě zákona č.81/1966 Sb. o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích.³⁴ V lednu 1967 byl Státní tiskový dozor, tedy neveřejný orgán preventivní kontroly, nahrazen Ústřední publikační správou, která spadala pod ministerstvo vnitra. Správa zajišťovala, aby „*ve sdělovacích prostředcích nebyly zveřejňovány informace obsahující skutečnosti, které tvořily předmět státního tajemství, měla podle svého statutu pravomoc pozastavit zveřejňování nebo rozšiřování takových informací.*“³⁵

Během Pražského jara se bouřlivě vyvíjela také média a podmínky pro jejich fungování, začaly se objevovat první vážně míněné požadavky na zrušení cenzury. Předsednictvo ÚV KSČ začalo uvažovat o přechodu od předběžné k následné cenzuře. Na přelomu února a března 1968 už si KSČ plně uvědomilo, že „*stávající systém kontroly médií není vhodný, že předběžná cenzura působí na autory jako výzva a navíc z nich snímá odpovědnost za zveřejněné. A tak se předsednictvo 4. března 1968 postavilo zcela proti předběžné cenzuře a cenzurní aktivity následně zcela převedlo do*

³³ ROHLÍKOVÁ, S.: Strana, stát, masmédiá. Manipulátoři. Praha: FSV UK, 1992, s. 55.

³⁴ KONČELÍK, J.: Proměny řízení a kontroly médií v roce 1968. Nepublikováno, s. 2.

³⁵ ROHLÍKOVÁ, S.: Strana, stát, masmédiá. Manipulátoři. Praha: FSV UK, 1992, s. 54.

pravomoci ministerstva kultury.“³⁶ KSČ pocítila nutnost reformovat společnost a principy jejího fungování, a tak přišla dne 5. dubna 1968 s řešením v podobě Akčního programu, tedy oficiálním politickým programem Pražského jara. Dokument se hlásil k liberalizaci, pluralitnímu politickému systému, upravoval také základní teze mediální politiky.³⁷ Dne 26. června došlo k oficiálnímu zrušení Ústřední publikační správy. Cenzura tak na základě zákona č.84/1968 Sb.³⁸ zanikla. Reformní snahy začala posilovat zpětná vazba mezi novináři a čtenáři, zvyšovaly se náklady tisku, rostla poslechovost rádií a sledovanost Československé televize.

Zlom přišel po 21. srpnu 1968. Po okupaci vojsky Varšavské smlouvy došlo k vyvrácení a popření nových funkčních prvků a média se vrátila zase zpátky na začátek. Plenární zasedání ÚV KSČ rozhodlo na konci srpna, že cenzura bude znovu dočasně zavedena na informace, které se vztahují k politickým zájmům státu, k otázkám bezpečnosti a obrany. Intenzivní dohled nad médii záhy obnovil zákon č.127/1968 Sb. o některých přechodných opatřeních v oblasti tisku a ostatních sdělovacích prostředcích, který schválilo Národní shromáždění dne 13. září 1968. „*V průběhu září vznikl také další cenzurní orgán: Úřad pro tisk a informace. Jeho úkolem bylo sledování a hodnocení činnosti masmédií. V lednu 1969 vznikají dva nové úřady: Český úřad pro tisk a informace a Slovenský úrad pre tlač a informácie, které mají za úkol analyzovat činnost domácích i zahraničních masmédií, registrovat periodický tisk a sledovat dodržování tiskového zákona.*“³⁹ Jednalo se o českou, respektive slovenskou odnož ÚTI. Další kroky KSČ potvrzovaly, že život v Československu bude ještě důsledněji řízen z Moskvy. Dne 17. dubna 1969 je do čela nového stranického vedení zvolen Gustáv Husák. Následné změny poznamenaly nejen žurnalistiku, ale také novinářskou organizaci. V září 1969 byla na zasedání výboru Svazu českých novinářů přijata demise předsednictva a ustavena komise pro řízení novinářské organizace. Ze stavu bylo vyloučeno několik stovek členů. Novináři byli nahrazeni novými, kteří byli zcela podřízeni stranické linii. V průběhu let 1968-1971 došlo ke zrušení 156 ústředně registrovaných časopisů. Český úřad pro tisk a informace to komentoval následovně: „*Z ideologických důvodů bylo ukončeno vydávání řady periodik, především z typologické skupiny kultura-osvěta-umění (např. Politika, Orientace, Reportér, Dějiny a*

³⁶ KONČELÍK, J.: Proměny řízení a kontroly médií v roce 1968. Nepublikováno, s. 4.

³⁷ MLYNÁŘ, Z.: Mráz přichází z Kremli. Praha: Mladá fronta edice Archiv, 1990, s. 100.

³⁸ Zákon, kterým se mění zákon č. 81/1966 Sb., o periodickém tisku a o ostatních hromadných informačních prostředcích

současnost.)... Důvody zrušení registrace byly různé, řada případů byla z rozhodnutí vydavatele, který na základě provedených rozborů negativního působení hromadných sdělovacích prostředků, postupující konsolidace, politických poměrů a kádrových změn ve vlastní organizaci rozhodl o zastavení vlastního časopisu, dále to byla opatření ČÚTI v těch případech, kdy časopis soustavně porušoval zájmy vnitřní a zahraniční politiky státu...“⁴⁰

V 70. letech byly v legislativě a struktuře tisku patrné pouze dílčí změny. Dotýkaly se především kulturních a uměleckých časopisů, vznikaly nové tituly očištěných uměleckých svazů. Měřítkem kvality žurnalistických výsledků se stala míra takzvané angažovanosti. Po XVI. sjezdu KSČ na jaře 1971 vstoupila československá společnost se stranickým dokumentem Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti do éry normalizace. Pro pojmenování sdělovacích prostředků a jejich produkci byl zaveden pojem „prostředky masové informace a propagandy“. Jednalo se o zdůrazňování stranického a třídního charakteru žurnalistických informací.⁴¹ V činnosti pokračovaly oba národní úřady pro tisk a informace, které pro vládu připravovaly návrhy na žádoucí opatření. V oblasti zpracování a šíření informací měla monopol Československá tisková kancelář. Ideologickým nástrojem ÚV KSČ pro působení do zahraničí byla agentura TA Orbis, která vydávala bulletiny, časopisy, neperiodické publikace a spolupracovala se zahraničními médii, vydavatelstvími a nakladatelstvími. Proti politické situaci se začala stavět část veřejnosti. Například v edici Petlice byly v uzavřeném kruhu lidí kolem Ludvíka Vaculíka šířeny původní literární texty, které neměly šanci na oficiální publikování. Po roce 1972 pak vznikla Česká expedice. *„Dalším projevem opozičního postoje byla činnost hudebního undergroundu, který nejvýrazněji prezentovala skupina The Plastic People of the Universe. V září 1976 byly členové skupiny kvůli svému otevřenému postoji postaveni před soud. Na jejich obhajobu sepsal Václav Havel s přáteli petice. Na základě toho vznikl dne 23. března 1976 manifest Charta 77. Mezi jejími signatáři bylo 44 novinářů, například Karel Kyncl, Jan Petránek, Jiří Hanák... Novináři byli i mezi těmi, kteří v průběhu let 1977-89 zastávali funkce mluvčích Charty 77: Jiří Dienstbier, Anna Marvanová, Jiří Ruml, Libuše Šilhánová, Jan Štern.“⁴²* Signatáři dokumentu chtěli upozornit na nedodržování lidských práv a svobod v ČSSR. Řada z nich však byla následně zatčena (Václav Havel,

³⁹ ROHLÍKOVÁ, S.: Strana, stát, masmédiá. Manipulátoři. Praha: FSV UK, 1992, s. 57.

⁴⁰ ROHLÍKOVÁ, S.: Strana, stát, masmédiá. Manipulátoři. Praha: FSV UK, 1992, s. 60.

⁴¹ Tamtéž, s. 63.

Ludvík Vaculík, Pavel Landovský). Prostřednictvím Rudého práva byl dne 12. ledna 1977 vydán článek Ztroskotanci a samozvanci. Tím začala kampaň, která měla zdiskreditovat odpůrce režimu v médiích. Na jaře už se začala napjatá situace uklidňovat. Dne 25. září 1979 umírá někdejší prezident ČSSR Ludvík Svoboda. Dochází ke sloučení funkce generálního tajemníka ÚV KSČ a prezidenta, oba posty přebírá Gustáv Husák.⁴³

V 80. letech dochází v Sovětském svazu k událostem, které změnily doslova celosvětové klima. Na jaře 1985 začal prezident Michail Gorbačov prosazovat proces demokratizace a společenských proměn. Došlo k výrazným posunům v mezinárodně politické situaci mezi Východem a Západem. Pojmy „perestrojka“ a „glasnost“ jsou známé po celém světě. Obyvatelé Československa doufali, že i u nás dojde ke změnám, ale nic se nedělo. V opozičním hnutí však vznikaly další skupiny, petice, manifesty a také řada samizdatových periodik, například Lidové noviny. Rudé právo zastávalo pro komunistickou stranu jednoznačné a podporující stanovisko. Jedním z hlavních pilířů totalitního systému byla Státní bezpečnost, která bránila svobodě tisku, slova a projevu. Řada novinářů byla vězněna, sledována a odposlouchávána. Strana potlačovala kritiku v médiích, a zajišťovala tak šíření lživého obrazu o situaci doma i v zahraničí. Autocenzura byla součástí práce každého novináře a spisovatele. Dominantní postavení měl ale v oblasti řízení a kontroly masmédií Federální úřad pro tisk a informace, který byl zřízen zákonem č.180/1980 a nabyt účinnosti od 1. ledna 1981. Dosud tyto kompetence spadaly pod Český úřad pro tisk a informace a Slovenský úřad pre tlač a informácie. Federální úřad tvořily 4 odbory⁴⁴: odbor informační politiky připravoval tiskové akce a vydával Informační týdeník, odbor hodnocení a analýz sledoval 15 ústředních deníků, 25 časopisů, přes 30 programových bloků ve vysílání Československé televize a Československého rozhlasu. Třetí odbor správy tisku a jiných informačních prostředků prováděl registraci ústředních novin a časopisů, rozhodoval o přidělech papíru. Čtvrtý odbor analýz buržoazní propagandy byl přímo řízen oddělením propagandy a agitace ÚV KSČ a hodnotil obsah zahraničních masmédií. K částečnému uvolnění poměrů ve sdělovacích prostředcích došlo ve druhé polovině 80. let. Novinářská veřejnost požadovala prosazení nového tiskového zákona, v některých periodikách už se dokonce začaly objevovat kritické a objektivnější

⁴² Tamtéž, s. 83.

⁴³ SYMŮNKOVÁ, H.: Rudé právo a opozice. Manipulátoři. Praha: FSV UK, 1992, s.105.

⁴⁴ ROHLÍKOVÁ, S.: Strana, stát, masmédiá. Manipulátoři. Praha: FSV UK, 1992, s. 67.

informace. Demonstrace byly zakázány. I přesto se ale nakonec konala vzpomínková akce k uctění památky Jana Palacha, od jehož smrti uplynulo 16. ledna 1989 dvacet let. Následně byla při zásahu Státní bezpečnosti řada lidí zatčena. V reakci na to se pak konaly protestní akce členů opozičních hnutí celý následující týden, později bylo toto období nazváno „Palachův týden“. Na jaře v roce 1989 bylo už opoziční hnutí natolik silné, že se neobávalo projevovat nahlas své názory. Proto Václav Havel usoudil, že nastala vhodná doba pro formulování a prezentování požadavků společnosti. *„Nová petice shrnovala téměř všechny požadavky a problémy, na které v průběhu své existence upozorňovala Charta 77 a dostala název Několik vět, aby zcela záměrně evokovala 2000 slov z roku 1968. Dříve, než byl text petice zveřejněn, podařilo se autorům a jejich spolupracovníkům získat 1800 podpisů populárních osobností i řadových občanů.“*⁴⁵ Na necelých dvou stranách dokumentu byly formulovány nálady a postoje občanské veřejnosti, základní body žádoucích změn a v neposlední řadě sedm požadavků: propuštění politických vězňů, shromažďovací svobodu, svobodnou existenci pro nezávislé iniciativy, zbavení kultury a sdělovacích prostředků politické manipulace a cenzury, respektování požadavků věřících, posuzování závažných zásahů do ekologie naší země odborníky a širokou veřejností a bezodkladné zahájení svobodné diskuse o 50. letech, Pražském jaru a vstupu sovětských vojsk.⁴⁶ Dne 29. června 1989 v podvečer odvysílala stanice Svobodná Evropa plný text této petice, včetně jmen některých signatářů. ÚV KSČ se proti tomu samozřejmě bouřil a podnikal masivní mediální PR, aby vyhrocenou situaci zastavil. Marně. Rozpory mezi proklamovaným a realitou vnitropolitické situace byly již tak hluboké, že jakákoliv propagandistická kampaň se mýjela účinkem.

⁴⁵ SYMŮNKOVÁ, H.: Rudé právo a opozice. Manipulátoři. Praha: FSV UK, 1992, s.108.

⁴⁶ Tamtéž, s. 109.

3. Rušení zahraničního rozhlasového vysílání do ČSR⁴⁷

Cenzura nespočívala jen v dohledu nad vnitrostátními informacemi, ale také nad informacemi ze zahraničí. Mocnější představitelé se obávali jejich vlivu v československé společnosti, a tak raději rozhodli o uzavření hranic v tom smyslu, že žádná informace ze světa, o vlastním režimu a jeho politice, která nebyla povolena úřady, nesměla být šířena. Mnoho lidí skončilo právě kvůli šíření nepovolených zpráv před soudem anebo ve vězení.

Komunistický režim bojoval proti třem formám prozápadní činnosti. Takzvaná *bílá propaganda*, tedy vysílání oficiálních rozhlasových stanic kapitalistických států, byla likvidována aktivně – tzn. především agenturním pronikáním do center ideologické propagandy a následnými rozkladnými opatřeními a kontrapropagandou, až po snahu o zákroky s využitím různých oficiálních mezinárodních mechanismů. Druhý způsob byl pasivní, kdy StB znemožňovala přijímání produktů tzv. ideologické diverze protivníka československými občany. Stejným způsobem byla rušena *šedá propaganda*, tedy činnost Svobodné Evropy, zasílání tiskových materiálů do Československa po vodních tocích, pomocí balonů a poštou. Svobodná Evropa měla kromě vysílání vést i *černou propagandu*, zajišťovala tiskové materiály snažící se vzbudit dojem, že pocházejí přímo z Československa. Systém radiového rušení byl v pracovním styku nazýván „Zvláštní radiovou službou“. Jeho posláním bylo vysílání rušivých signálů na kmitočtech vybraných, takzvaných určených stanic s cílem znemožnit jejich poslech.

Svobodná Evropa, Hlas Ameriky, BBC, Deutsche Welle, Rádio Vatikán a Rádio Luxemburg. Právě díky těmto rozhlasovým stanicím se posluchači v Československu dozvídali necenzurované a objektivní zprávy a také informace o perzekuci domácích opozice. Státní bezpečnost považovala vysílání západních zahraničních rozhlasových stanic v českém a slovenském jazyce za prostředek ideologické diverze protivníka, a proto jej vytrvale rušila, znevažovala a zesměšňovala. Odborně se tato činnost nazývala radioobrana a postupně spadala pod ministerstvo

⁴⁷ TOMEK, P.: Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo. *Securitas Imperii*. Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2002. Dostupné na WWW:<
http://www.radiojamming.puslapiai.lt/article_cz.htm>

vnitřní nebo národní bezpečnosti, dále pak pod ministerstvo spojů či Ústřední správy spojů a také Československý rozhlas.

Do poloviny roku 1951 bylo rušení vysílání na nízké úrovni. Technicky dostačující bylo na středních a dlouhých vlnách, naopak velmi omezené při rušení na krátkých vlnách. Ve druhé polovině roku 1951 začala výstavba uceleného systému radioobrany. Její důležitost se zvýšila, když byla později zahrnuta do plánu materiálního zabezpečení ozbrojených sil. K rychlejší výstavbě rušících vysílačů přispěly návrhy sovětských expertů pro radioobranu, ale také impulz z maďarské strany. Politický sekretariát ÚV KSČ schválil v říjnu 1951 vzájemnou spolupráci s dalšími zeměmi sovětského bloku. Záhy uzavřelo Československo dohodu o vzájemné spolupráci s Maďarskem, Polskem, Rumunskem a Bulharskem.

Takzvaná akce R-405 (což byl krycí název projektu rušení) trvala po celé období od ledna 1952 až do prosince 1988, tedy celých 36 let. Přes všechnu snahu, zavedená opatření a finančně nákladný systém radioobrany však komunistický režim nedocílil úplného rušení a neslyšitelnosti vysílání zahraničních rozhlasových stanic. Účinnost rušiček byla sice velká, ale natolik děravá, že nebyla s to zcela udržet informační monopol režimu. Nic z toho tedy vysílání ani jeho poslech nikdy nezastavilo.⁴⁸

3.1 Charakteristika rušených rozhlasových stanic

Po II. světové válce a následnému rozdělení Evropy chtěli východoevropští demokraté, kteří unikli na Západ, prolomit izolaci obyvatel zemí sovětského bloku a vytvořit podmínky pro obnovení svobody a demokracie. V roce 1949 byl proto v USA založen nevládní Národní výbor pro Svobodnou Evropu, jehož nejznámější aktivitou se stala rozhlasová stanice Rádio Svobodná Evropa.⁴⁹

Dalším zdrojem objektivních zpráv a informací pro řadu zemí sovětského bloku byla také jiná stanice – Hlas Ameriky, která začala vysílat ve skromných podmínkách už v roce 1942, o dva roky později už vysílala v objemu 119 hodin denně v 50 jazycích.

⁴⁸ KAPLAN, K., TOMÁŠEK, D.: O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956. Praha: Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 58.

⁴⁹ TOMEK, P.: Československé bezpečnostní složky proti Radiu Svobodná Evropa. Objekt Alfa. Sešity 14. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006, s. 383.

V roce 1947 pak americký Kongres rozhodl, že toto mezinárodní vysílání zůstane nezbytnou součástí americké poválečné diplomacie.⁵⁰

Obě stanice, tedy Hlas Ameriky a Rádio Svobodná Evropa, ve vysílání přibližovaly svou kulturu, tradice a vnitropolitické dění vnějšímu pozorovateli v jeho vlastním jazyce. Podobné zahraniční vysílání provozovala řada dalších zemí – zmiňme například Vatikán, Francii, Spolkovou republiku Německo. Jejich vysílání ale nedosahovalo takového věhlasu. Obecně lze říci, že Rádio Svobodná Evropa/Rádio Svoboda (dále jen RSE/RS) prosazovalo ve svém vysílání mnohem tvrdší přístup ke komunistickým strukturám než Hlas Ameriky, který se snažil být více diplomatický.

Ze strany Západu nebylo nikdy vysílání druhé strany rušeno, kdežto naopak tomu bylo v případě Sovětského svazu. Vysílání rozhlasových stanic z území států demokratického světa (a některých na Moskvě nezávislých tzv. lidově demokratických států) v českém nebo slovenském jazyce pocítovali představitelé československého komunistického režimu jako nepřátelské a nebezpečné. Ve vztazích mezi Západem a Moskvou místy docházelo k jisté míře „oteplení“ vzájemných vztahů, která se projevovala v omezování rušení. To vše ale bylo pouze dočasné. Nejen proto, že toto vysílání bylo zdrojem propagandy a pramenem informací (měly sloužit i k oslabení morálky protivníka), ale i pro údajné propojení zahraničních vysílačů se zpravodajskými službami, kterým měly sloužit ke spojení se spolupracovníky v Československu.

3.1.1 Rádio Svobodná Evropa (RSE) / Rádio Svoboda (RS)

Rádio Svobodná Evropa založil v roce 1949 nevládní Národní výbor pro Svobodnou Evropu v USA. Jeho prvotním cílem bylo poskytnout pomoc představitelům exilu a osvobodit země ovládané komunistickým režimem. Stanice vytvářela exulantům možnost oslovit obyvatele v jejich domovině a zprostředkovat jim zkušenost americké demokracie. Prototypem posluchače měl být obyvatel středoevropské, lidově-demokraticky spravované země, Moskvou řízené socialistické soustavy. První redakce byly ustaveny v New Yorku a Mnichově. Oficiálně bylo

⁵⁰ SCHIELE, B.: History of VOA Broadcasts to the Soviet Union and Eastern Europe. Washington: VOA, 1980, s. 12.

vysílání zahájeno 1. května 1951 pod taktovkou Ferdinanda Peroutky⁵¹ (jako prvního ředitele československého oddělení), kdy se poprvé z éteru ozval „Hlas svobodného Československa. Následovala vysílání pro obyvatele Maďarska, Polska, Bulharska, Rumunska a několik let i pro Albánii. Dne 1. března zahájilo činnost Rádio Osvobození (později Rádio Svoboda) s vysíláním pro národy Sovětského svazu.“⁵² První kroky k ustavení redakce RSE v Litvě, Estonsku a Lotyšsku začaly rovněž v roce 1951. O rok později získala stanice na čtyři desítky let sídlo v komplexu budov Anglické zahrady v německém Mnichově. Pro oblast Sovětského svazu se začalo vysílat po roce 1953 (pod názvem Rádio Osvobození).

Během prvních deseti let stanice vysílala v deseti jazycích 500 hodin týdně. Zaměřovala se na hospodářskou, sociální, kulturní a politickou situaci v zemích za „železnou oponou“. Projekt financoval Kongres USA. Vztah exilu a vedení stanice se postupně měnil, přesto zůstalo RSE nejvytrvalejším nepřítelem komunistického režimu východní Evropy.

Aktivita RSE se neomezovala pouze na rozhlasové vysílání, zejména v 50. letech se stanice pokoušela o distribuci informací poštou anebo vzdušnou cestou – balony. I proti tomu StB bojovala. Do roku 1956 se snažila proniknout do RSE rozvědkou⁵³ a kontrarozvědkou⁵⁴ a krajská velitelství StB. Právě Státní bezpečnost klasifikovala stanici jako „*expozituru CIA a ideocentrum*“.⁵⁵ K získávání zpráv byli využíváni tzv. přeshraniční agenti, což byli uprchlíci z Československa, kteří se v zahraničních uprchlických táborech nechali najmout ke spolupráci s StB. Právě v těchto táborech mělo také své kanceláře RSE, které tak přímo od uprchlíků získávalo informace o situaci v Československu do vysílání.⁵⁶

⁵¹ Nejprve pracoval jako novinář v časopise Čas, roku 1919 spoluzaložil a redigoval Tribunu. Byl šéfredaktorem týdeníku Přítomnost (Dnešek), psal do Lidových novin (Svobodných novin), ve svých článcích kritizoval komunistické totalitní praktiky v ČSR. Během II. světové války byl vězněn v koncentračním táboře. Po roce 1948 emigroval do Londýna a později do New Yorku. Napsal několik knih, například Budování státu, Demokratický manifest, román Oblak a valčík, Pozdější život Panny. FERDINAND PEROUTKA. *Kdo byl Ferdinand Peroutka?* (cit. 16. 5. 2010). Dostupné na WWW: <http://www.ferdinandperoutka.cz/?pname=ferdinand_peroutka>

⁵² TOMEK, P.: Československé bezpečnostní složky proti Radiu Svobodná Evropa. Objekt Alfa. Sešity 14. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006, s. 383.

⁵³ Do roku 1952 odbor „Z“ ministerstva národní bezpečnosti, poté Správa zahraničně politické rozvědky ministerstva národní bezpečnosti a následně od roku 1953 I. správa ministerstva vnitra.

⁵⁴ Do roku 1952 I. sektor velitelství StB, poté I. odbor Hlavní správy StB a od roku 1953 II. správa ministerstva vnitra.

⁵⁵ TOMEK, P.: Československé bezpečnostní složky proti Radiu Svobodná Evropa. Objekt Alfa. Sešity 14. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006, s. 20.

⁵⁶ TOMEK, P.: Československé bezpečnostní složky proti Radiu Svobodná Evropa. Objekt Alfa. Sešity 14. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006, s. 384.

Během studené války produkoval Sovětský svaz doslova masové množství krátkovlnných vysílačů.⁵⁷ RS proto vysílalo na území Sovětského svazu ze Španělska a svým signálem pokrývalo nejlidnatější části země. Síť rušiček zhoršovala příjem i oficiálního vysílání. Jelikož mezitím na Západě výroba krátkovlnných přijímačů vymizela, sovětské zahraniční vysílání bylo možné naladit jen na 15 % přijímačů v Západním Německu a jen 0,1 % přijímačů ve Spojených státech.⁵⁸

Po srpnové okupaci v roce 1968 se ve vysílání objevili významní novináři, kteří emigrovali z Československa. Pouze na několik dní krátce po srpnové invazi přestalo být rušeno vysílání „Hlasu svobodného Československa“, tehdy okupační jednotky potřebovaly přeladit rušičky na frekvence domácího rozhlasu (V době Pražského jara bylo přerušeno rušení BBC a Hlasu Ameriky). Na budovu rozhlasu byl několikrát spáchán pokus o atentát, do vysílání se dokonce několikrát dostali špióni komunistického režimu. Od roku 1975 se vysílalo z RS do Litvy, Lotyšska a Estonska. O rok později byly RSE a RS spojeny do jedné organizace. Ze strany Moskvy bylo toto vysílání rušeno až do roku 1988.⁵⁹

3.1.2 Hlas Ameriky

Stanice začala vysílat do Sovětského svazu a východní Evropy v roce 1942. Existující redakce rozšířily svůj vysílací čas a další redakce své vysílání zahájily nebo obnovily. Mezi obnovené redakce pro východní Evropu a Sovětský svaz patřila albánská, estonská, lotyšská, litevská, slovinská, arménská, ázerbájdžánská, gruzínská, tatarská a turkmenistánská. V červnu 1950 vysílal Hlas Ameriky méně než 30 hodin denně ve 23 jazycích. O rok později už 50 hodin denně ve 45 jazycích.⁶⁰ Programy zachycovaly události tehdejší doby. V roce 1951 bylo zřízeno zahraniční stanoviště v Mnichově, odkud byly vysílány některé relace určené pro východní Evropu a Sovětský svaz. Centrum mělo vykonávat podobnou práci jako Rádio Svobodná Evropa, namísto toho ale často docházelo k produkci stejného vysílání, jaké připravovala studia

⁵⁷ Krátkovlnné vysílání má tu vlastnost, že díky odrazu vln od ionosféry v daných frekvencích se cílové přijímače nacházejí několik stovek i tisíců kilometrů od vysílače.

⁵⁸ NELSON, M.: *War of the Black Heavens*. London: Brassey's, 1997, s. 91

⁵⁹ SEDLÁČEK, K.: *Volá Svobodná Evropa*. Praha: Archa 90, 1993, s. 95.

⁶⁰ SCHIELE, B.: *History of VOA Broadcasts to the Soviet Union and Eastern Europe*. Washington: VOA, 1980, s. 12.

ve Washingtonu. Ve vysílání takzvaného Mnichovského programového střediska nechyběly antistalinistické útoky a sarkastické poznámky na adresu Sovětského svazu.

V letech 1945-1957 bylo vysílání Hlasu Ameriky pod neustálou kritikou. Stanice byla například nařčena z toho, že napomáhala vyvolávat nepokoje a také revoluci v Maďarsku v roce 1956. Kritika se týkala zejména Mnichovského programového centra. V roce 1958 proto nový ředitel Hlasu Ameriky Henry Loomis přeměnil Mnichovské centrum na zpravodajskou kancelář, která zprostředkovávala zprávy z východní a západní Evropy pro studia ve Washingtonu. Loomis se také zasadil o vydání Charty Hlasu Ameriky, která nastiňovala programové principy, a také vybudoval systém šíření vysílání po celém světě. *„Za ředitele Loomise byla zahájena činnost spojovacích stanic v Greenvilu, Marathonu, Liberii a na Rhodos. Posledně zmiňovaná stanice měla dalekosáhlý vliv na zesílení signálu a rozšíření oblasti pokrytí v Sovětském svazu a ve východní Evropě.“*⁶¹

Další programová proměna stanice přišla v 60. letech. Rozšířilo se vysílání v angličtině, v ruštině, španělštině. Hlas Ameriky získal více posluchačů také díky prodlužované přestávce v rušení vysílání. Radioobrana byla zahájena na podnět Josefa V. Stalina v únoru 1948 a dočasně byla pozastavena v roce 1963. Sovětská vláda totiž nezvládala finanční náročnost radiové obrany a zároveň předpokládala, že díky rozšiřování domácí televize a vlastním rozhlasovým vysíláním už ruští občané nebudou mít potřebu poslouchat zahraniční stanice. Jejich vliv ale naopak sílil, a tak sovětská vláda obnovila rušení vysílání po invazi do Československa v srpnu 1968. Radioobrana byla znovu pozastavena v září 1973 až do srpna 1980 na základě Helsinské dohody⁶² z roku 1971.⁶³

Rušení rozhlasového signálu bylo velmi nákladné. V 80. letech vyžadovalo *„rušení mezinárodních rozhlasových stanic ve východní Evropě a v Sovětském svazu práci 7500 až 10000 techniků a odhadované roční náklady na tuto činnost si vyžádaly od 150 do 300 milionů dolarů.“*⁶⁴ Ani tato nákladná opatření ale oblíbenosti Hlasu Ameriky nezabránila. Někteří disidenti v Československu stanici poslouchali dokonce ve vězení. *„Začátkem roku 1981 zavolal do redakce Hlasu*

⁶¹ SCHIELE, B.: History of VOA Broadcasts to the Soviet Union and Eastern Europe. Washington: VOA, 1980, s. 12.

⁶² Na konferenci v Helsinkách dne 13. února 1971 se 35 zemí dohodlo na volném šíření myšlenek bez ohledu na státní hranice v souladu s Chartou USA.

⁶³ PROGRAMMING HANDBOOK. Voice of America, 50 years of broadcasting to the world, 1942-1992. Washington: VOA, 1991, s. 20.

Ameriky český disident, který podepsal Chartu 77, později opustil Československo a usadil se v Kanadě, aby poděkoval tehdejší československé redakci za zpravodajské relace o lidských právech. Mimo jiné členům redakce sdělil, že někteří disidenti v Československu poslouchají Hlas Ameriky dokonce i ve vězení, na přijímačích propašovaných jejich rodinou nebo strážemi ...“⁶⁵

Vysílání poslouchali také někteří českoslovenští vládní činitelé, kteří se k tomu však nikdy veřejně nepřiznali. „Začátkem roku 1983 dostala československá redakce nahrávku se vzkazem od prominentního slovenského disidenta, kterému československý režim dovolil krátce po jeho propuštění z vězení emigrovat do SRN. Nahrávka obsahovala toto sdělení: *Hlas Ameriky je nejposlouchanější rozhlasová stanice po celém Československu. Mnozí vládní činitelé, přestože to nemohou veřejně přiznat, poslouchají vaše vysílání, kterému se důvěrně říká Praha 3.*“⁶⁶

V roce 1984 stanice vysílala 986 hodin týdně ve 42 jazycích, z toho 399 hodin vysílání bylo určeno posluchačům v Sovětském svazu a ve východní Evropě, 63 hodin bylo v angličtině a zbytek v 18 jazycích.⁶⁷ Ve východní Evropě a v Sovětském svazu poslouchalo vysílání 52 milionů lidí. „Z celkové populace dospělých lidí poslouchalo v Rusku 12 %, v Polsku 40 %, v Československu 30 % a v Bulharsku, Maďarsku a Rumunsku 20 %. Podle údajů americké Rady pro mezinárodní vysílání poslouchali vysílání Hlasu Ameriky každý týden v Polsku dva dospělí lidé z pěti, v Rumunsku to bylo 3,5 milionů lidí. V Československu poslouchala asi třetina dospělé populace Svobodnou Evropu a zhruba stejné množství lidí poslouchalo Hlas Ameriky. V Bulharsku poslouchalo 20 % dospělých BBC a Hlas Ameriky. Odhadované množství posluchačů Hlasu Ameriky v Maďarsku činilo 2 miliony lidí z dospělé populace.“⁶⁸

Tyto údaje vycházely z rozhovorů s lidmi, kteří dané země navštívili, anebo s emigranty. Rozhovory pomáhaly při sestavení programové struktury vysílání a přinášely informace o tom, do jaké míry ovlivňovalo poslechovost rušení rozhlasového signálu. Dá se tedy říci, že uvedené číselné údaje jsou pouze přibližné.

⁶⁴ SCHIELE, B.: History of VOA Broadcasts to the Soviet Union and Eastern Europe. Washington: VOA, 1980, s. 14.

⁶⁵ Tamtéž, s. 19.

⁶⁶ Tamtéž, s. 19.

⁶⁷ Vysílalo se tedy albánsky, arménsky, azerbájdžánsky, bulharsky, česky, estonsky, gruzínsky, maďarsky, lotyšsky, litevsky, polsky, rumunsky, ruský, srbochorvatsky, slovensky, slovinsky, ukrajinsky, uzbecky.

⁶⁸ SCHIELE, B.: History of VOA Broadcasts to the Soviet Union and Eastern Europe. Washington: VOA, 1980, s. 11.

3.2 Technický popis rušícího zařízení⁶⁹

Rušičky vysílaly na kmitočtech vysílačů „určených stanic“, přičemž jejich nosný kmitočet byl rozmítán v příslušném kanálu. Rozmítání kmitočtu bylo prováděno nejdříve elektromechanickými, později elektronickými rozmítači. Každé vysílací středisko mělo svoji identifikační značku, která byla vysílána v pravidelných intervalech. Tento způsob rušení byl pokládán za dostatečně účinný. K rušení byly využívány rozhlasové a univerzální vysílače s vyřazeným modulátorem, radiotelegrafní a speciální vysílače. Výroba jednoho vysokofrekvenčního impulzního budiče⁷⁰ trvala cca 830 pracovních hodin a jeho cena dosahovala 500 Kčs. Výši investičních nákladů na zřízení celého systému se nikdy nepodařilo přesně zjistit. Náklady na provoz však byly velmi vysoké, ať už z hlediska počtu pracovníků anebo spotřeby elektrické energie.

Princip fungování rušiček byl definován takto: „...*jedním vysílačem doplněným zvláštním zařízením je vysílána řada impulsů časově a frekvenčně odlišných, dva vysílače doplněné tímto zvláštním impulsovým zařízením tvoří obrannou jednotku, dálkově ovládanou z jednoho pracoviště, která může současně rušit 8 nepřátelských vysílačů pracujících v jednom nebo ve dvou krátkovlnných rozhlasových pásmech.*“⁷¹ Celý systém byl rozdělován z hlediska poslání a funkce na 5 částí:⁷²

3.2.1 Prostředky rušení v pásmu středních vln

První typ rušící jednotky tvořily dva koncové širokopásmové stupně, přičemž střední výkon každého stupně dosahoval 1 kW. Výkon jednoho impulsu ve špičce byl cca 4,5 kW. Vysílače pracovaly na střediscích v Karlových Varech, Přešticích, Radomyšli, Mnichově Hradišti, Domamile, Velkých Kostolanech a v Prešově. Používal se 1 vysílač o výkonu 50 kW, 3 vysílače o výkonu 30 kW, 2

⁶⁹ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Politický sekretariát 1951-1954, svazek 45, a.j. 129a, 20a, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Technický popis speciálního zařízení pro rušení nepřátelských krátkovlnných vysílačů. KSČ-ÚV-02/5

⁷⁰ Zařízení, které vytvářelo vysokou frekvenci na základě impulsů vyvolaných částečnými výboji v proudových obvodech přístrojů. Tyto výboje se opakují s tak vysokým kmitočtem, že ruší signál rozhlasového vysílání.

⁷¹ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Politický sekretariát 1951-1954, svazek 45, a.j. 129a, 20a, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Technický popis speciálního zařízení pro rušení nepřátelských krátkovlnných vysílačů, Příloha 4 (5056). KSČ-ÚV-02/5

vysílače o výkonu 20 kW a 1 vysílač o výkonu 7 kW. V 50. a 60. letech byly do systému zapojeny ještě další vysílače s nižším výkonem, které byly později vyřazeny. K vysílání byly používány všesměrové antény. V noční době, kdy se uplatňuje prostorové šíření radiových vln, tato síť vysílačů na celoplošné překrytí signálu „vybraných stanic“ nestačila.

3.2.2 Krátkovlnné prostředky lokálního rušení

Druhý typ rušící jednotky se skládal ze speciálního vysokofrekvenčního impulzního budiče, který byl zdrojem budících impulzů, dodávaných oběma koncovým stupňům. Každý impulz měl délku 1/1000 vteřiny a měnily svoji frekvenci v rozpětí 2x 1000 kW/s. Jejich frekvence byla řízena prostřednictvím samostatných dálkově ovládaných oscilátorů. Speciální budič byl přitom opatřen zařízením pro dálkové zapínání a vypínání jednotlivých frekvenčních kanálů. K vysílání bylo využíváno převážně všesměrových antén typu „vertikální širokopásmový dipól“. K šíření sloužily povrchové vlny, které vykazují v závislosti na vzdálenosti od antény a provozním kmitočtu velký útlum. Požadovaného rušení bylo dosahováno ve velmi omezené oblasti v poloměru 3-6 km od vysílače.

Zvláštní důraz byl kladen na rušení ve velkoměstech. K lokálnímu rušení bylo využíváno celkem 46 vysílačů o výkonu 1 kW a v posledních letech ještě 6 vysílačů o výkonu 5 kW. Hlavní skupiny vysílačů pracovaly na střediscích v Praze, Brně a Bratislavě. Jeden vysílač byl umístěn v Plzni a jeden v Hradci Králové.

3.2.3 Krátkovlnné prostředky vnitrostátního dálkového rušení

Třetí typ rušiček tvořila ovládací skříň připojená na budič 2-4 km dlouhým spojovacím vedením. Jejím obsahem byl kovový reléový systém, který umožňoval dálkové zapínání a ovládání rušící jednotky a zdroje pomocného napětí, a také obsahoval zařízení pro dálkové ladění (selsiny). K vysílání bylo používáno horizontálních směrových synfázních antén a všesměrových kvadrantových antén

⁷² URBAN, S.: Rozhlas, televize, radiotelegrafie: Systém radiového rušení v ČSSR, i.č.48, 1991/1991, signatura I. Praha. Poštovní muzeum, 1991.

s větším elevačním úhlem hlavního směru záření. K jeho šíření sloužila prostorová vlna, odražená od ionosféry.

V systému vnitrostátního dálkového rušení bylo provozováno 16 vysílačů o výkonu 10 kW a 8 vysílačů o výkonu 5 kW. Vysílače v Plzni rušily na území Slovenska a vysílače v Košicích na území českých zemí. Vysílače v Poděbradech a Brně vysílaly všesměrově.

3.2.4 Krátkovlnné prostředky mezistátního dálkového rušení

Tato část systému spočívala ve vzájemném poskytování radiové služby mezi ČSSR a SSSR. Vysílače v ČSSR pokrývaly svým signálem území evropské části SSSR a naopak sovětské vysílače pokrývaly území ČSSR a dalších států střední Evropy. Československo mělo k dispozici 3 vysílače o výkonu 60 kW, 14 vysílačů o výkonu 50 kW a 17 vysílačů o výkonu 30 kW.

Rušící jednotka představovala upravené anténní zařízení působící v okruhu 5-10 km. Bylo složeno ze dvou širokopásmových anténních systémů připojených na jednotlivé koncové stupně rušící jednotky, které obsahovaly vyzařovací diagram. Jeho prostorová složka byla vyzařována pod takovým úhlem, aby její účinek nastával tam, kde končil účinek přízemní složky. Podmínky prostorového šíření radiových vln, využívané systémem mezistátního dálkového rušení, se nejvíce blížily podmínkám šíření signálu vysílačů „určených stanic“.

Vzdálenost vysílačů „určených stanic“ a rušících vysílačů od středu společné zájmové oblasti byla srovnatelná. Přesto však nebylo plně dosahováno požadovaného účinku zejména z těchto důvodů:

- 1) různá místa odrazu signálu vysílačů „určených stanic“ a rušících vysílačů od ionosféry měla odlišné odrazové vlastnosti
- 2) výkony rušících vysílačů a zisk jejich antén byly nižší, než u vysílačů „určených stanic“
- 3) zastaralé sovětské vysílače nebyly schopny pracovat ve vyšších pásmech, zejména 17 a 21 MHz

Vysílače byly provozovány na střediscích v Poděbradech, Litomyšli, Litovli a v Rimavské Sobotě. V SSSR působily vysílače o výkonu do 100 kW

z několika středisek. V ČSSR bylo k vysílání použito směrových synfázních a rombických antén s menším elevačním úhlem hlavního směru záření.

3.2.5 Řídící systém

Celý systém radiového rušení se skládal z celostátního řídicího pracoviště umístěného v Praze a sedmi řídicích pracovišť v Plzni, Poděbradech, Litomyšli, Bratislavě, Brně, Košicích a Rimavské Sobotě. Tato střediska měla za úkol prozkoumávat úroveň poslechu signálu vysílačů „určených stanic“, sestavovat podklady pro plán provozu rušících vysílačů a v neposlední řadě navádět vysílače na kmitočty vysílačů „určených stanic“ a přímé řízení jejich provozu.

Centrální řídicí pracoviště bylo úzce spojeno s obdobným sovětským. Obě dohromady pak vyhodnocovala výsledky průzkumu, sestavovala plány provozu a usměrňovala činnost řídicích pracovišť.

3.3 Legislativní rámec

Nejprve byla legislativní otázka rušení rozhlasového vysílání řešena pouze na úrovni předsednictva ÚV KSČ. První podrobné podklady vznikly na ministerstvu zahraničních věcí 3.1. 1952. Na konci téhož měsíce uložil politický sekretariát ÚV KSČ ministerstvu národní bezpečnosti úkol organizovat „obránná opatření proti nepřátelskému vysílání“. *„Podle usnesení strany a vlády o akci R-405 zřízeno při Čs. rozhlase zvláštní oddělení, jehož úkolem bylo rušení nepřátelské propagandy a pořadů zaměřených proti našemu lidově demokratickému zřízení. Organizace celého oddělení byla vybudována na podkladě daných technických možností za součinnosti sovětských poradců.“*⁷³ Pro tuto činnost se záhy ujal označení „radiová obrana“ nebo „radioobrana“.

To vše byla zatím jen přípravná fáze pod taktovkou ÚV KSČ. První vládní stanovisko k výstavbě systému rušení zahraničního vysílání vzniklo dne 3. 6. 1953.

⁷³ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Politický sekretariát 1951-1954, svazek 45, a.j. 129a, 20a, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Situační zpráva o stavu obrany proti nepřátelskému rozhlasovému vysílání. KSČ-ÚV-02/5

Ministerstvo národní bezpečnosti mělo zajistit řízení a kontrolu rušení, sestavit měřicí četku k měření intenzity nepřátelských i rušících vysílačů, provést prověrku všech vysílačů v ČSR mimo resorty ministerstva národní bezpečnosti a ministerstva národní obrany a do konce roku 1953 provést II. etapu výstavby kontrolních bodů.

V září 1953 se obě ministerstva sloučila a všechny pravomoci přešly pod IX. správu ministerstva vnitra, personálně tedy pod náčelníka plk. Karla Smíška a náměstka ministra vnitra Karla Košťála. V čele ministerstva vnitra stanul Rudolf Barák, v jehož kompetenci byly zejména bezpečnostní složky, tedy Státní a Veřejná bezpečnost, Pohraniční a Vnitřní stráž a nově také Civilní obrana. Agendu národních výborů měla v kompetenci vláda. Ministr Rudolf Barák se stal nejvyšším velitelem vojenského organizovaného útvaru. Měl v rukou obrovskou moc, svými rozkazy nejen určoval organizaci, ale rozhodoval o konkrétních otázkách, o jednotlivých akcích a dalších případech. *„Postavení R. Baráka bylo navíc posíleno tím, že od X. sjezdu KSČ (červen 1954) byl členem Politického byra ÚV KSČ, tedy mocenského centra státu. Jeho narůstající politické ambice vyústily do konfliktu s A. Novotným a dalšími funkcionáři KSČ. V červnu 1961 ho odvolali z funkce MV (stal se místopředsedou vlády), v únoru 1962 ho zbavili všech funkcí, zatkli a odsoudili za „ekonomické kriminální činy“, ve skutečnosti však z politických důvodů, na dlouholetý trest vězení.“*⁷⁴

Úkoly související s radioobranou byly uloženy IV. odboru správy ministerstva vnitra, jehož náčelníkem byl jmenován npor. Miloš Sviták. Od listopadu 1955 byla z IX. správy problematika radioobranou vyčleněna ve formě speciální součásti, a to jako VI. zvláštní odbor ministerstva vnitra. I tuto odnož měl na starosti kpt. Miloš Sviták. Od 31. ledna 1955 fungovala také stálá komise pro koordinaci technického rozvoje radioobranou v Československu. Mezi její členy patřili zástupci několika resortů. Za Ministerstvo vnitra to byl Miloš Sviták a František Kliment, za Ministerstvo spojů Josef Gajda, Miroslav Joachim a Antonín Altman, za Ministerstvo národní obrany pplk. Jan Ježek, Ministerstvo strojírenství Milan Klika a Jiří Vackář a za Geofyzikální ústav Jiří Mrázek. První projektování a výstavbu antén měl v kompetenci Zdeněk Dvořák z Ministerstva spojů, který nejdříve získal zkušenosti v Polsku. Od 16. 4. 1956 pak řídil technické součásti ministerstva vnitra náměstek ministra vnitra Štefan Demjan. Od června 1961 přešly pravomoci resortu pod Lubomíra Štrougala, od dubna 1965 pak pod Josefa Kudrnu. Rozhodující vliv měl 1. tajemník ÚV KSČ Antonín Novotný a po něm i

⁷⁴ PEŠEK, J.: Ministerstvo vnitra, IV. Armáda, bezpečnostní aparát. Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006, s. 11.

jeho nástupci Gustav Husák a Miloš Jakeš. Vedoucí funkcionáři se však o všech krocích radili se sovětskými „konzultanty“.⁷⁵

3.4 Radioobrana v 50. letech ⁷⁶

Už v roce 1951 vznikly první písemné materiály, které popisovaly, jak nejučinněji začít bojovat proti nepřátelskému rozhlasovému vysílání. Ve stejném roce proběhly také porady mezi Československem, Maďarskem a Polskem, ze kterých vyplynuly konkrétnější návrhy k řešení tohoto úkolu. Podle všech zúčastněných stran nepřátelské vysílání porušovalo 1. článek Charty OSN ⁷⁷, na jejímž základě přijalo Valné shromáždění OSN v roce 1947 rezoluci č.110. Článek zakazoval jakoukoliv propagandu prováděnou proti druhé zemi.

Akce R-405 (což byl krycí název projektu rušení) měla začít vybudováním radiové obrany ve dvou etapách. Obě měly být hotové postupně do začátku ledna roku 1954. Tento termín se však později ukázal jako nereálný.

Výstavba uceleného systému radioobranu začala ve druhé polovině roku 1951. Její důležitost se zvýšila, když byla později zahrnuta do plánu materiálního zabezpečení ozbrojených sil. Do konce roku 1951 zajišťoval rušení nepřátelských stanic na středních vlnách Československý rozhlas. Proti vysílání na dlouhých vlnách byl vybudován silný vysílač v Topolně s účinností po celém území Československa.⁷⁸

V březnu roku 1952 vytvořilo ministerstvo spojů spolu s ministerstvem národní bezpečnosti takzvané služebny, tedy oblastní řídicí body, které měly radioobranu zajišťovat materiálně i organizačně. „*Při provádění obrany na středních a dlouhých vlnách je použito některých stávajících rozhlasových vysílačů, pracujících výhradně pro obranu. Ostatní vysílače zařazené v programu jsou nasazeny pouze v jejich volném čase též do obrany. Pro obranu na krátkých vlnách bylo vybudováno*

⁷⁵ PEŠEK, J.: Ministerstvo vnitra, IV. Armáda, bezpečnostní aparát. Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006, s. 13.

⁷⁶ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Politický sekretariát 1951-1954, svazek 45, a.j. 129a, 20a, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Situační zpráva o stavu obrany proti nepřátelskému rozhlasovému vysílání. KSČ-ÚV-02/5

⁷⁷ Charta Organizace spojených národů a Statut mezinárodního soudního dvora, (cit.14.4.2010).Dostupné na WWW:<<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojonych-narodu-s-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf>>

⁷⁸ KAPLAN, K., TOMÁŠEK, D.: O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956. Praha: Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 54.

*rušící centrum v Poděbradech. Pro lokální rušení na území velké Prahy bylo vybudováno krátkovlnné centrum na Petříně. Současně s rušícími centry bylo vybudováno 9 služeben, a to v Praze, Drahelčicích, Nymburce, Plzni, Českých Budějovicích, Brně, Moravské Ostravě, Bratislavě a Košicích, jejichž úkolem je řízení a kontrola rušících center na dlouhých, středních a krátkých vlnách.“*⁷⁹ Pro zajištění provozu prvních devíti rušících středisek na přechodnou dobu mělo ministerstvo národní obrany zapůjčit 82 odborníků. Tyto síly měly být později nahrazeny stálými zaměstnanci z resortu pošt. V jejich kompetenci bylo řízení a kontrola rušení vysílání zaměřeného na území Československa, řízení a kontrola rušení dálkovými vysílači v rámci dohod o vzájemné spolupráci s dalšími státy, zajišťování technické úrovně použitých kontrolních a řídicích prostředků a zajišťování dostatečné technické a politické úrovně pracovníků. Všechny služebny byly podřízeny 6. oddělení při IV. odboru hlavní správy StB.

Na konci března 1952 bylo na ministerstvu spojů k řízení a budování rušících center zřízeno oddělení HS 55, v jehož kompetenci byla správa, udržování a budování nových rušících center a nasazování rušících vysílačů. Účinnost rušení byla denně kontrolována služebnami s využitím informací získaných obvodními odděleními StB na deseti místech státu. Dosavadní výsledky byly ale v té době podle dostupných dokumentů neuspokojivé. *„Za dnešního stavu technického vybavení stačíme jen s velkými obtížemi pokrýt v těchto obdobích nižší frekvence Svobodné Evropy, Hlasu Ameriky, BBC v obvodu Velké Prahy. Na ostatním území našeho státu je stav pokrytí nepřátelského vysílání pohyblivý a odvislý v první řadě od pomoci SSSR. Celkem lze říci, že za dnešního stavu je pokryto přibližně 50% všech nepřátelských relací vysílaných na krátkých vlnách.“*⁸⁰ Podle plánu VI. oddělení pro 2. pololetí 1952 a 1. pololetí 1953 měla být prohlédnuta místa pro výstavbu rušících center v Hradci Králové, Mostě, Karlových Varech, Jihlavě, Olomouci, Karvině, Gottwaldově, Přerově a Prostějově.

Československá vláda v oblasti radioobraně intenzivně spolupracovala s ostatními lidově demokratickými státy, a to zejména v letech 1953–1956. Zvláště úzká byla spolupráce s Polskou lidovou republikou. Dne 17. 12. 1954 proběhlo polsko-

⁷⁹ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Politický sekretariát 1951-1954, svazek 45, a.j. 129a, 20a, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Situační zpráva o stavu obrany proti nepřátelskému rozhlasovému vysílání. KSČ-ÚV-02/5

⁸⁰ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Politický sekretariát 1951-1954, svazek 45, a.j. 129a, 20a, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Situační zpráva o stavu obrany proti nepřátelskému rozhlasovému vysílání. KSČ-ÚV-02/5

československé jednání o prohloubení spolupráce v obraně proti nepřátelskému vysílání. Měla se dále rozvíjet díky rozšiřující se výstavbě nových vysílačů v NSR. Obě strany se dohodly na výstavbě jednoho vysílacího centra pro rušení na dlouhých vlnách v Polské lidové republice a jednoho v Československu. Schůzka se stala předmětem jednání ÚV KSČ, který se rozhodl o zřízení stálé komise pro koordinaci technického rozvoje radioobrany při ministerstvu vnitra a také vyslat delegaci zástupců ministerstev vnitra a spojů do Polska. Československá delegace jednala ve Varšavě ve dnech 1.–8. března 1955 a schůzky se z podnětu polské strany zúčastnili i dva zástupci NDR. Diskutovalo se o výměně technických prostředků, dokumentace a byla podepsána dohoda o vyčlenění vysílačů pro spolupráci při poskytování vzájemného rušení oběma stranám na léta 1955–1956. Další porada se zástupci polské strany proběhla 13. 5. 1955 v polském Kudově, kde se rozhodlo o rozšíření těchto dvoustranných jednání i na ostatní lidově demokratické státy - dnešní Maďarsko, Rusko a Bulharsko. Příští schůzky dne 13. 6. 1955 už se měli v československé metropoli účastnit navíc i němečtí zástupci.

Další jednání, tentokrát osmi zemí, se konalo pod taktovkou SSSR v Praze ve dnech 20.-24. září 1955. Porady 51 představitelů bezpečnosti a radiokontrarozvědné služby se zúčastnili zástupci Albánie, Bulharska, Maďarska, NDR, Polska, SSSR, Rumunska a ČSR. Byla to první schůze, které se zúčastnili odpovědní zástupci bezpečnostního aparátu ze všech evropských lidově demokratických zemí a SSSR. Zúčastněné strany se dohodly na „...vytvoření koordinační skupiny radiokontrarozvědných služeb všech uvedených zemí, vypracování jednotných plánů radioodposlechu a zaměřování, na zásadách technického vybavení služeb jednotnými prostředky.“⁸¹ Na jednání byla zřízeno koordinační centrum se sídlem ve Varšavě s cílem zajistit řešení aktuálních problémů na úseku radiokontrarozvědky spolupracujících zemí. Finanční náklady skupiny měly být rozpočítány na jednotlivé země podle předchozí dohody zástupců.

Do konce roku 1955 byla vybudována vysílací střediska radioobrany v Praze, Brně, Bratislavě, Ostravě, Českých Budějovicích, Karlových Varech, Hradci Králové, Jihlavě, Košicích, Plzni. K dálkové obraně sloužila vysílací střediska Územní správy spojů v Poděbradech, Litomyšli a Rimavské Sobotě.

⁸¹ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Politické byro 1954-1962, svazek 67, a.j. 83/3, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Zpráva o výsledku porady představitelů bezpečnosti a radiokontrarozvědné služby SSSR a lidových republik v Praze (6035). KSČ-ÚV-02/2

Dne 19. března 1956 předložil ministr vnitra Rudolf Barák politickému byru ÚV KSČ dokument⁸², který obsahoval „návod“, jak postupovat při rušení zahraničního vysílání v dalším období. Ministerstvo vnitra tehdy zajišťovalo vlastními prostředky rušení krátkovlnného vysílání a ministerstvo spojů rušení vysílání na středních a dlouhých vlnách. Podle zprávy bylo nezbytně nutné rušit celé vysílání Svobodné Evropy, Hlasu Ameriky, BBC, Vatikánu, Říma, Paříže, Madridu a vysílání RIAS v němčině pro oblasti s německy mluvícím obyvatelstvem (Brno, Olomouc, Karlovy Vary, Ústí nad Labem a Liberec). *„Obsah rušeného vysílání byl charakterizován jako zpravodajství, komentáře, skeče, rozhlasové hry a přednášky s obsahem zaměřeným vesměs proti ČSR a ostatním spřáteleným zemím. Do programů byla údajně zařazována i hesla pro nepřátelské živly na území ČSR.“*⁸³ Politické byro ÚV KSČ uložilo ministru vnitra Rudolfu Barákovi a ministru spojů Aloisi Neumanovi, aby předložili Politickému byru plán na rozvíjení spolupráce s Polskem, Maďarskem, Bulharskem a Ruskem při rušení vysílání nepřátelských vysílacích stanic cestou jednostranných dohod. Ještě v březnu téhož roku rozhodlo ÚV KSČ o objednávkě vysílačů v Polsku s tím, že zařízení pro nové středisko pro rušení na DV⁸⁴ v jihozápadních Čechách bude vyrobeno v Československu a že termíny se prodlužují. Systémy v oblasti SV⁸⁵ měly začít pracovat do 30. června 1957 a nové rušící středisko pro vysílání na dlouhých vlnách do 30. června následujícího roku.

Dne 31. května 1956 Politické byro konstatovalo, že technické zařízení pro radioobranu je zastaralé, a tak je nutné ho nahradit. V usnesení se píše: *„...Odhalování nepřátelských vysílačů na území ČSR dosavadní technikou je zdlouhavé a tím i značně ne hospodárné. Sovětský svaz má potřebné technické přístroje vyrobené na vysoké technické úrovni. Jejich použití v ČSR by podstatně urychlilo odhalování*

⁸² Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Politické byro 1954-1962, svazek 101, a.j. 123/11, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Informativní zpráva o obraně proti činnosti nepřátelských vysílacích stanic (6036). KSČ-ÚV-03/2

⁸³ TOMEK, P.: Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo. Securitas Imperii. Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2002. Dostupné na WWW:<
http://www.radiojamming.puslapiai.lt/article_cz.htm>

⁸⁴ DV - dlouhé vlny, anglicky Low frequency (LF). Mají frekvence 30 až 300 kHz. Použití pro rozhlasové dlouhé vlny, radiokomunikace, meteorologické služby. Zdroj: wikipedie Dostupné na
WWW:<[http://cs.wikipedia.org/wiki/R%C3%A1diov%C3%A9_vlny#Dlouh.C3.A9_vlny_.28DV.29](http://cs.wikipedia.org/wiki/R%C3%A1diov%C3%A9_vlny#Dlouh%C3%A9_vlny_.28DV.29)>

⁸⁵ SV - střední vlny, Anglicky Medium Wave (MW), někdy také zkratka AM (z anglického Amplitude Modulation), která nepopisuje vlnovou délku, ale vztahuje se ke způsobu modulace signálu používaného při přenosu rozhlasového vysílání. SV mají frekvence 0,3 - 3 MHz a běžně se používají k přenosu rozhlasového vysílání (SV), radionavigaci a komunikaci na malé a střední vzdálenosti. Zdroj: wikipedie Dostupné na
WWW:<[http://cs.wikipedia.org/wiki/R%C3%A1diov%C3%A9_vlny#Dlouh.C3.A9_vlny_.28DV.29](http://cs.wikipedia.org/wiki/R%C3%A1diov%C3%A9_vlny#Dlouh%C3%A9_vlny_.28DV.29)>

nepřátelských agentů, což by vedle hlavního užítku při jejich likvidaci zlevnilo i provoz o 50-75 %.“⁸⁶ Celková cena přístrojů potřebných v roce 1956 činila podle dokumentu 583 200 Kčs. Cena přístrojů objednaných na rok 1957 pak 1 935 000 Kčs.

Mezitím se v Polsku schylovalo k politické bouři. Pod tlakem dělnické třídy se stal prvním tajemníkem vládnoucí Polské sjednocené dělnické strany Wladyslav Gomulka. Právě on dal příkaz k dočasným opatřením. Dne 16. listopadu 1956 požádal o okamžité ukončení rušení zahraničního vysílání v polském jazyce československými rušičkami (s výjimkou vysílání Svobodné Evropy). Polská strana zprvu nadále rušila vysílání pro ČSR v souladu s dvoustrannými dohodami. Rušící střediska v Polské lidové republice nebyla likvidována, pouze poznaňské středisko bylo při červnovém dělnickém povstání údajně značně poškozeno. O několik dní později ale rozšířila polská strana žádost o ukončení rušení prostředky ČSR i na vysílání Svobodné Evropy v polském jazyce. Dne 26. listopadu 1956 tedy politické byro ÚV KSČ schválilo úplné stažení rušení zahraničního vysílání pro Polsko⁸⁷. K definitivnímu konci spolupráce došlo dne 29. listopadu 1956. Na základě usnesení polské vlády byla s okamžitou platností zcela zastavena činnost polských obranných středisek, a to včetně těch, která dosud poskytovala rušení pro ČSR.

O situaci jednalo Politické byro ÚV KSČ 17. prosince 1956. Ministru vnitra Rudolfu Barákovi bylo uloženo projednat se zástupci SSSR možnost nahradit chybějící kapacity rušiček zvýšením rozsahu rušení ze SSSR. Bylo ovšem konstatováno, že rozhodnutí polské vlády uvolní i kapacity nepřítele, který bude nyní moci k vysílání do Polska použít menší počet vysílačů. Dne 21. března 1957 přišla ministru vnitra ze sekretariátu I. náměstka předsedy vlády ČSR zpráva, že ještě v březnu 1957 vyšle vláda SSSR do ČSR dva odborníky k vyřešení situace vzniklé výpadkem polské účasti.

Dne 17. října 1957 předložil ministr národní obrany Bohumír Lomský zprávu o stavu protiradiotechnické služby a návrhy na opatření k zabezpečení její výstavby⁸⁸. Dokument popisoval organizaci protiradiotechnické služby v armádě USA a států NATO. Dále podával přehled o opatřeních, která již byla k zabezpečení služby

⁸⁶ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Politické byro 1954-1962, svazek 102, a.j. 124/11, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Objednávka technického zařízení pro čs.radiokontrařozvědku v SSSR (8531). KSČ-ÚV-02/2

⁸⁷ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Politické byro 1954-1962, svazek 103, a.j. 101/13, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Zpráva o úplném stažení rušení zahraničního vysílání pro Polsko (8650). KSČ-ÚV-04/3

⁸⁸ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Politické byro 1954-1962, svazek 155, a.j. 206/4, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Stav protiradiotechnické služby v čs.lidové armádě a návrhy na opatření k zabezpečení její výstavby (12358/12). KSČ-ÚV-02/2

v čs.lidové armádě provedena. Za předpokládané spolupráce s rumunskou stranou byla naplánována výstavba nových dálkových rušících středisek v Poděbradech, Litomyšli, Plzni, Košicích, Baku a Bukurešti.

Pronikání televizního a rozhlasového vysílání na velmi krátkých vlnách z území Rakouska a NSR na území ČSR bylo však nadále příliš silné, a tak ministerstvo spojů a vnitra vypracovalo dne 16. ledna 1959 společný návrh na doplnění obrany.⁸⁹ „*Navrhovaných cílů má být dosaženo vybudováním obranného vysílacího střediska v Rimavské Sobotě o celkovém výkonu vysílačů asi 600 kW. Ke zřízení tohoto střediska bude převážně použito dosavadního objektu. Orientační náklad bude činit asi 16 mil. Kčs.*“ Do 31. března 1959 měla obě ministerstva zajistit výstavbu aktivních reléových stanic a výstavbu sítě pasivních obranných vysílačů. Dokument obsahoval také detailnější informace o dosavadní činnosti v oblasti radioobraně: „*V pásmu krátkých vln je v současné době k dispozici 185 vysílačů, z nichž 135 vysílačů místní obrany o celkovém výkonu 135 kW a 50 vysílačů s dálkovým působením o celkovém výkonu 1180 kW. V pásmu středních vln je 35 vysílačů o celkovém výkonu 984 kW. V pásmu dlouhých vln pak 2 vysílače o celkovém výkonu 230 kW.*“ Ze strany ČSR pracovalo k tomuto dni pro SSSR v úhrnu na všech pásmech 19 vysílačů o celkovém výkonu 1030 kW. Ze strany SSSR pro ČSR se na radioobraně podílely vysílače o celkovém výkonu 700-750 kW, z nichž 400 kW bylo určeno pro celodenní vysílání a 300-350 kW v časově omezených relacích. Krátké vlny byly střeženy ve spolupráci s ostatními lidově demokratickými státy se Sovětským svazem. U ultrakrátkých vln byly prováděny pouze namátkové kontroly a prověrky operativních signálů. Ministerstvo vnitra v té době nemělo dostatečné technické vybavení pro účinnou kontrolu. Resort také neměl v kompetenci dlouhé a střední vlny. Obsah vysílání na těchto vlnách byl kontrolován jen na požádání operativních správ ministerstva vnitra. Rušena byla poslechová střediska v Brně, Košicích, Františkových Lázních, v Lučenci, Staré Lubovni, Znojmě, Hradci Králové, Mělníku a Chebu. Likvidována byla také činnost 22 agenturních radiospojení. V NSR 15 francouzských a 3 americké, v ČSR 1 americká a v Polsku rovněž 3 americké radiostanice. „*Pátrací oddělení je vybaveno přenosnými zaměřovači pro konspirační zaměřování v těsné blízkosti agenturního vysílače. Opaskové zaměřovače umožňují za příznivých podmínek určit i být v budově, jestliže vysílač pracuje. Dále je*

⁸⁹ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Politické byro 1954-1962, svazek 202, a.j. 278/10, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Doplnění a zesílení obrany proti nepřátelskému rozhlasovému vysílání na krátkých vlnách (1557/14). KSČ-ÚV-02/2

pátrací oddělení vybaveno dvěma zaměřovači ve vozech, umožňujícími měření za jízdy. A také 4 převoznými zaměřovači, které byly převzaty jako vyřazené od ministerstva národní obrany. Měří na krátké vzdálenosti do 15-30 km a potom asi od 300 km dále...Pátrací oddělení je dále vybaveno širokopásmovými přijímači, které reagují na činnost vysílače v jeho bezprostřední blízkosti.“⁹⁰ Pro zvýšení účinnosti radioobrany vyvinul bývalý VI. zvláštní odbor ministerstva vnitra vysílač KSV 20 o výkonu 20 kW. Celkem 16 kusů bylo rozděleno po osmi ve vybudovaném vysílacím středisku Košice a Plzeň. I když vývoj a výroba takových zařízení do působnosti ministerstva vnitra nepatřila, bylo takové zajištění schváleno bývalým vedením resortu.

3.5 Omezování rušení v 60. letech

V dubnu 1961 připravovalo ministerstvo vnitra pro politické byro ÚV KSČ návrh postupu ve věci obrany proti televiznímu vysílání NSR a Rakouska. Nakonec bylo rozhodnuto, že rušení je sice možno okamžitě zahájit, ovšem až poté, co tuto otázku schválí politické byro ÚV KSČ. Dalo se totiž čekat nepříznivá reakce ze zahraničí. Návrhy byly předloženy 6. června 1961 prvnímu náměstkovi ministra vnitra Josefu Kudrnovi, který reagoval pouze rukopisnou poznámkou, že dle jeho názoru je třeba rušení nezahajovat.⁹¹

Na konci července 1961 dochází k uvolnění mezinárodní situace a přestávají se rušit rozhlasové relace Kanady a Luxemburku. Dále se omezuje rušení na relacích stanic Deutsche Welle, BBC, Řím a Paříž (s výjimkou nepřátelských politických komentářů). Naopak posílena měla být radioobrana proti vysílání Svobodné Evropy, Hlasu Ameriky, Vatikánu a Madridu. O tuto razantní změnu se zasadil nový ministr vnitra Lubomír Štrougal. Jeho návrh, který usiloval o změnu dosavadního masivního systému radioobrany na výběrový, schválilo politické byro ÚV KSČ na své 155. schůzi dne 18. 7. 1961. Jako důvod byla uvedena klesající poslechovost stanic kvůli neserióznosti vysílaných informací. Režim podle zprávy považoval za

⁹⁰ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Politické byro 1954-1962, svazek 202, a.j. 278/10, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Doplnění a zesílení obrany proti nepřátelskému rozhlasovému vysílání na krátkých vlnách (1557/14). KSČ-ÚV-02/2

⁹¹ TOMEK, P.: Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo. Securitas Imperii. Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu. Praha: Úřad dokumentace a

nejrizikovější stanici Madrid. „*Obsah relací je možno hodnotit jako jedno z nejštvavějších vysílání. Zabývá se tendenčním zpravodajstvím, pomlouváním a rozšiřováním překroucených zpráv. Obrací se především k občanům slovenské národnosti a nabádá je k nepřátelskému postoji vůči republice a k prosazování svých práv ve spojení s právy sudetských Němců na československém pohraničí. Skladbou svého programu předčí Svobodnou Evropu.*“⁹²

Na základě zprávy ministra vnitra došlo k nasazení dalších prostředků radioobrany. Dálkovou obranu doplňovalo lokální rušení, na kterém se podílelo 15 středisek s kapacitou 1550 kW ve spolupráci Československa, Sovětského svazu, Maďarska a Rumunska. V Litomyšli, Poděbradech byla zřízena samostatná střediska dálkové obrany, jejich 16 vysílačů mělo výkon 480 kW. Další středisko s 12 vysílači o kapacitě 600 kW mělo být vybudováno v Rimavské Sobotě v polovině roku 1964.

Na jaře roku 1964 rušilo ministerstvo vnitra ve spolupráci s Ústřední správou spojů na středních vlnách 40 vysílači o výkonu 582 kW 6-7 hodin denně, na dlouhých vlnách 2 vysílači o výkonu 380 kW 3-4 hodin denně a na krátkých vlnách 220 vysílači o výkonu 700 kW 16-18 hodin denně. Ministerstvo vnitra provozovalo 12 středisek lokálního a 2 dálkového rušení.⁹³ Střediska lokálního rušení byla umístěna v Praze, v Českých Budějovicích, v Karlových Varech, v Ústí nad Labem, v Liberci, v Hradci Králové, v Brně, v Gottwaldově, v Jihlavě, v Ostravě, v Olomouci a v Bratislavě. Střediska dálkového rušení fungovala v Plzni, a v Košicích.⁹⁴

Rušení všech oficiálních západních rozhlasových stanic (Paříž, BBC, Hlas Ameriky, Řím, Deutsche Welle), kromě vybraných relací Vatikánu a Madridu,

vyšetřování zločinů komunismu, 2002. Dostupné na WWW:<

http://www.radiojamming.puslapiai.lt/article_cz.htm>

⁹² Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Politické byro 1954-1962, svazek 249, a.j. 268/11, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Změna systému obrany proti nepřátelskému rozhlasovému vysílání (1065/10). KSČ-ÚV-03/3

⁹³ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Praha-předsednictvo 1945-1989, svazek 93, a.j. 9612/1964, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Zpráva o aktuálním stavu rušení. KSČ-ÚV-03/1

⁹⁴ Střediska lokálního rušení byla umístěna v Praze (29 krátkovlnných vysílačů o výkonu 1 kW), v Českých Budějovicích (13 krátkovlnných vysílačů o výkonu 1 kW), v Karlových Varech (15 krátkovlnných vysílačů o výkonu 1 kW), v Ústí nad Labem (13 krátkovlnných vysílačů o výkonu 1 kW), v Liberci (13 krátkovlnných vysílačů o výkonu 1 kW), v Hradci Králové (6 krátkovlnných vysílačů o výkonu 1 kW, plánována výstavba dalších 9 vysílačů), v Brně (12 krátkovlnných vysílačů o výkonu 1 kW), v Gottwaldově (14 krátkovlnných vysílačů o výkonu 1 kW, 1 středněvlnný o výkonu 3 kW a 1 středněvlnný o výkonu 1 kW), v Jihlavě (10 krátkovlnných vysílačů o výkonu 1 kW), v Ostravě (10 krátkovlnných vysílačů o výkonu 10 kW, 5 krátkovlnných vysílačů o výkonu 1 kW a jeden středněvlnný vysílač o výkonu 1 kW), v Olomouci (15 krátkovlnných vysílačů o výkonu 1 kW) a v Bratislavě (14 krátkovlnných vysílačů o výkonu 1 kW). Střediska dálkového rušení fungovala v Plzni (9 krátkovlnných vysílačů o výkonu 10 kW, 5 krátkovlnných vysílačů o výkonu 1 kW a 2 středněvlnné o výkonu 1 kW) a v Košicích (10 krátkovlnných vysílačů o výkonu 10 kW a 5 krátkovlnných o výkonu 1 kW).

bylo zastaveno na základě usnesení ÚV KSČ ze dne 13. března 1964. „*Současně dochází ke snížení stavu pracovníků MV na jednotlivých vysílacích střediscích radiové obrany a v letech 1964 až 1966 se zastavuje činnost některých vysílacích středisek pro účely radiové obrany. Veškerá činnost obrany se soustřeďuje na relace Svobodné Evropy a vybrané relace Madridu; po kladné změně politické náplně se upouští od rušení Vatikánu.*“⁹⁵

K dalšímu snížení počtu vysílacích středisek radiové obrany došlo na základě usnesení předsednictva ÚV KSČ ze dne 9. listopadu 1965. Od tohoto data zůstávají v provozu vysílací střediska resortu ministerstva vnitra v Praze, Bratislavě, Brně, Plzni, Košicích, tedy v místech s velkou koncentrací obyvatel. Ostatní střediska radiové obrany zanikla. „*V současné době se rušení provádí na relacích Svobodné Evropy, která denně vysílá program po dobu 19 hodin a to na jedenácti frekvencích. Výsledky rušení je možno hodnotit tak, že v místech vysílacích středisek Praze, Bratislavě a Brně jsou relace Svobodné Evropy rušeny celodenně. Na ostatním území republiky je maximální rušení v průběhu denní doby, kdy dálková obrana má dobré účinky, ale nemá potřebnou účinnost v ranních a večerních hodinách, zejména na vyšších frekvencích, což je dáno podmínkami šíření elektromagnetických vln. V současné době se považuje za účelné a správné přikročit k úplnému zastavení rušení zahraničního vysílání na území ČSSR.*“⁹⁶ Předsednictvo ÚV KSČ ve své zprávě také informovalo o nutnosti a účelnosti vytvoření podmínek k použití radioobranu během mimořádných událostí. O případné pomoci na území Československa mělo být ještě jednáno se SSSR. „*Rovněž je třeba projednat se SSSR otázku dalšího využití našich vysílačů dosud používaných k vysílání programu MAJÁK na území SSSR, pro další jeho potřeby. Současně bude třeba projednat způsob a podmínky další spolupráce v nových recipročních podmínkách a otázky eventuálních úhrad.*“⁹⁷

Lokální obrana byla omezena 1. dubna 1966. Velká většina starších vysílačů přešla pod Správu radiokomunikací a Svazarm, zbytek zůstal v záloze Ministerstvu vnitra.

⁹⁵ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Praha-předsednictvo 1945-1989, svazek 95, a.j. 9613/1964, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Zpráva o zastavení rušení některých západních rozhlasových stanic. KSČ-ÚV-02/1

⁹⁶ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Praha-předsednictvo 1945-1989, svazek 97, a.j. 9619/1965, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Zpráva o snížení počtu vysílacích středisek radiové obrany. KSČ-ÚV-03/1

⁹⁷ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Praha-předsednictvo 1945-1989, svazek 97, a.j. 9619/1965, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Zpráva o snížení počtu vysílacích středisek radiové obrany. KSČ-ÚV-03/1

3.6 Pražské jaro a normalizace

Během Pražského jara se začala veřejnost nahlas kriticky vyjadřovat kvůli rušení zahraničního rozhlasového vysílání. Československými prostředky byl nadále omezován poslech Svobodné Evropy a stanice Madrid. První významný posun nastal 17. července 1968, kdy se kolegium ministra vnitra zabývalo otázkami souvisejícími s ukončením radiové obrany podrobněji. „*Vzhledem k současným změněným podmínkám byl vládě předložen návrh k zastavení radiové obrany v ČSSR, která u nás vznikla v době značně nepřátelské propagandy. Se zastavením radiové obrany je na ministerstvu vnitra nutné řešit některé problémy a přijmout potřebná opatření.*“⁹⁸

Zastavení radiové obrany mělo v kompetenci ministerstvo vnitra, Ústřední správa spojů a Ministerstvo spojů SSSR. Pracovní náplň, která vznikla na základě předchozího vývoje kooperace s Ústřední správou spojů a požadavků československé rozvědky a kontrarozvědky byla do té doby u pracovníků radioobranu ministerstva vnitra následující:⁹⁹

3.6.1 Řídící úsek dálkové obrany pro SSSR

Šlo o střediska v Rimavské Sobotě, Kaníně u Poděbrad a Litomyšli, kde pracovalo na rušení rozhlasového vysílání 37 lidí. Zajišťovali navádění vysílačů Ústřední správy spojů podle požadavků SSSR pro jeho území.

Vnitrostátní radiová obrana v pásmu krátkých vln zabezpečovaná Ministerstvem vnitra Dislokována v místech největší koncentrace obyvatel – Praha, Brno, Bratislava, Košice, Plzeň. Celkový počet pracovníků byl 88.

⁹⁸ Archiv bezpečnostních složek, Kolegium ministra vnitra; K bodu: Problémy radiové obrany ČSSR. Svazek M-014, a.j. 01/1-70, XI.oddíl, seznam č.7 a 8a.

⁹⁹ Archiv bezpečnostních složek, Kolegium ministra vnitra; K bodu: Problémy radiové obrany ČSSR. Svazek M-014, a.j. 01/1-70, XI.oddíl, seznam č.7 a 8a.

3.6.2 Monitorování zahraničních rozhlasových relací

Bylo prováděno na základě požadavků československé rozvědky a kontrarozvědky pouze v Praze. Ve středisku pracovalo 31 lidí.

Pro radioobranu ministerstva obrany fungovalo 64 vysílačů o výkonu 1 kW (41 kusů typu KRV 1 sloužilo pro použití v době mimořádných událostí, 23 kusů KSV 1 bylo možno nabídnout dalším resortům). Celková měsíční spotřeba elektrické energie byla průměrně 124 000 kWh, z toho v noční sazbě 21 000 kWh, což představovalo asi 43 550 Kčs. Měsíční náklady pro obnovu drobných technických součástí dosahovaly průměrně asi 6 700 Kčs. V Praze fungovalo 29 vysílačů o výkonu 1kW, v Bratislavě pak bylo těchto vysílačů 19 a v Brně 16. V Plzni a v Košicích 8 vysílačů o výkonu 20 kW. Všechna tato střediska, která spadala pod ministerstvo obrany, plnila současně i funkci radiových spojovacích středisek Sboru NB.

Pro mezinárodní spolupráci se SSSR byla určena radiová obrana Ústřední správy spojů. Spravovala 5 vysílačů KUV 18/30 v Poděbradech, 10 vysílačů KUV 18/30 v Litomyšli a 6 vysílačů KUV 40/50 a 6 vysílačů KTV 50 v Rimavské Sobotě. Dalších 7 kusů středovlnných vysílačů bylo umístěno v Radomyšli, Karlových Varech, Českých Budějovicích, Mnichově Hradišti, Brně-Komárně, Banské Bystrici a Prešově. Jednalo se o samostatné i společné objekty.

Podle zprávy došlo k rozhodnutí ukončit rušení některých stanic na základě zjištění, že se stanice většinou omezují na zpravodajské relace a v případných komentářích opatření vlády se zdržují kritiky režimu.

Po vydání rozhodnutí o zastavení radioobranu muselo dojít k několika nezbytným krokům. Například telefonicky požádat Ministerstvo spojů SSSR o zastavení vysílání rušivého signálu z vysílačů umístěných na území SSSR. Dále s Ústřední správou spojů v SSSR projednat možnosti jednostranného využití československého zařízení, které bylo dosud využíváno k vysílání sovětského programu MAJÁK pro území SSSR. Bylo také nutné převést 36 pracovníků k Ústřední správě spojů, včetně objektů a technického zařízení k zabezpečení vysílání sovětského programu MAJÁK na území SSSR. Všech 31 pracovníků Ministerstva vnitra dostalo příkaz nadále monitorovat zprávy pro potřeby československé rozvědky a kontrarozvědky.

Nakonec ale k zastavení radiové obrany nedošlo ani během okupace území ČSSR vojsky států Varšavské smlouvy. Dne 23. srpna 1968 odpoledne začala okupační vojska obsazovat rušící střediska v Litomyšli, Rimavské Sobotě a Poděbradech. Sovětský svaz ale nadále pokračoval v dálkovém rušení Svobodné Evropy a stejně tomu bylo i ze strany Maďarska, které rušilo stanice Tirana, Hlas Ameriky, BBC, Vatikán, Deutsche Welle a Paříž v češtině a slovenštině. Pro československé posluchače denně vysílalo 14 rozhlasových stanic na 88 vlnových frekvencích celkem 162 hodin, nejvýznamněji se na tom podílela Svobodná Evropa (denně vysílala na 16 vlnových frekvencích 141 hodin a 20 minut). Svobodnou Evropu poslouchalo 40 % československé populace, stanici Vídeň 22 %, BBC 18,25 %.¹⁰⁰

Během okupace spolupracovali někteří vedoucí představitelé resortu spojů (v čele s tehdejšími řediteli Ústřední správy spojů Karlem Hoffmannem) se sovětskou armádou a Státní bezpečností na umlčení československých rozhlasových vysílačů a na zajištění dalších spojových zařízení. I přesto se však zásluhou zaměstnanců radiokomunikací podařilo ve spolupráci s pracovníky Československého rozhlasu zajistit alespoň dočasně svobodné vysílání a šíření pravdivých informací v této době. Tato „hrdinství“ byla v pozdější době normalizace většinou následována propuštěním ze zaměstnání.¹⁰¹

Od roku 1970 do roku 1972 se stavem radioobranou zabývali příslušní odborníci federálního ministerstva spojů. V roce 1972 byly navrženy tři varianty rozvoje radiové obrany:

I. varianta znamenala zachování stávajícího rozsahu rušení a představovala v letech 1975–1978 celkovou investici do výměny a doplnění technického zařízení ve výši 255 milionů Kčs a následné roční provozní náklady 85 milionů Kčs.

II. varianta představovala rozšíření rušení na další průmyslové aglomerace (výstavba rušících středisek v Ostravě, Košicích, Plzni a Ústí nad Labem v letech 1975–1980) a z toho vyplývající celkovou investici 388 milionů Kčs s následnými ročními provozními náklady 130 milionů Kčs.

III. varianta počítala s rozšířením rušení k pokrytí dosavadních kmitočtů třinácti zahraničních stanic vysílajících programy v českém a slovenském jazyce. V tom případě by bylo třeba obnovit střediska rušení v místech s velkou koncentrací obyvatelstva v

¹⁰⁰ Archiv bezpečnostních složek, Kolegium ministra vnitra; K bodu: Problémy radiové obrany ČSSR. Svazek M-014, a.j. 01/1-70, XI.oddíl, seznam č.7 a 8a.

Praze, Brně a Bratislavě a vybudovat střediska v Ostravě, Košicích, Plzni a Ústí nad Labem. V letech 1974–1980 by šlo o investici 598 milionů Kčs a s následné roční provozní náklady by byly 195 milionů Kčs.¹⁰²

Nakonec ale tyto návrhy realizovány nebyly kvůli nedostatku finančních prostředků.

Dne 24. října 1974 vydal tajemník ÚV KSČ Oldřich Švestka zprávu o vlivu vysílání západních televizních a rozhlasových stanic. Konstatoval, že politický vliv vysílání na část československých občanů s protisocialistickým zaměřením nadále trvá. Vedení účinné antipropagandy proti tomuto vlivu vyžadovalo provedení některých opatření v organizačních a programových otázkách československých telekomunikačních prostředků. „*Pokud jde o poslech západních rozhlasových stanic, došlo k jeho rozšíření zejména v letech 1968 a 1969. Převážně se jednalo o vysílání Svobodné Evropy. Ostře politicky proti východním zemím je vedeno vysílání stanice RIAS z NSR. Stanice DEUTSCHE FUNK v Kolíně nad Rýnem hodlá zahájit vyučování německého jazyka pro osoby české národnosti a stanice BAYERISCHE RUNDFUNK ve vysílání českých písní upravuje německý text, který má potom revanšistický charakter. Mladí lidé vyhledávají především některé západní stanice, zejména RADIO LUXEMBURG, kde jsou zařazovány oblíbené hudební novinky.*“¹⁰³ Zpráva dále obsahuje údaje o poslechovosti západoněmeckého vysílání rozhlasu a televize v jednotlivých okresech Domažlice, Cheb, Karlovy Vary, Klatovy, Plzeň jih a sever, Rokycany, Sokolov, Tachov, Plzeň-město. Například vysílání v Domažlicích sledovalo až 70 % koncesionářů ze všech sociálních vrstev, podle zprávy byl poslech rozšířen v důsledku nekvalitního příjmu československé televize ze stanice Koráb. V Chebu rozhlas poslouchalo zhruba 3000 lidí (tzn. 2/3 obyvatel okresu), převážně občanů německé národnosti z řad intelektuálů a střední inteligence. V Karlovarském kraji byla poslechovost velmi nízká (přesná čísla zpráva neuvádí). Na Klatovsku byl poslech rozhlasu rozšířen zejména v pohraničních oblastech okresu (Kašperské Hory, Hartmanicko, Železná Ruda a okolí), většinou se jednalo o občany německé národnosti, nebo smíšená manželství z řad pracovníků v oblasti školství a kultury. Na jihu a severu

¹⁰¹ ČTVRTNÍK P., GALUŠKA J., TOŠNEROVÁ P.: Poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Knihy 555, 2008, s.169

¹⁰² TOMEK, P.: Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo. Securitas Imperii. Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2002. Dostupné na WWW:<
http://www.radiojamming.puslapiai.lt/article_cz.htm>

Plzně byl poslech rozhlasu rozšířen 100 %, v oblasti Plzeň-město byl počet posluchačů široký, ale přesný počet zpráva neuvádí (posluchači byli ze všech sociálních vrstev). Na Sokolovsku rozhlas poslouchalo asi 40 % obyvatel v nepravidelných intervalech. Ve značném rozsahu měl zahraniční rozhlas své příznivce na Tachovsku, cca 1000 - 1500 lidí z řad inteligence, s jazykovými schopnostmi, většinou německé národnosti.¹⁰⁴

Resort spojů posílil svou úlohu v letech 1977-78, když převzal od Ministerstva vnitra jeho technické prostředky. V těchto letech sestával systém radiového rušení¹⁰⁵ na našem území z celostátního řídicího pracoviště v Praze a podřízených pracovišť v Plzni, Poděbradech, Litomyšli, Brně, Bratislavě, Rimavské Sobotě a Košicích. Rušičky v Poděbradech, Litomyšli, Litovli a Rimavské Sobotě pokrývaly signálem území evropské části SSSR. Vysílače umístěné na Uralu rušily příjem na území našeho státu. Využívalo se tak fyzikálních vlastností šíření radiových vln. Pro krátkovlnné frekvence existovaly lokální a vnitrostátní rušičky téměř na každém vysílači.

V 80. letech se na rušení podílelo celkem 117 vysílačů s celkovým výkonem 1833 kW. „V roce 1987 zabezpečovalo provoz radiového rušení celkem 251 pracovníků. Provozem těchto prostředků bylo za rok spotřebováno 14 385 MWh elektrické práce. Roční provozní náklady byly ve výši 27,4 milionů Kčs.“¹⁰⁶ Až do 29. listopadu 1988 pracovalo pro potřeby radiové obrany pro SSSR 35 vysílačů z území ČSSR o výkonech 30-60 kW ve střediscích Poděbrady, Litomyšl, Litovel a Rimavská Sobota a lokálně je doplňovala střediska v Plzni, Praze, Brně, Bratislavě a Košicích s výkonem od 1 do 20 kW od 5 hodin do 1:55 hodin denně. Na středních vlnách bylo vysílání rušeno ze střediska Mnichovo Hradiště, Radomyšl, Přeštice, Karlovy Vary, Domamil, Komárov, Velké Kostolany a Prešov vysílači o výkonu 20-50 kW. Technické zařízení bylo ale podle zprávy neúčinné, protože bylo 25 let staré.

Historie rozhlasového rušení měla být už o několik měsíců později definitivně uzavřena. Podnět k tomuto kroku daly dvě jednání: v květnu 1988 Vídeňská schůzka, ze které vzešel návrh na umožnění nerušeného příjmu cizího rozhlasového

¹⁰³ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Praha-předsednictvo 1945-1989, svazek 106, a.j. 2510/1974, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Vliv vysílání západních rozhlasových stanic. KSČ-ÚV-04/2

¹⁰⁴ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Praha-předsednictvo 1945-1989, svazek 106, a.j. 2510/1974, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Vliv vysílání západních rozhlasových stanic. KSČ-ÚV-04/2

¹⁰⁵ ČTVRTNÍK P., GALUŠKA J., TOŠNEROVÁ P.: Poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Knihy 555, 2008, s.169.

¹⁰⁶ URBAN, S.: Rozhlas, televize, radiotelegrafie: Systém radiového rušení v ČSSR, inventární č.:48, přírůstkové č. 1991/1991, signatura I. Praha: Poštovní muzeum, 1991, s.8

vysílání, a následné zasedání ÚV KSSS¹⁰⁷, který dne 30. listopadu téhož roku rozhodl o zastavení rušení Radia Svoboda, Svobodná Evropa a Deutschlandfunk. „Podle sovětského hodnocení je rozhodnutí o zastavení rušení zákonitým projevem hlubokého demokratizmu, výsledkem vnitřních procesů v SSSR a důkazem serióznosti kurzu nastoupeného v SSSR, v němž bude pokračováno. Zkušenosti SSSR získané z již dříve ukončeného rušení rozhlasového vysílání BBC a Hlasu Ameriky dokazují, že došlo k minimálním škodám ve veřejném mínění...“ ČSSR přestalo rušit stanici Deutschlandfunk už 4. února téhož roku po návštěvě kancléře Helmuta Kohla. Československo a Bulharsko už tedy rušilo pouze vysílání Svobodné Evropy. Výrazný posun nastal po zasedání předsednictva ÚV KSČ, které dne 9. prosince 1988 projednalo zprávu ministra zahraničních věcí Jaromíra Johanese¹⁰⁸ s návrhem zastavit rušení Svobodné Evropy, aniž by byly udržovány prostředky radiové obrany v pohotovosti. Předsednictvo se zprávou ministra Johanese souhlasilo. „Pro ukončení rušení rozhlasové stanice Svobodná Evropa hovoří i fakt, že část území ČSSR je pokrývána signálem televizního vysílání NSR a Rakouska. Perspektivně je třeba počítat také s tím, že celé území Evropy bude pokryto přímým družicovým vysíláním mnoha programů přenášených satelity NSR, Francie a satelitem ASTRA. Proto je zapotřebí otázky politicko-ideologického dopadu zahraničních vysílání ČSSR řešit zkvalitněním celkové politicko-ideologické práce a zejména zlepšením propagandistického působení československých hromadných sdělovacích prostředků. Ukončení rušení rozhlasové stanice Svobodná Evropa bychom mohli na Vídeňské následné schůzce, ale i na dalších mezinárodních fórech, propagačně využít jako praktický příklad realizace přestavby a demokratizace života společnosti v ČSSR.“¹⁰⁹ Následnými kroky k ukončení rušení Svobodné Evropy pověřilo předsednictvo ÚV KSČ ministra dopravy a spojů Františka Podlenu, který měl připravit návrh na využití uvolněného technického zařízení pro další účely. Tajemník ÚV KSČ Jan Fojtík měl o tomto opatření podat zprávu vedoucím tajemníkům krajských a okresních výborů KSS a městských výborů KSČ Praha a Bratislava.

¹⁰⁷ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Praha-předsednictvo 1986-1989, svazek 96, a.j. 9615/1988, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Zpráva o situaci v oblasti rušení zahraničních rozhlasových stanic. KSČ-ÚV-02/1

¹⁰⁸ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Praha-předsednictvo 1986-1989, svazek 96, a.j. 9615/1988, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Usnesení k bodu: Zpráva o situaci v oblasti rušení zahraničních rozhlasových stanic. KSČ-ÚV-02/1

¹⁰⁹ Národní archiv, f. A ÚV KSČ, Praha-předsednictvo 1986-1989, svazek 96, a.j. 9615/1988, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Zpráva o situaci v oblasti rušení zahraničních rozhlasových stanic. KSČ-ÚV-02/1

Rušení Svobodné Evropy bylo ukončeno dne 16. prosince 1988 na žádost sovětské strany. Téhož dne v 16 hodin skončilo rušení zahraničního vysílání v Československu. Rušičky utichly po 36 letech.¹¹⁰

¹¹⁰ ČTVRTNÍK P., GALUŠKA J., TOŠNEROVÁ P.: Poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha: Knihy 555, 2008, s.169

4. Právní aspekty legálnosti radioobraný¹¹¹

Po roce 1948 se v Československu, a také v dalších zemích sovětského bloku, stala právní teorie klíčem k realizaci plánu KSČ k přeměně společenských pravidel. Východiskem byla nová ideologie marxismus-leninismus. Nejprve bylo nutné zformovat novou socialistickou právní vědu prostřednictvím teoretických základů. Druhý krok spočíval v kritickém postoji k soudobé i starší buržoazní teorii státu a práva a v odhalení pravé „imperialistické“ podstaty v boji za vítězství komunismu. Velký vliv mělo také vyostření vztahů se Západem v prostředí studené války. V důsledku dogmatického přejímání sovětského vzoru právní myšlení rezignovalo na tradiční právní nauky.¹¹² Opatřením v oblasti práv a svobod občanů se zabýval v kontextu nového mezinárodního postavení Československa Košický vládní program. Ve společnosti vznikl protiklad mezi proklamovanou ústavou a reálnou situací.¹¹³

V roce 1951 se konalo první jednání o radiové obraně mezi Československem, Maďarskem a Polskem, ze kterého vyplynuly konkrétnější kroky v oblasti rušení rozhlasového vysílání. Podle všech zúčastněných stran nepřátelské vysílání porušovalo 1. článek Charty OSN¹¹⁴, na jejímž základě přijalo Valné shromáždění OSN v roce 1947 rezoluci č.110. Článek odsuzoval jakoukoliv propagandu prováděnou proti druhé zemi.

Na rušení zahraničního rozhlasového vysílání, jakož i na cenzurování domácích knih, časopisů, rozhlasových pořadů, divadelních představení, koncertů, estrád a dalších veřejných vystoupení se lze z hlediska legálnosti těchto postupů dívat samozřejmě z různých úhlů pohledu. Tím prvním je pohled dnešní právní teorie, dalším může být pohled ze strany tehdejší právní teorie i praxe, běžné v jiných evropských, především (kvůli blízkosti právních systémů) v okolních, ne-totalitních státech a třetím

¹¹¹ KAŠPAR V., ŠUBERTO VÁ Z.: Svoboda projevu a médií v mezinárodním právu a praxi, Článek 19. Praha: Syndikát novinářů ČR, 1996.

¹¹² MARŠÁLEK, P.: Právní teorie a myšlení v Československu 1948-1989, III. Právní systém, Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha: 2006, s. 1.

¹¹³ PAVLÍČEK, V.: Občanská a lidská práva, III. Právní systém, Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006, s. 7.

¹¹⁴ Charta Organizace spojených národů a Statut mezinárodního soudního dvora, (cit.14.4.2010).Dostupné na WWW:<<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojonych-narodu-s-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf>>

může být pohled z hlediska platného práva i mezinárodních závazků, ke kterým se sama ČSR (později „socialistická“ ČSSR) hlásila.

Z hlediska dnešního práva, především s ohledem na Listinu základních práv a svobod¹¹⁵, jakož i na přijaté mezinárodní závazky v oblasti ochrany lidských práv, které jsou v souladu s článkem 10 Ústavy ČR „*bezprostředně závazné a mají přednost před zákonem*“¹¹⁶, jsou samozřejmě veškeré výše popsané činnosti absolutně nelegální a protiústavní.

Omlouvání cenzury a podobných praktik jako legálních či dokonce jsooucích v souladu s ústavou by neobstálo ani u tehdejších západoevropských demokracií, zejména pak států se stejným právním systémem jako je Rakousko¹¹⁷ a Německo¹¹⁸ (přesněji tehdejší Spolková republika Německo). Tyto země uznávaly nedotknutelnost ústavou zaručených práv a svobod stejně jako právní závaznost mezinárodních smluv o lidských právech, které zpravidla buď garantovaly stejná práva jakožto i domácí ústava, anebo případně taková práva, na která „domácí“ ústava nemyslela (od jisté doby dokonce umožňovaly svým občanům v případě, že se domnívali, že stát porušil jejich práva zaručená Evropskou úmluvou o lidských právech a jejími dodatkovými protokoly, žalovat vlastní stát u Evropského soudu pro lidská práva).

Jak tomu ovšem bylo z hlediska tehdy platné ústavy, zákonů i mezinárodních smluv, které se ČSR (ČSSR) zavázala respektovat? Odpověď na tuto otázku není tak

¹¹⁵ Ústavní zákon č. 23/1991 Sb., který je fakticky součástí Ústavy ČR, formálně však ČR nenásledovala příklad Slovenska, které Listinu zařadilo do své nové ústavy jako samostatnou hlavu týkající se základních práva svobod touto ústavou zaručených, ale při schvalování ústavy samostatného českého státu zvolila v článku 3 Ústavy (ústavního zákona č. 278/1992 Sb.) prapodivnou konstrukci tzv. „ústavního pořádku České republiky“, jehož hlavními součástmi je Listina i Ústava, což ovšem nic nemění na tom, že práva zaručená Listinou jsou chráněna.

¹¹⁶ Právní teoretici od roku 1992 popsali stohy papíru na téma, zda tato prapodivná formulace, vzniklá patrně nějakým „legislativním babráctvím“, vcelku běžným v této zemi, znamená, že smlouvy týkající se lidských práv mají sílu ústavního zákona, anebo zda existuje v hierarchii právních norem mezi ústavními zákony a zákony obyčejnými ještě nějaká další „mezivrstva“, kterou tvoří mezinárodní smlouvy o lidských právech, pro účely této práce je tento teoretický spor zcela bezpředmětný.

¹¹⁷ Rakousko, se kterým jsme mnoho set let tvořili společný stát a zároveň první moderní kodex občanského práva, tzv. ABVG, neboli Všeobecný zákoník občanský, platil na území ČSR (pochopitelně s určitými novelizacemi) až do počátku 50. let a v Rakousku ještě déle. Stejně tak meziválečná právní věda, zejména tzv. „normativní teorie právní“, k jejímž čelným představitelům patřil profesor na brněnské právnické fakultě František Weyr, přímo vycházela z názorů vídeňského teoretika Hanse Kelsena.

¹¹⁸ Německo, se kterým zase ve středověku a ještě na počátku novověku České království tvořilo tzv. „Svatou říši římskou národa německého“, kdy čeští králové patřili k tzv. „kurfiřtům“, tedy volitelům císaře, a dále zastávali další významné hodnosti na říšském dvoře, někdy od 13. století např. zastávali dědičnou hodnost říšského stolníka, ostatně ne jeden z českých králů byl zároveň římským císařem. Kromě toho právní teorie, která právní systémy dělí v zásadě na tzv. „kontinentální“ a „anglo-americký“, u kontinentálního ještě nadále rozlišuje jeho „středomořskou“ či „románskou“ větev, větev „severskou“ či „skandinávskou“ a větev „středoevropskou“ či „germánskou“, k níž v 19. a na počátku 20. století nepochybně patřil i československý právní řád. Ostatně již zmíněný ABVG a německý občanský zákoník si byly velmi podobné, takřka totožné.

snadná, jak by se mohlo zdát. Navíc situace se v průběhu více než čtyř desítek let také dosti měnila.

V roce 1945 platil pouze všeobecný mezinárodní zákaz zvláště závažných porušování lidských práv, jako byly tzv. „zločiny proti míru a bezpečnosti lidstva“, tedy rozpoutávání útočných válek, „válečné zločiny“ jako třeba vraždění zajatců, kteří se v souladu s mezinárodními zvyklostmi vzdali, ostřelování nechráněných měst, ničení kulturních památek, škol, vědeckých ústavů, nemocnic a obdobných civilních objektů, loupení soukromého majetku apod., a tzv. „zločiny proti lidskosti“, jakými byly vraždy, mučení, zotročování, deportace a jiné kruté nakládání s obyvatelstvem ve vlastní nebo cizí zemi, zvláště pokud bylo „odůvodňováno“ diskriminací na základě rasy, národnosti, náboženství, světonázoru apod.¹¹⁹ Všechny tyto skutky byly považovány za mezinárodní zločiny. Zpočátku zde byla snaha je i přísně trestat¹²⁰, ovšem od toho se poději upustilo. Navíc vzhledem k tomu, že podobných skutků se dopouštěl nacistický režim, většina civilizovaných lidí tehdy nejspíš věřila, že se již lidstvo dostatečně poučilo a podobné věci nikdy nepřipustí, na což budou dostatečně dohlížet demokraticky zvolené vlády jednotlivých národních států. Obecná mezinárodní norma, která by byla bezprostředně závazná pro všechny státy a cenzuru by zakazovala, nebo dokonce mezinárodně sankcionovala, v té době neexistovala. Nově vzniklá Organizace spojených národů ovšem už v Preambuli své Charty jako jeden z důvodů svého vzniku uvádí právě garantování lidských práv, což dále rozvádí v některých dalších člancích, zejména v článku 55, kde je výslovně uvedeno, že „*úkolem OSN je podporovat všeobecnou úctu k lidským právům a jejich zachovávání.*“¹²¹

Nikde se ovšem přesně neuvádí, co je těmito „*lidskými právy a svobodami*“ konkrétně rozuměno. Proto už v roce 1945 vznikl záměr vypracovat výčtový katalog těchto „*základních práv a svobod*“, vlastní práce na něm započaly v roce 1946 a 10. prosince 1948 byla rezolucí Valného shromáždění OSN č. 217 A(III) přijata Všeobecná deklarace lidských práv. Žádný z tehdejších lidově-demokratických či

¹¹⁹ Viz Statut mezinárodního vojenského tribunálu – in *Norimberský proces*. Praha, 1953. Srov. také Hobza, A.: *Přehled mezinárodního práva válečného*. Praha, 1946.

¹²⁰ V roce 1945 byl ustaven Norimberský tribunál pro trestání zločinů, k nimž došlo za druhé světové války v Evropě a severní Africe, a Tokijský tribunál pro trestání obdobných zločinů, k nimž došlo na Dálném východě a v Pacifiku.

¹²¹ Dle anglické verze, která je jednou z autentických verzí této Charty „universal respect for, and observance of, human rights and fundamental freedoms without any distinctions as to race, sex, language and religion“ („Charta všeobecné úcty a dodržování lidských práv a základních svobod bez jakéhokoliv rozlišování podle rasy, pohlaví, jazyka a náboženství“).

socialistických států, samozřejmě včetně Československa¹²², nehlasoval proti jejímu přijetí, takže lze předpokládat, že tehdejší politická reprezentace s tím, co bylo v této Všeobecné deklaraci lidských práv uvedeno, plně souhlasila. Problémem Všeobecné deklarace ovšem je, že se nejedná o bezprostředně právně závaznou a zejména nějakým způsobem vymahatelnou mezinárodní normu, ale spíše o jisté doporučení, kterým by se měly členské státy OSN řídit. Je považována spíše za určitý základní standard v oblasti lidských práv, který by se měly snažit dosáhnout všechny státy světa, tedy měla by být především vzorem pro domácí právo – ústavní katalogy práva a svobod a tvorbu zákonů. Přesto se jednalo o normu, která si zaslouží určitou úctu, vážnost a respekt ze strany členských států OSN, tedy jinými slovy stát, který to s členstvím v OSN myslí vážně¹²³, by práva zde deklarovaná rozhodně porušovat neměl. Z hlediska této práce jsou zajímavé následující části dokumentu: *článek 7* (rovné právo kohokoli na ochranu proti komukoli, kdo jeho právo či práva zaručené touto deklarací porušuje), *článek 8* (právo na ochranu národním právem v případě porušení práv zaručených národní ústavou nebo zákony), *článek 12* (zaručující právo na osobní a rodinný život, nedotknutelnost osobní cti a dobré pověsti, nedotknutelnost obydlí a listovní tajemství), *článek 18* (svoboda myšlení, svědomí a náboženství včetně práva svou víru veřejně projevat), *článek 19* (svoboda mínění a projevu, což zahrnuje nejen právo jakýkoli názor zastávat a vyjadřovat, ale také právo názory a informace získávat prostřednictvím jakýchkoli médií a bez ohledu na hranice), *článek 26* (právo na vzdělání, pojaté velmi široce, kde je mimo jiné uvedeno, že vzdělání má směřovat k plnému rozvoji lidské osobnosti a má být zaměřeno na úctu k základním lidským právům a svobodám), *článek 27* (právo na podílení se na kulturním životě a právo užívat plodů umění a vědeckého pokroku).

Pokud však bylo možné Všeobecnou deklaraci lidských práv ještě „opomenout“ jako dokument, jež vlastně není právní, ale jen jakýsi morální závazek, s úmluvami přijatými v 60. letech, to už tak snadné nebylo. V roce 1966 byly přijaty Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o ekonomických, sociálních a kulturních právech. Tyto dokumenty na straně jedné konkretizovaly články Všeobecné deklarace (nás z tohoto hlediska zajímá především Pakt o občanských a politických právech), které už byly považovány za mezinárodní smlouvy zcela závazné

¹²² Kde v té době již skoro rok oficiálně vládla KSČ.

¹²³ Mezi něž Československo té doby samozřejmě náleželo, bylo dokonce jedním ze zakladatelů této organizace.

pro všechny signatáře. Na dodržování těchto obou paktů dohlížely zvláštní výbory OSN, kterým členské státy pravidelně předkládaly zprávy ohledně domácí situace, týkající se lidských práv. Z nich byly zpracovávány závěrečné zprávy, předkládané Valnému shromáždění. V případě, že některá členská země porušovala lidská práva, mohlo Valné shromáždění proti takovému viníkovi uplatňovat jisté sankce. Československo oba dva pakty ratifikovalo v roce 1976, čímž jednoznačně deklarovalo svou snahu respektovat lidská práva a svobody.

Na přelomu 70. a 80. let pak byly na půdě OSN přijaty ještě další dvě úmluvy týkající se lidských práv, a sice Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen a Úmluva proti mučení a jinému nelidskému zacházení a trestání, které obě dvě tehdejší Československo také ratifikovalo.¹²⁴

Faktem tedy je, že ČSSR už nepřistoupila k Opčnímu protokolu k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech, který dává právo jednotlivému státnímu občanovi či jinému obyvateli daného státu stěžovat si na porušení práv zaručených tímto paktem k Výboru OSN pro lidská práva, což byla koncepce velmi revoluční, protože se tímto individuuum stávalo přímo subjektem mezinárodního práva, což ovšem byla věc odmítaná i velmi demokratickými právními filozofy a teoretiky v době první republiky nebo těsně po válce¹²⁵. Navíc v době tzv. socialistického režimu v tzv. marxistické právní vědě v oblasti mezinárodního práva dominovaly teorie o primátu vnitrostátního práva před mezinárodním¹²⁶ nebo o dualismu národního a mezinárodního práva¹²⁷, které ve stručnosti znamenaly následující: aby mohla být občanovi země zaručena nějaká lidská práva garantovaná mezinárodními úmluvami, bylo nezbytně nutné, aby tyto mezinárodní smlouvy byly převedeny do národního právního řádu ve formě ústavních či jiných zákonů. Za případná porušení přijatých mezinárodních smluv odpovídal pouze stát, zatímco občan neměl právo ovlivnit, do jaké míry stát své mezinárodní závazky plní. Přijetí mezinárodních smluv o lidských právech tudíž ČSSR považovala spíše za

¹²⁴ KAŠPAR V., ŠUBERTOVÁ Z.: Svoboda projevu a médií v mezinárodním právu a praxi, Článek 19 . Praha: Syndikát novinářů ČR, 1996, s. 81.

¹²⁵ Snad jediný, kdo měl odvahu se k podobné koncepci přihlásit, byl v roce 1947 profesor Vladimír Kubeš (viz Kubeš, V.: *O novou ústavu*. Praha, 1947).

¹²⁶ Představa primátu mezinárodního práva se pochopitelně nepřipouštěla ani náhodou, když součástí mezinárodního společenství byly „kapitalistické“, „imperialistické“ a „vykořisťovatelské“ režimy, tak bylo z hlediska teorie zcela vyloučeno, že by mezinárodní právo, tvořené i těmito „prohnilými režimy“, mohlo být nadřazené „pokrokovému“ právu socialistickému.

¹²⁷ Rozdíly mezi těmito teoriemi nejsou předmětem této práce.

projev „dobré vůle“ na mezinárodním poli než za něco, čím by se měl stát reálně řídit a hlavně za co byl měl být odpovědný nebo dokonce sankcionovatelný.¹²⁸

Přesto zde mimo mezinárodních norem existovala také vnitrostátní ústava, která některá práva rovněž zaručovala. V letech 1945 až 1948 to dokonce byla ještě ústava předválečná, prvorepubliková¹²⁹, o jejíž demokratičnosti nemohlo být pochyb. Výslovně zakotvovala všechna klasická občanská práva a svobody jako svobodu osobní (§ 107), domovní (§ 112), listovní tajemství (§ 116), svobodu projevu (§ 117), svobodu vědeckého bádání a umění (§ 118) a svobodu tisku (§ 113, odst. 1).

Při tvorbě nové ústavy poválečné ČSR se v letech 1945-1947 někteří demokratičtí právní teoretici shodovali i na tom, že pouze ústavou „vyjmenovaná“ lidská práva sama o sobě nestačí, že je potřeba je nějak účinněji chránit, takže např. byly navrhovány i zvláštní parlamentní výbory, zabývající se ochranou lidských práv, nebo dokonce již zmíněný profesor Kubeš navrhoval přímo v ústavě zakotvit sankce za porušení lidských práv s tím, že poškozený by se mohl domáhat u soudu i náhrady škody.¹³⁰ Tyto představy byly po Únoru 1948 smeteny ze stolu, ovšem tzv. „Ústava 9. května“¹³¹ byla co do formálně poskytovaných ústavních záruk ve věci práv, která chápeme jako občanská a politická (mezi něž patří i svoboda tisku, umělecké tvorby, vědeckého bádání, listovní tajemství apod.), na první pohled v podstatě srovnatelná s předchozí ústavní úpravou, zatímco oproti prvorepublikové ústavě se dokonce zdála být modernější a z hlediska zaručení lidských práv dokonce „lepší“, protože mimo ně zakotvovala i práva ekonomická, sociální a kulturní, která byla v předválečném Československu zaručena pouze obyčejnými zákony. To vše ovšem pouze na první pohled, ve skutečnosti přišla s „revoluční novinkou“, kterou byla „konkretizace“ chráněného práva. Tak např. u svobody domovní, zaručené v § 4 a 5 této ústavy, bylo přímo v ústavě v dalších odstavcích příslušných článků stanoveno, že domovní prohlídka je možná „jen na písemný příkaz soudu nebo jiného státního orgánu“¹³², přičemž tento písemný příkaz musí být doručen při prohlídce, nejpozději však do 48 hodin po jejím provedení. Podobně to bylo v případě svobody projevu, které byla v této ústavě v Kapitole první, pojednávající o občanských právech a povinnostech, věnována

¹²⁸ KAŠPAR V., ŠUBERTOVÁ Z.: Svoboda projevu a médií v mezinárodním právu a praxi, Článek 19 . Praha: Syndikát novinářů ČR, 1996, s. 77.

¹²⁹ Ústavní zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvádí Ústavní listina republiky Československé.

¹³⁰ KUBEŠ, V.: O novou ústavu, Praha: Melantrich, 1947, s. 46.

¹³¹ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb.

samostatná subkapitola s názvem „Svoboda projevu a ochrana kulturních statků“. Prvním z ní byl § 18, který svým prvním odstavcem zaručoval svobodu projevu, ovšem hned v tom druhém stanovil, že „výkon tohoto práva nemůže být nikomu na újmu“. Tento dovětek se zdál být na první pohled nevinný, protože prvorepubliková ústava ve svém § 117, zaručujícím to samé, stanovila, že výkon tohoto práva nesmí být nikomu na újmu v jeho zaměstnání. To je něco poněkud jiného, jelikož to lze podstatně snáze vykládat nejen tak, že za svobodu projevu nesmí být postihován ten, kdo něco svobodně pronesl (jak to patrně myslela právě prvorepubliková ústava), ale že také nikdo nesmí pronášet věci, které by někomu jinému mohly způsobit hypotetickou újmu.¹³³

Ještě zajímavější byly §§ 19 a 20, týkající se „tvůrčí svobody duševní“. Podle § 19, odst. 1 bylo zaručeno, že „vědecké bádání a hlásání jeho výsledků je svobodné, pokud neporušuje trestní zákon“¹³⁴. Druhý odstavec § 19 říká, že kulturní statky jsou pod ochranou státu a že stát také pečuje o to, aby byly „tvůrčím pracovníkům zajištěny příznivé podmínky pro jejich práci“. Pokud by tato ústavní proklamace měla být opravdu splněna, musely by poměry v ČSR po roce 1948 vypadat velmi odlišně od toho, jaké ve skutečnosti byly. Pokud tedy předběžná cenzura a nutnost ustavičné autocenzury nebyly považovány za ty nejlepší možné podmínky pro skutečně „tvůrčí“ duševní práci.

Neméně zajímavý je § 20, podle jehož odst. 1, má každý právo své názory a výsledky své tvůrčí duševní činnosti „uvádět v obecnou známost a jakýmkoli způsobem je rozšiřovat a předvádět“¹³⁵. Podle druhého odstavce tohoto paragrafu lze toto právo „omezit jen zákonem“¹³⁶, a to se zřetelem na „veřejný zájem a kulturní potřeby lidu“.

§ 21 pak v odst. 1 výslovně uvádí, že „svoboda slova se zaručuje, není proto v zásadě dovoleno podrobovat tisk předběžné cenzuře“¹³⁷. V odst. 2 se pak uvádí, že zákon stanoví, kdo má právo vydávat noviny a časopisy a za jakých podmínek, „zejména se zřetelem k tomu, aby zisk nebyl účelem“. Podle odst. 3 pak zákon stanoví také to, „jak bude při zachování svobody vědy a umění a se zřetelem k ochraně hodnotných děl plánovitě řízeno vydávání a rozšiřování neperiodických publikací, zejména knih,

¹³² Patrně orgánu policie nebo prokuratury.

¹³³ KUBEŠ, V.: O novou ústavu, Praha: Melantrich, 1947, s. 48.

¹³⁴ Tato díkce byla opět takřka totožná se zněním § 118 prvorepublikové ústavy, takže patrně proto žádného právního teoretika ani nezarazila.

¹³⁵ Komunistický ústavodárce v ústavě zaručuje, že je možné nejen svobodně bádát, ale dokonce i výsledky tohoto svobodného bádání zveřejňovat.

¹³⁶ Tedy nikoli pouze trestním.

¹³⁷ Ovšem pozor, právnícký termín „v zásadě ne“ při překladu do „běžného jazyka“ vlastně znamená něco ve smyslu „většinou ne, ale za jistých okolností je možné i ano“.

hudebnin a výtvarných děl“. Z logiky věci vyplývá, že podrobnosti ohledně toho, s čím počítají odst. 2 a 3 mohou být stanoveny pouze zákonem, nikoli normou nižší právní síly, tedy např. nařízením vlády, vyhláškou ministerstva apod. V § 22 je pak ústavně zakotven státní monopol na film (odst. 1), který znamená výhradní právo státu na výrobu, šíření, veřejné promítání, dovoz i vývoz filmů a státní monopol na provozování rozhlasu a televize¹³⁸. V odst. 3 tohoto paragrafu je pak stanoveno, že „výkon těchto práv upraví zákony, které také stanoví výjimky“, což by mohlo znamenat, že tvůrci ústavy 9. května předpokládali, že by za určitých okolností tento státní monopol mohl být narušen – není ovšem vůbec jasné kdy, proč a za jakých podmínek, jelikož žádný zákon pochopitelně podobnou výjimku nikdy neupravil. Aby bylo zcela jasné, že ústavou zaručená práva nelze užívat zcela libovolně, § 37 odst. 1 této ústavy výslovně stanoví, že jsou trestné projevy a činnost směřující k tomu, aby byla „ohrožena samostatnost, územní celistvost a jednota státu, jeho ústava, republikánská státní forma a lidově demokratické zřízení“ a odst. 2 téhož paragrafu ještě zakazuje zneužívat občanská práva a svobody k „šíření nacismu a fašismu, rasové a náboženské nesnášlivosti a nacionálního šovinismu“ a to jakýmkoli způsobem a v jakékoli jeho podobě¹³⁹. § 38 této ústavy pak počítá s tím, že občanská práva a svobody lze omezit za války nebo v případě „zvýšeného ohrožení samostatnosti, celistvosti a jednoty státu, jeho ústavy, republikánské státní formy a lidově demokratického zřízení“, což je shodné s předchozím paragrafem, ovšem k tomuto omezení může dojít rovněž při zvýšeném ohrožení „veřejného klidu a pořádku“¹⁴⁰. V každém případě ale takovéto omezení musí být stanoveno zákonem. Za normálních okolností by ani takto zvláštním a ne zcela typickým způsobem formulovaná lidská práva a základní svobody nemusely rozhodně znamenat nedemokratický režim, ovšem velmi zde záleželo na výkladu všech těchto pojmů.¹⁴¹

Ještě v roce 1948 byl přijat Zákon na ochranu lidově demokratické republiky¹⁴², který kromě klasických trestných činů (jako je vlastizrada nebo vyzvědačství, jež jsou běžně trestné i v těch nejvyspělejších demokraciích), zavádí širokou škálu trestných činů, některých i poměrně kuriózních. Například § 2 uvádí

¹³⁸ Televize v té době ještě fakticky neexistovala, rozhlas ovšem ano a byl nedlouho před vydáním ústavy zestátněn zákonem č. 137/1948 Sb.

¹³⁹ Zde je pochopitelně věcí výkladu, jak rozumět tomu, co se má chápat např. nacismem či fašismem v jakékoli podobě.

¹⁴⁰ Opět není vůbec jasné, co všechno lze pod tímto pojmem chápat.

¹⁴¹ KUBEŠ, V.: O novou ústavu, Praha: Melantrich, 1947, s. 50.

¹⁴² Zákon č. 231/1948 Sb.

trestný čin „*sdrůžování proti státu*“, § 3 „*pobuřování proti republice*“, § 4 „*hanobení republiky*“, § 7 „*nedbalé uchovávání státního tajemství*“, § 8 „*ohrožení obrany republiky*“, § 12 „*nedovolené zpravodajství*“, které se vztahovalo nejen na zpravodajství o podnicích, ústavech, zařízeních nebo opatřeních důležitých pro obranu republiky či jejího spojence, ale také zveřejňování údajů o spáchání některých trestných činů uvedených v tomto zákoně¹⁴³, o zahájení úředního pátrání nebo trestního řízení pro tyto činy v případě, že zpráva o tomto nebyla před tím vydána či schválena ministerstvem národní obrany nebo ministerstvem vnitra, ovšem ke spáchání tohoto trestného činu stačilo pouze to, že výše uvedené informace byly „poskytnuty neoprávněné osobě“. Dalšími zločiny podle tohoto zákona bylo „ublížení na cti prezidentu republiky“ (§ 23), kde se v odst. 3 výslovně uvádělo „*důkaz pravdy ani důkaz omluvitelného omylu není přípustný*“, což nejspíš znamenalo, že trestně stíhán byl i ten, kdo o prezidentovi republiky řekl či napsal věc, která sice byla pravdivá, ale mohla prezidentovi „ublížit na cti“. Kromě toho existovalo i „*hanobení některých ústavních činitelů*“ (§ 24), „*zneužití úřadu duchovního či jiné funkce*“ (§ 28), „*podněcování k trestnému činu nebo k neplnění zákonných povinností*“ (§ 33), „*schvalování trestného činu*“ (§ 34), „*nepřekážení nebo neoznámení trestného činu*“ (§ 35), „*poškození zájmů republiky v cizině*“ (§ 41), které úzce souviselo s trestným činem „*neoprávněné opuštění republiky*“ (§ 40) a „*hanobení spojeneckého státu*“ (§ 42). Naprostou většinu těchto trestných činů ani nešlo spáchat jiným způsobem než využíváním ústavou zaručených práv, zejména svobody projevu a tisku. Přičemž v případě, že kterýkoli z těchto trestných činů byl spáchán veřejně, tedy mimo jiné na veřejném vystoupení nebo pomocí masmédií, trestní sazba za tento skutek byla mnohem vyšší.

V roce 1950 byl pak schválen nový trestní zákon, který tento zákon 231/1948 Sb. sice rušil, ale mnohé z jím uváděných „zločinů“ sám trestal. Nebylo jich sice takové množství, jako v původním Zákoně na ochranu republiky, ale to bylo dáno spíše tím, že nové skutkové podstaty trestných činů byly formulovány poněkud širše, takže jeden trestný čin dle tohoto nového zákona v sobě mohl zahrnovat skutkové podstaty několika samostatných trestných činů dle zákona starého. Trestným činem i

¹⁴³ Kromě velezrady se to týkalo také např. „*sdrůžování proti státu*“, „*nedbalého uchovávání státního tajemství*“, „*ohrožení obrany republiky*“ a také samotného trestného činu „*nedovoleného zpravodajství*“

nadále bylo „snižování vážnosti prezidenta republiky“ (§ 110)¹⁴⁴, „hanobení ústavního činitele“ (§ 111), „hanobení republiky“ (§ 124), „hanobení spojeneckého státu“ (§ 125) a „nepřátelské jednání proti republice“ (§ 129). Na „ohrožení hospodářského a služebního tajemství“ pamatovalo hned několik paragrafů (§§ 112 až 115), zcela novým zločinem se stalo „nedovolené držení vysílací stanice“ (§ 122), přičemž k jeho spáchání stačilo pouze vlastnit většinu součástek, z nichž by taková stanice mohla být zkonstruována: „Kdo bez povolení vyrobí, sobě nebo někomu jinému opatří nebo přechovává radioelektrickou vysílací stanici nebo soubor podstatných součástek určených k sestavení takové stanice, nebo takové stanice používá, bude potrestán odnětím svobody až na dvě léta.“¹⁴⁵

Je tedy zřejmé, že komunistická státní moc považovala za zcela normální omezovat ústavou zaručená práva obyčejnými zákony, protože to v některých případech sama ústava umožňovala či přímo předpokládala a kromě toho i v případech, kdy došlo k rozporu běžných zákonů nebo dokonce podzákonných norem s ústavou, o žádný problém, byť jen teoretický, se přece „nejednalo“ – klasickým příkladem můžou být samotné základní články Ústavy 9. května, kde např. podle článku XII hospodářská soustava státu je výslovně založená mimo jiné i na „ochraně drobného a středního podnikání a nedotknutelnosti osobního vlastnictví“, ačkoli bylo jasné, jaké reálné „ochrany“ drobné a střední podnikání v době platnosti této ústavy požívalo.

Toto překrucování práva ovšem bylo zdůvodňováno i teoreticky „marxistickou“ či „marx-leninskou“ teorií práva, podle které je veškeré předsocialistické právo ve skutečnosti vlastně bezprávné, protože slouží výhradně zájmům „vykořisťovatelských tříd“, a tudíž jakékoli formální záruky právního státu nebo garance lidských práv jsou fakticky bezcenné. V tzv. kapitalistických státech jsou tyto záruky jen fasádou, kryjící skutečné bezprávné, zatímco v tzv. lidově demokratických a socialistických státech jsou zase tyto formální záruky naprosto zbytečné, jelikož hlavní zárukou skutečné demokracie a tím tedy i ochrany lidských práv je „společenské vlastnictví výrobních prostředků“, které jaksí samo od sebe či automaticky zaručuje, že socialistický stát nemůže porušovat práva svých občanů. Podle

¹⁴⁴ Je otázkou, zda soudy se při posuzování tohoto „nového“ trestného činu řídily také zásadou nepřípustnosti důkazu pravdy nebo omluvitelného omylu, která v novém trestním zákoně již výslovně uvedena nebyla.

¹⁴⁵ Trestní zákon č.86/1950 Sb. LEXDATA.CZ, Dostupné na WWW:

<http://www.lexdata.cz/lexdata/sb_free.nsf/c12571cc00341df1000000000000000/c12571cc00341df1c12566d40071a41a?OpenDocument>

této teorie si v socialistickém státě lid vládne sám, a tudíž je nesmyslné, aby tento „vládnoucí lid“ vůbec mohl a především chtěl sám sebe poškozovat.

Kromě toho byly prosazovány teorie, že lidská práva a svobody mají sloužit kolektivu, tedy samotná lidská a občanská práva začala být chápána nově jako práva kolektivní nebo alespoň kolektivu sloužící – např. svoboda projevu byla chápána především jako svoboda konstruktivní kritiky a zejména sebekritiky, svoboda tisku jako právo různých v národní frontě sdružených organizací vydávat svoje vlastní tiskoviny apod.

Poté, co byly odhaleny nezákonnosti běžně probíhající v 50. letech, ovšem i socialistická právní teorie do určité míry obrátila. Začala být pocíťována nutnost formálně-právních záruk lidských a občanských práv, které byly pojednou chápány nejen jako „dobře slučitelné“ se socialistickým právem, ale výslovně jako něco, co by mu mělo být přímo vlastní. Na straně druhé ale v této době ústavní teorie stále více zabředávala do teorií o kolektivní povaze lidských práv.

Za této situace pak byla přijímána nová ústava¹⁴⁶, jejímž cílem bylo především deklarovat, že došlo k „vybudování socialismu“. Československá republika byla přejmenována na Československou socialistickou republiku, přímo v ústavě byla zakotvena „vedoucí úloha komunistické strany“¹⁴⁷ a také katalog ústavou garantovaných práv a svobod byl zpracován zcela novým způsobem. Tato ústava platila s jistými změnami, které přinesly ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci, a ústavní zákon č. 144/1968 Sb., o postavení národností v ČSSR¹⁴⁸, ještě dalších více než 30 let, proto jsou jí zaručovaná práva z hlediska této práce velmi důležitá. V Článku 19, odst. 1 bylo jako obecná norma platná pro všechna touto ústavou garantovaná práva stanoveno, že „práva, svobody a povinnosti občanů slouží tedy svobodnému všestrannému rozvoji a uplatnění osobnosti občanů a zároveň upevnění a rozvoji socialistické společnosti“, s jejímž rozvojem se tato práva „dále rozšiřují a prohlubují“. Z hlediska předmětu této práce je relevantní Článek 28, zabývající se svobodou slova a tisku. V odst. 1 tohoto článku bylo výslovně stanoveno, že „v souladu se zájmy pracujícího lidu je všem občanům zaručena svoboda projevu ve všech oborech života společnosti, zejména také svoboda slova a tisku. Těchto svobod občané užívají jak v zájmu rozvoje své osobnosti a svého tvůrčího úsilí, tak k uplatnění své aktivní

¹⁴⁶ Ústavní zákon 100/1960 Sb.

¹⁴⁷ „Článek 4“ této ústavy.

účasti na správě státu a na hospodářské a kulturní výstavbě země. K témuž cíli se zaručuje „*svoboda shromažďovací a svoboda pouličních průvodů a manifestací.*“ Pokud by měl někdo v úmyslu svobodu projevu, slova a tisku užívat z jiných důvodů než ke svému osobnímu rozvoji nebo k účasti na správě státu a výstavbě země, ústava mu tato práva a svobody nezaručovala¹⁴⁹.

Dalším problémem je, že přímo v dikci ústavy bylo uvedeno, že tato práva a svobody se zaručují občanům, což mohlo vést k interpretaci, že tato práva náležela pouze občanům ČSSR, zatímco cizincům dočasně či trvale pobývajícím na území ČSSR práva jako svoboda projevu, slova a tisku nenáležela. Zajímavý je také odstavec 2 Článku 28, který blíže specifikuje záruky práv a svobod uvedených v odstavci 1, podle něhož jsou tato práva a svobody zajištěny tím, že „se pracujícím a jejich organizacím dávají k dispozici vydavatelství a tiskové podniky, veřejné budovy, sály, prostranství, jakož i rozhlas, televize a jiné prostředky“. Na tuto formulaci byla československá marxistická právní věda obzvláště pyšná, uváděla ji jako důkaz toho, že pouze v socialismu existují skutečná lidská práva, která nejsou pouze deklamacemi v ústavách s nějakými formálními zárukami, ale že socialistická společnost dokáže tato práva zaručit i „materiálně“ a tím pádem daleko účinněji.

Tato obecná deklarace má ovšem několik právních nedostatků. Tím prvním je použitím termínu „pracujících“, z čehož by se dalo dovodit, že práva a svobody uvedené v Článku 28, odst. 1 vlastně náleží pouze pracujícím bez ohledu na to, jsou-li československými občany či nikoli, zatímco „nepracujících“ státní občané ČSSR tato práva garantovaná nemají. Ovšem odst. 1 mluví přesně opačně, když užívá slovo „občan“. Tento rozpor není ovšem tak zásadní jako problém druhý, totiž že není nikde uvedeno ani v náznaku, jakým způsobem že se vlastně to všechno, co je v odst. 2 vyjmenováno, dává těm „pracujícím a jejich organizacím“ k dispozici.

Samozřejmě i v ČSSR šedesátých, sedmdesátých a osmdesátých let byly trestné mnohé činy, které z podstaty věci mohly být páčány převážně nebo dokonce výhradně výkonem práv jako svoboda slova a svoboda tisku. V roce 1961 byl přijatý nový trestní zákon (č. 140/1961 Sb.), který znal zločiny jako „rozvracení

¹⁴⁸ Které se však základních občanských práv, které nás z hlediska této práce zajímají nejvíce, nijak nedotkly, takže tato Hlava druhá ústavy zůstala v nezměněné podobě v platnosti dalších více než 30 let.

¹⁴⁹ Na straně druhé se zejména u „rozvoje osobnosti“ jedná o pojem natolik široký, pod něj lze zahrnout prakticky cokoli, resp. si lze jen těžko představit člověka, který by v žádném případě nechtěl svobody slova a tisku užívat také ke svému osobnímu rozvoji.

republiky“ (§ 92) a „podvracení republiky“ (§ 98)¹⁵⁰, „poškození státu světové socialistické soustavy“ (§ 99), „pobuřování“, přičemž pokud byl tento čin spáchán tiskem, rozhlasem či „jiným podobně účinným způsobem“, hrozila zde podstatně vyšší trestní sazba. Nový trestní zákon znal i „zneužívání náboženské funkce“ (§ 101), „hanobení republiky a jejího představitele (§§ 102 a 103), „hanobení státu světové socialistické soustavy“ (§ 104), „ohrožení státního tajemství“ (§§ 106 a 107 – ten první se týkal úmyslného ohrožení, ten druhý ohrožení z nedbalosti), vyzvědačství nebo ohrožení státního tajemství, kterého se pachatel dopustil vůči „státu světové socialistické soustavy“ (§ 108), „ohrožení hospodářského tajemství“ (§ 122), „poškození zájmů republiky v cizině“ (§ 112), přičemž s tímto trestným činem souvisely či mohly souviset i trestné činy „opuštění republiky“ (§ 109) a „vniknutí na území republiky“ (§ 110), kterého se dopustil každý, kdo neoprávněně (zejména bez povolení úřadů a přes oficiální hraniční přechod apod.) vstoupil na území ČSSR. Se svobodou vědeckého bádání zase úzce souvisel trestný čin „neoprávněné nakládání s vynálezem“ (§ 123), který spočíval v tom, že dotyčný vynálezce svůj vynález bez souhlasu příslušných československých úřadů přihlásil (nejspíš především k patentové ochraně) v cizině. Dalšími trestnými činy, které mohly být používány či spíše zneužívány vůči nepohodlným osobám, bylo výtržnictví (§ 202), „ohrožování mravnosti“ (§205) a „schvalování trestného činu“ (§ 165) spočívající nejen v tom, že někdo pachatele zločinu či jeho čin vychvaloval, ale bylo možné se dopustit třeba i vyplacením určitého odškodného pachateli či jeho blízkým nebo dokonce jen zahájením sbírky za tímto účelem. Naopak neoznámení trestného činu už nebylo zločinem jako dříve ve všech případech, ale pouze pokud se jednalo o neoznámení chystaného zločinu vlastizrady, rozvracení (nikoli podvracení!) republiky, teroru, záškodnictví, sabotáže, vyzvědačství, penězokazectví, obecného ohrožení, vraždy, genocidy nebo použití zakázaného bojového prostředku.

Na straně druhé ovšem přímo v ústavě nebyla žádná zmínka o tom, že práva uvedená v Článku 28 mohou být nějak omezena zákonem¹⁵¹, z čehož by bylo možné dedukovat, že jakýkoli zákon, který by tato práva omezoval, byl vlastně protiústavním. Z tohoto úhlu pohledu pak ČSSR měla plné právo přijmout již zmíněné mezinárodní

¹⁵⁰ Rozdíl mezi rozvracením a odvracením byl v tom, že toho prvního se jedinec dopouštěl zejména účastí na násilných akcích proti republice, hromadných nepokojích apod.

¹⁵¹ Ústava z roku 1960 znala pouze obecný princip zákazu zneužívání výkonu práv v neprospěch druhých, zejména pak k šíření rasové, národnostní nebo náboženské nesnášenlivosti, výslovné omezení zákonem uvádí jenom u některých, např. u svobody náboženství, zaručené Článkem 32

závazky ve formě Mezinárodního paktu o občanských a politických právech a Mezinárodního paktu o ekonomických, sociálních a kulturních právech, protože ustanovení těchto mezinárodních norem byla v naprostém souladu s tím, co hlásala sama ústava, nebylo tudíž ani třeba, aby byl uznáván primát mezinárodního práva a nebo dokonce přímá aplikovatelnost mezinárodními úmluvami zaručených práv a svobod, když v domácím právním řádu byla tato práva chráněna šíře i lépe než v předmětných mezinárodních smlouvách.

Pokud by totiž všechno to, co bylo v ústavě v Článku 28 o svobodě slova a tisku uvedeno, bylo míněno vážně, nebylo by možné provádění vůbec žádné předběžné cenzury, ale i velmi málo cenzury následné, protože samotní „pracující a jejich organizace“ by samozřejmě museli vědět lépe, co skutečně napomáhá rozvoji jejich osobností i aktivní spoluúčasti na správě státu a jeho dalším budování. A vzhledem k tomu, že slovíčko „socialismus“ bylo pro režim prakticky posvátným, nelze předpokládat, že ústava, která byla výslovně nazvána socialistickou a ve své preambuli několikrát mluvila o tom, že v naší zemi byl vybudován socialismus, byla přijata a vyhlášena s jiným úmyslem, než aby byla brána naprosto vážně. Je proto zřejmé, že ve druhé polovině 60. let mohla být právě tato ústava a jí garantovaná práva využívána k rozvoji umělecké tvorby, jakou byl např. vznik mnoha malých nezávislých divadel, hudebních skupin, mládežnických klubů, časopisů a podobných tiskovin apod. Faktické zrušení cenzury, k němuž došlo v roce 1968, tak bylo vlastně jen logickým vyústěním všech z tehdy platné ústavy vyplývajících konsekvencí.

Závěr

Cílem mé diplomové práce bylo podrobně zpracovat historii rušení zahraničního vysílání pro Československo v době vlády KSČ.

Z mé analýzy historických dokumentů bylo zjištěno několik zajímavých poznatků. Komunistický režim bojoval proti třem formám prozápadní činnosti. Takzvaná *bílá propaganda*, tedy vysílání oficiálních rozhlasových stanic kapitalistických států, byla likvidována aktivně – tzn. především agenturním pronikáním do center ideologické propagandy. Druhý způsob byl pasivní, kdy StB znemožňovala přijímání produktů tzv. ideologické diverze protivníka československými občany. Stejným způsobem byla rušena *šedá propaganda*, tedy činnost Svobodné Evropy, zasílání tiskových materiálů do Československa po vodních tocích, pomocí balonů a poštou. Přerušovány byly všechny informační kanály.

Posluchači v Československu se dozvídali necenzurované informace díky rozhlasovým stanicím: Svobodná Evropa, Hlas Ameriky, BBC, Deutsche Welle, Rádio Vatikán a Rádio Luxemburg. Jejich vysílání bylo rušeno technickými prostředky – rušičkami. Velkým vzorem v této činnosti byl pro československé komunisty Sovětský svaz. Takzvaná akce R-405 (což byl krycí název projektu rušení) trvala po celé období od ledna 1952 až do prosince 1988, tedy celých 36 let. Odborně se tato činnost nazývala radioobrana a postupně spadala pod ministerstvo vnitra, národní bezpečnosti, ministerstvo spojů či Ústřední správu spojů a také Československý rozhlas. Přes všechnu snahu, zavedená opatření a finančně nákladný systém radioobrany však komunistický režim nedocílil úplného znemožnění poslechu těchto stanic.

Rušicím signálem byla pokryta především velká města. V první etapě (s termínem dokončení 30. 6. 1953) byla vybudována rušící centra v Praze, Plzni, Liberci, Ústí nad Labem, Ostravě, Brně, Bratislavě, Českých Budějovicích a Košicích. Ve druhé etapě (s termínem dokončení 31. 12. 1953) centra v Karlových Varech, Mostě, Hradci Králové, Jihlavě, Olomouci, Gottwaldově, Přerově, Prostějově a Karviné.

Ve spojení s vysílači Ústřední správy spojů rušilo ministerstvo vnitra na středních vlnách celkem 40 vysílači průměrně 6–7 hod. denně, na dlouhých vlnách dvěma vysílači průměrně 3–4 hod. denně (včetně rušení pro SSSR) a na krátkých vlnách 220 vysílači 16–18 hod. denně (pro území ČSSR i SSSR). Rušičky vysílaly na kmitočtech vysílačů „určených stanic“, přičemž jejich nosný kmitočet byl rozmítán v příslušném

kanálu nejdříve elektromechanickými, později elektronickými rozmítači. Každé vysílací středisko mělo svoji identifikační značku, která byla vysílána v pravidelných intervalech. K radioobraně byly využívány rozhlasové a univerzální vysílače s vyřazeným modulátorem, radiotelegrafní a speciální vysílače. Výši investičních nákladů na zřízení celého systému se nikdy nepodařilo přesně zjistit. Náklady na provoz však byly velmi vysoké, ať už z hlediska počtu pracovníků anebo spotřeby elektrické energie.

K rychlejší výstavbě rušících vysílačů přispěly návrhy sovětských expertů pro radioobranu, ale také impulz z maďarské strany. Politický sekretariát ÚV KSČ schválil v říjnu 1951 vzájemnou spolupráci s dalšími zeměmi sovětského bloku. Záhy uzavřelo Československo dohodu o vzájemné spolupráci s Maďarskem, Polskem, Rumunskem a Bulharskem.

Ze strany Západu nebylo nikdy vysílání druhé strany rušeno, kdežto naopak tomu bylo v případě Sovětského svazu. Místy sice docházelo k jisté míře „oteplení“ vzájemných vztahů, která se projevovala v omezování rušení, to vše ale bylo pouze dočasné. Nejen proto, že toto vysílání bylo zdrojem propagandy a pramenem informací (měly sloužit i k oslabení morálky protivníka), ale i pro údajné propojení zahraničních vysílačů se zpravodajskými službami, kterým měly sloužit ke spojení se spolupracovníky v Československu.

Specifika vedení „války na rozhlasových vlnách“ byla určena některými zvláštnostmi rozhlasu. Posluchač skrze něj například nemohl vidět zdroj vysílání a nemohl si ani prověřit převážnou část sdělení. Rozhlas dokáže být účinným psychologickým nástrojem: jeho vysílání má totiž některé specifické přednosti, například velkou operativnost, emocionálnost, schopnost komunikace s negramotnými a možnost manipulačního vlivu na masy. Proto se rozhlasové vysílání stalo vhodným nástrojem propagandistické a kontrapropagandistické činnosti.

Z pohledu legislativy lze říci, že všichni ti, kdo přijímali jakékoli předpisy (zákony, podzákoné normy nebo třeba jen konkrétní technická opatření) ohledně umožnění cenzury nebo rušení zahraničního rozhlasového vysílání, nejenže porušovali ústavu, ale vlastně tím nepřímo podkopávali socialismus jako politické zřízení země. Samotní cenzoři by tedy na základě tehdejší platné ústavy a trestního zákona měli být trestáni za podvracení republiky, pobuřování, poškozování státu světové socialistické soustavy (tedy konkrétně ČSSR, která k takovým státům náležela), nebo (měla-li jejich činnost dopad též na cizí státy, státní příslušníky nebo různé jejich organizace) také

poškození zájmů republiky v cizině. Toto jednání zapadalo do rámce činů, které si komunisté vykládali svým způsobem, a nedrželi se přitom právních norem, které sami ustanovili.

5. Summary

The aim of this diploma thesis was prepare a detailed history of the interference of foreign broadcasting in Czechoslovakia during the communist government. From my analysis of historical documents were found several interesting findings. Communist regime fought against the three forms of pro-Western activity. The so-called white propaganda, that official radio broadcast of capitalist states, was actively liquidated - ie. particular agency penetration into the center of ideological propaganda. The second method was passive when the secret police hindered the adoption of the products of so-called ideological diversion opponent Czechoslovak citizens. In the same way was disturbed gray propaganda, therefore action Radio Free Europe, sending press materials to Czechoslovakia after the watercourses, with balloons and mail.

Students learned in Czechoslovakia, uncensored information through radio stations: Free Europe, Voice of America, BBC, Deutsche Welle, Radio Vatican and Radio Luxemburg. Their broadcasts were disturbed by technical means - jammer. A great role model in this work was the Czechoslovak Communist Soviet Union. The so-called action of R-405 (which was code-named Project interference) lasted throughout the period from January 1952 to December 1988, a full 36 years. Professionally, this activity was called radioobrana and gradually fell under the Ministry of the Interior, National Security, Ministry of Communications and central administration services as well as Czechoslovak radio. Despite all efforts, introducing measures and cost-efficient system, the communist regime never completely stop listening to these stations.

Disturbing sign was covered mainly in large cities. In the first stage (with a completion date of 30th June 1953) was built by jamming the center of Praha, Plzeň, Liberec and Ústí nad Labem, Ostrava, Brno, Bratislava, České Budějovice and Košice. In the second stage (with a completion date of 31st December 1953) the center of Karlovy Vary, Most, Hradec Králové, Jihlava, Olomouc, Gottwald, Přerov, Prostějov and Karviná. In conjunction with the transmitter shut down by the Central Administration Communications Ministry of the Interior on medium-wave 40 transmitters on average 6-7 hours a day, the long wave transmitter two mA average 3-4 hours a day (including cancellation of the USSR) and 220 short-wave transmitters 16 - 18 hours a day (on territory of Czechoslovakia and the USSR). Jamming transmitters broadcast on frequencies "for stations, while the sweep was the carrier frequency in the

channel first electromechanical, electronic scanning later. Each broadcast center had its identification tag, which was broadcast at regular intervals. There were used radio transmitters and embossed with the universal modulator, and special radiotelephone transmitter. Investment cost of installing the system has never been clearly ascertained. The operating costs were very high, both in terms of staffing or power consumption.

The rapid construction of manufactured jamming transmitters have contributed suggestions for radioobranu Soviet experts, but also boost the Hungarian government. The Political Secretariat of the CPC Central Committee in October 1951 approved the cooperation with other countries of the Soviet bloc. Czechoslovakia soon conclude an agreement on mutual cooperation with Hungary, Poland, Romania and Bulgaria.

The West has never been disturbed by the posting of the other party, whereas the contrary was the case in the Soviet Union. Points, although there was a certain extent, "warming" in their relationship, which manifested in reducing interference, but all this was only temporary. Not only because this broadcast was a source of propaganda and a source of information (should be used for weakening the enemy of morality), but also for alleged links with foreign intelligence services, radio transmitters, which were intended to link with colleagues in Czechoslovakia folder.

Specifics of waging a "war on the radio waves" was determined by some peculiarities of the radio. Students, through him, for example, could not see the source of transmission and could not even verify most of the communication. Radio can be an effective psychological tool: its broadcasting has a number of specific advantages such as high operability, emotionalism, ability to communicate with a possibility of manipulation-illiterate influence on the masses.

Therefore, the radio has become a suitable tool for propaganda activities.

In terms of legislation, we can say that all those who receive any rules (laws, secondary legislation or just specific technical measures) for allowing censorship or interference of foreign radio broadcasts, not only breaching the constitution, but actually it indirectly undermine socialism as the country's political establishment. Censors themselves would have to say, the time when the Constitution and criminal law should be punished for sedition, sedition, damaging state of the world socialist system (ie, namely Czechoslovakia, which belonged to such states), or (should, if their activities also impact on foreign countries, nationals or their various organizations) as well as harming the interests of the Republic abroad.

This meeting formed part of the offenses for which Communists interpreted in a way, and yet did not keep the laws which they made themselves.

6. Použitá literatura

BARNOVSKÝ, M.: *První krize komunistického režimu a její řešení 1953-1957*. Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006.

BEDNAŘÍK, P.: *Český tisk v letech 1945-1948*. Rozvoj české společnosti v Evropské unii; 3.díl, Média, Teritoriální studia. Praha: Matfyzpress, 2004.

BITTMANN, L., SYMŮNKOVÁ, H.: *Manipulátoři o technikách bojů lži proti pravdě a nenávisti proti lásce*. Katedra žurnalistiky IKSŽ FSV UK. Praha: Karolinum, 1992.

ČTVRTNÍK P., GALUŠKA J., TOŠNEROVÁ P.: *Poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Knihy 555, 2008.

DEFLEUR, M., BALLOVÁ-ROKEACHOVÁ, S.: *Teorie masové komunikace*. Praha: Karolinum, 1996.

FELCMAN, O.: *Československá reforma 1968-1969*. Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006.

JEŠUTOVÁ, E.: *Od mikrofonu k posluchačům*. Praha: Český rozhlas, 2003.

JEŠUTOVÁ, E., NOVÁKOVÁ, J.: *Normalizace v českém rozhlase*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd, 1998.

KAPLAN, K., TOMÁŠEK, D.: *O cenzuře v Československu v letech 1945 - 1956*. Praha: Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 1994.

KAŠPAR V., ŠUBERTOVÁ Z.: *Svoboda projevu a médií v mezinárodním právu a praxi*, Článek 19. Praha: Syndikát novinářů ČR, 1996.

KLIMEŠOVÁ, H. a kol.: *Prameny k dějinám československého rozhlasu*. Praha: Československý rozhlas, 1978.

KOLEKTIV AUTORŮ: *Dějiny českých médií v datech. Rozhlas, televize, mediální právo*. Praha: Karolinum, 2003.

KONČELÍK, J.: *Proměny řízení a kontroly médií v roce 1968*. Nepublikováno.

KUBEŠ, V.: *O novou ústavu*, Praha: Melantrich, 1947.

KUNCZIK, M.: *Základy masové komunikace*. Praha: Karolinum, 1995.

MARŠÁLEK, P.: *Právní teorie a myšlení v Československu 1948-1989, III. Právní systém*, Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006.

MLYNÁŘ, Z.: *Mráz přichází z Kremlu*. Praha: Mladá fronta, edice Archiv, 1990.

NELSON, M.: *War of the Black Heavens*. London: Brassey's, 1997.

OSVALDOVÁ, B., HALADA a kol.: *Praktická encyklopedie žurnalistiky*. Praha: Libri, 2007.

PAVLÍČEK, V.: *Občanská a lidská práva, III. Právní systém*, Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006.

PEŠEK, J.: *Ministerstvo vnitra, IV. Armáda, bezpečnostní aparát*. Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006.

PROGRAMMING HANDBOOK. *Voice of America, 50 years of broadcasting to the world, 1942-1992*, Washington: VOA, 1991.

SBORNÍK: *Bílá místa rozhlasové historie: (příspěvky a svědectví k 60. letům v Československém rozhlase)*. Seminář SRT a Katedry žurnalistiky IKSŽ UK. Praha: Karolinum, 1999.

SBORNÍK: *Securitas Imperii I: Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu*. Praha: MV ČR, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2002.

SBORNÍK: *Securitas Imperii 9: Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo*. Praha: MV ČR, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2002.

SEDLÁČEK, K.: *Volá Svobodná Evropa*. Praha: Archa 90, 1993.

SCHIELE, B.: *History of VOA Broadcasts to the Soviet Union and Eastern Europe*, Washington: VOA, 1980.

SUK, J.: *Občanské fórum, XX. Pád komunismu v Československu*. Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006.

SUK, J., VANĚK, M.: *17. listopad 1989, XX. Pád komunismu v Československu*. Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006.

SYMŮNKOVÁ, H.: *Rudé právo a opozice. Manipulátoři*. Praha: FSV UK, 1992.

ŠUNDĚJEV, V. M.: *Diverze z éteru. Pravda o štvavých vysílačkách „Svoboda“ a „Svobodná Evropa“*. Praha: Orbis, 1985.

TOMÁŠEK, D.: *Pozor, cenzurováno! aneb Ze života soudružky cenzury*. Praha: MV ČR, 1994.

TOMEK, P.: *Československé bezpečnostní složky proti Radiu Svobodná Evropa. Objekt Alfa*. Sešity 14. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006.

TOMEK, P.: *Rušení zahraničního rozhlasového vysílání pro Československo. Securitas Imperii. Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2002. Dostupné na WWW:<http://www.radiojamming.puslapiai.lt/article_cz.htm>*

URBAN, S.: *Rozhlas, televize, radiotelegrafie: Systém radiového rušení v ČSSR, i.č.:48, 1991/1991, signatura I. Praha: Poštovní muzeum, 1991.*

ZIERIS, K.F.: *Nové základy českého periodického tisku. Praha: Orbis, 1947.*

ŽATKULIAK, J.: *Vláda slovenské socialistické republiky 1969-1989. Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006.*

Prameny:

ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK, Kolegium ministra vnitra; K bodu: Problémy radiové obrany ČSSR. Svazek M-014, a.j. 01/1-70, XI.oddíl, seznam č.7 a 8a.

CHARTA ORGANIZACE SPOJENÝCH NÁRODŮ A STATUT MEZINÁRODNÍHO SOUDNÍHO DVORA. Dostupné na WWW:<<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/charta-organizace-spojonych-narodu-s-statut-mezinarodniho-soudniho-dvora.pdf>>

MINISTERSTVO VNITRA ČR. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu služby kriminální policie a vyšetřování.

Dostupné na WWW: <<http://web.mvcr.cz/archiv2008/policie/udv/securita/index.html>>

NÁRODNÍ ARCHIV, f. A ÚV KSČ, Praha-předsednictvo 1945-1989, svazek 93, a.j. 9612/1964, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Zpráva o aktuálním stavu rušení. KSČ-ÚV-03/1

NÁRODNÍ ARCHIV, f. A ÚV KSČ, Praha-předsednictvo 1945-1989, svazek 95, a.j. 9613/1964, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Zpráva o zastavení rušení některých západních rozhlasových stanic. KSČ-ÚV-02/

NÁRODNÍ ARCHIV, f. A ÚV KSČ, Praha-předsednictvo 1945-1989, svazek 97, a.j. 9619/1965, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Zpráva o snížení počtu vysílacích středisek radiové obrany. KSČ-ÚV-03/1

NÁRODNÍ ARCHIV, f. A ÚV KSČ, Praha-předsednictvo 1945-1989, svazek 106, a.j. 2510/1974, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Vliv vysílání západních rozhlasových stanic. KSČ-ÚV-04/2

NÁRODNÍ ARCHIV, f. A ÚV KSČ, Politický sekretariát 1951-1954, svazek 45, a.j. 129a, 20a, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Technický popis speciálního zařízení pro rušení nepřátelských krátkovlnných vysílačů. KSČ-ÚV-02/5

NÁRODNÍ ARCHIV, f. A ÚV KSČ, Politické byro 1954-1962, svazek 67, a.j. 83/3, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Zpráva o výsledku porady představitelů bezpečnosti a radiokontrozvědné služby SSSR a lidových republik v Praze (6035). KSČ-ÚV-02/2

NÁRODNÍ ARCHIV, f. A ÚV KSČ, Politické byro 1954-1962, svazek 101, a.j. 123/11, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Informativní zpráva o obraně proti činnosti nepřátelských vysílacích stanic (6036). KSČ-ÚV-03/2

NÁRODNÍ ARCHIV, f. A ÚV KSČ, Politické byro 1954-1962, svazek 103, a.j. 101/13, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Zpráva o úplném stažení rušení zahraničního vysílání pro Polsko (8650). KSČ-ÚV-04/3

NÁRODNÍ ARCHIV, f. A ÚV KSČ, Politické byro 1954-1962, svazek 155, a.j. 206/4, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Stav protiradiotechnické služby v čs.lidové armádě a návrhy na opatření k zabezpečení její výstavby (12358/12). KSČ-ÚV-02/2

NÁRODNÍ ARCHIV, f. A ÚV KSČ, Politické byro 1954-1962, svazek 202, a.j. 278/10, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Doplnění a zesílení obrany proti nepřátelskému rozhlasovému vysílání na krátkých vlnách (1557/14). KSČ-ÚV-02/2

NÁRODNÍ ARCHIV, f. A ÚV KSČ, Politické byro 1954-1962, svazek 249, a.j. 268/11, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Změna systému obrany proti nepřátelskému rozhlasovému vysílání (1065/10). KSČ-ÚV-03/3

NÁRODNÍ ARCHIV, f. A ÚV KSČ, Praha-předsednictvo 1986-1989, svazek 96, a.j. 9615/1988, Rušení rozhlasového vysílání po roce 1948; Zpráva o situaci v oblasti rušení zahraničních rozhlasových stanic. KSČ-ÚV-02/1

7. Seznam příloh

Příloha č. 1: Schéma organizace obrany, plánovaná výstavba do konce r. 1953 (fotografie, zdroj: Národní archiv ČR)

Příloha č. 2: Rušička: pohled zepředu (fotografie, zdroj: Národní archiv ČR)

Příloha č. 3: Rušička: pohled zezadu (fotografie, zdroj: Národní archiv ČR)

Příloha č. 4: Rušička: detail koncového stupně (fotografie, zdroj: Národní archiv ČR)

Příloha č. 5: Přehled počtu pracovníků v radiové obraně MV (tabulka, zdroj: Poštovní muzeum Praha)

Příloha č. 6: Rozmístění vysílačů rozhlasových stanic Svobodná Evropa a Deutschlandfunk (mapa, zdroj: Poštovní muzeum Praha)

Příloha č. 7: Vysílání stanice Deutschlandfunk (tabulka, zdroj: Poštovní muzeum Praha)

Příloha č. 8: Vysílání stanic BBC a VOA (tabulka, zdroj: Poštovní muzeum Praha)

Příloha č. 9: Vysílání ostatních rozhlasových stanic (tabulka, zdroj: Poštovní muzeum Praha)

Příloha č. 10: Rozmístění prostředků radiového rušení v ČSSR (mapa, zdroj: Poštovní muzeum Praha)

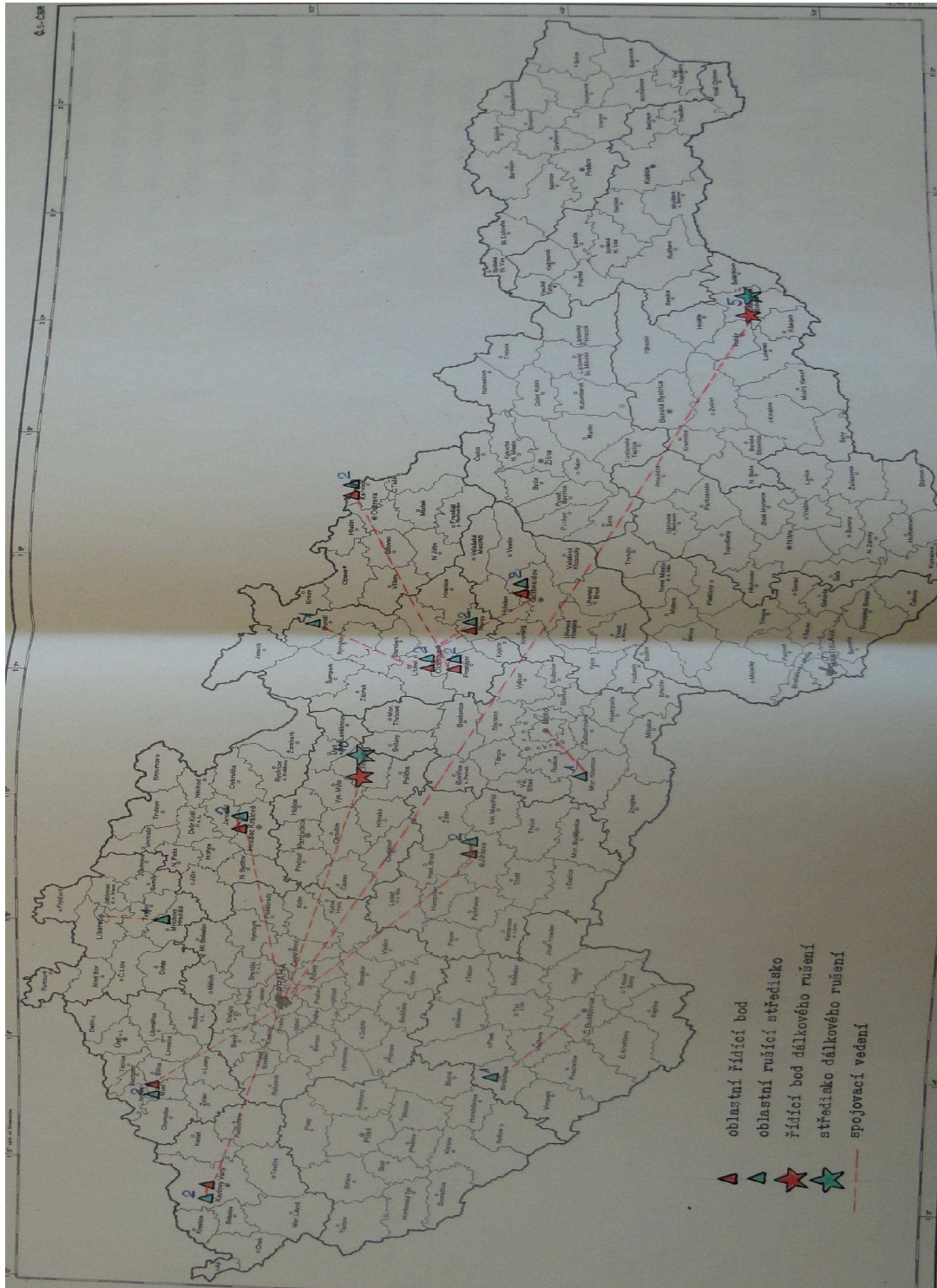
Příloha č. 11: Překrytí signálů rušených a rušících vysílačů (mapa, zdroj: Poštovní muzeum Praha)

Příloha č. 12: Podmínky šíření prostorovou vlnou (0 - 400 km) (graf, zdroj: Poštovní muzeum Praha)

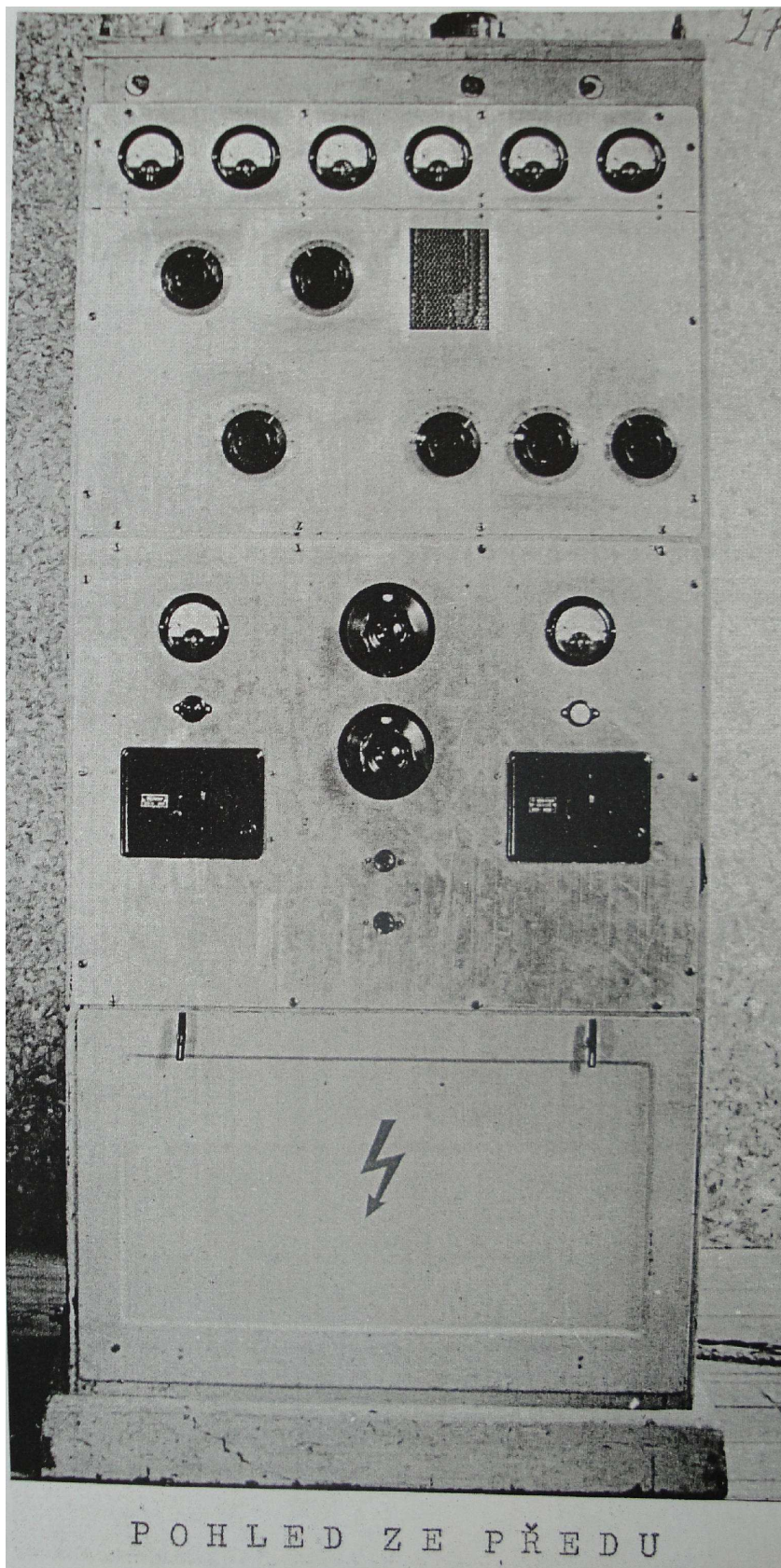
Příloha č. 13: Podmínky šíření prostorovou vlnou (400-800 km) (graf, zdroj: Poštovní muzeum Praha)

8. Přílohy

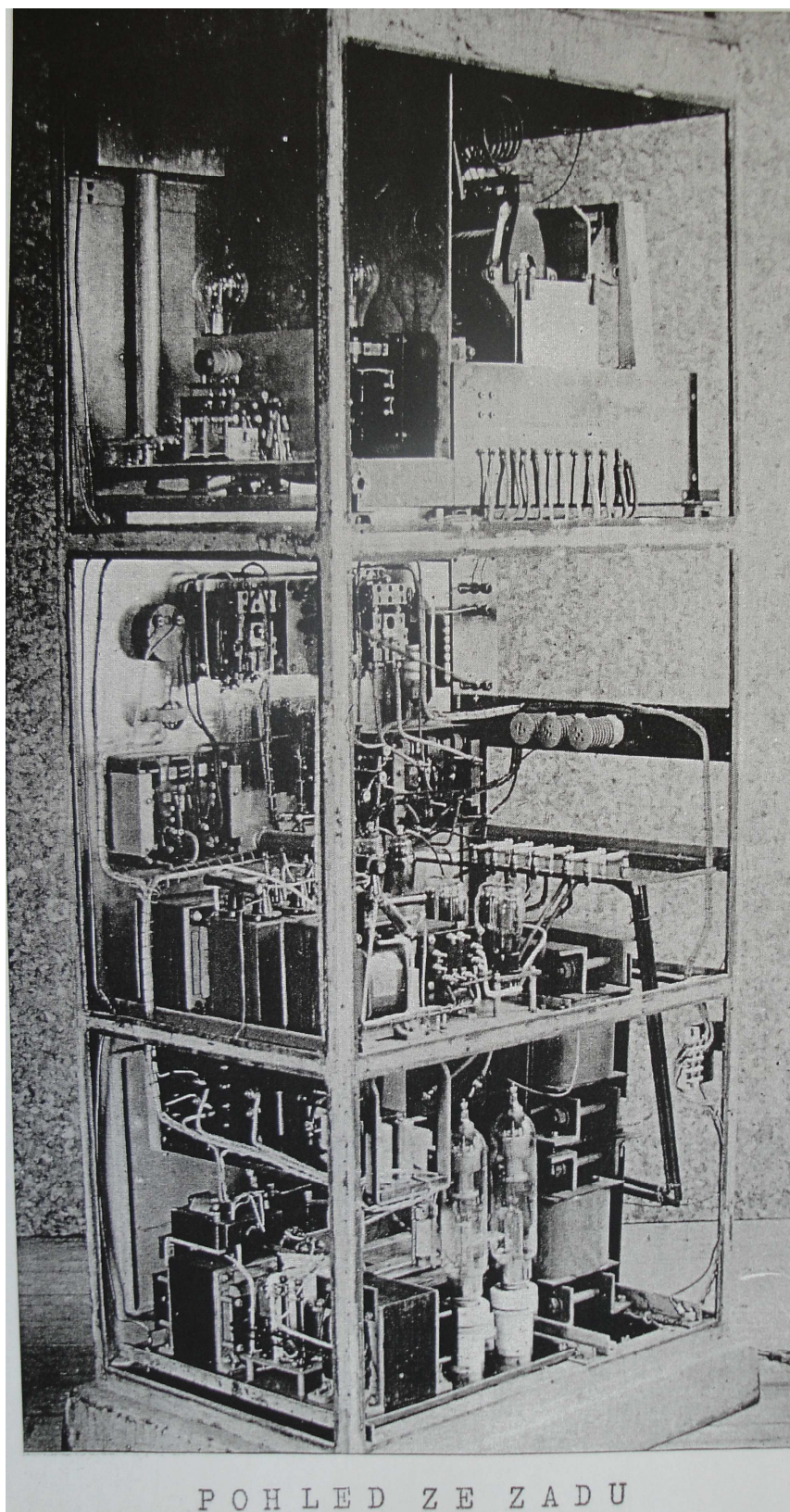
Příloha č. 1: Schéma organizace obrany, plánovaná výstavba do konce r. 1953

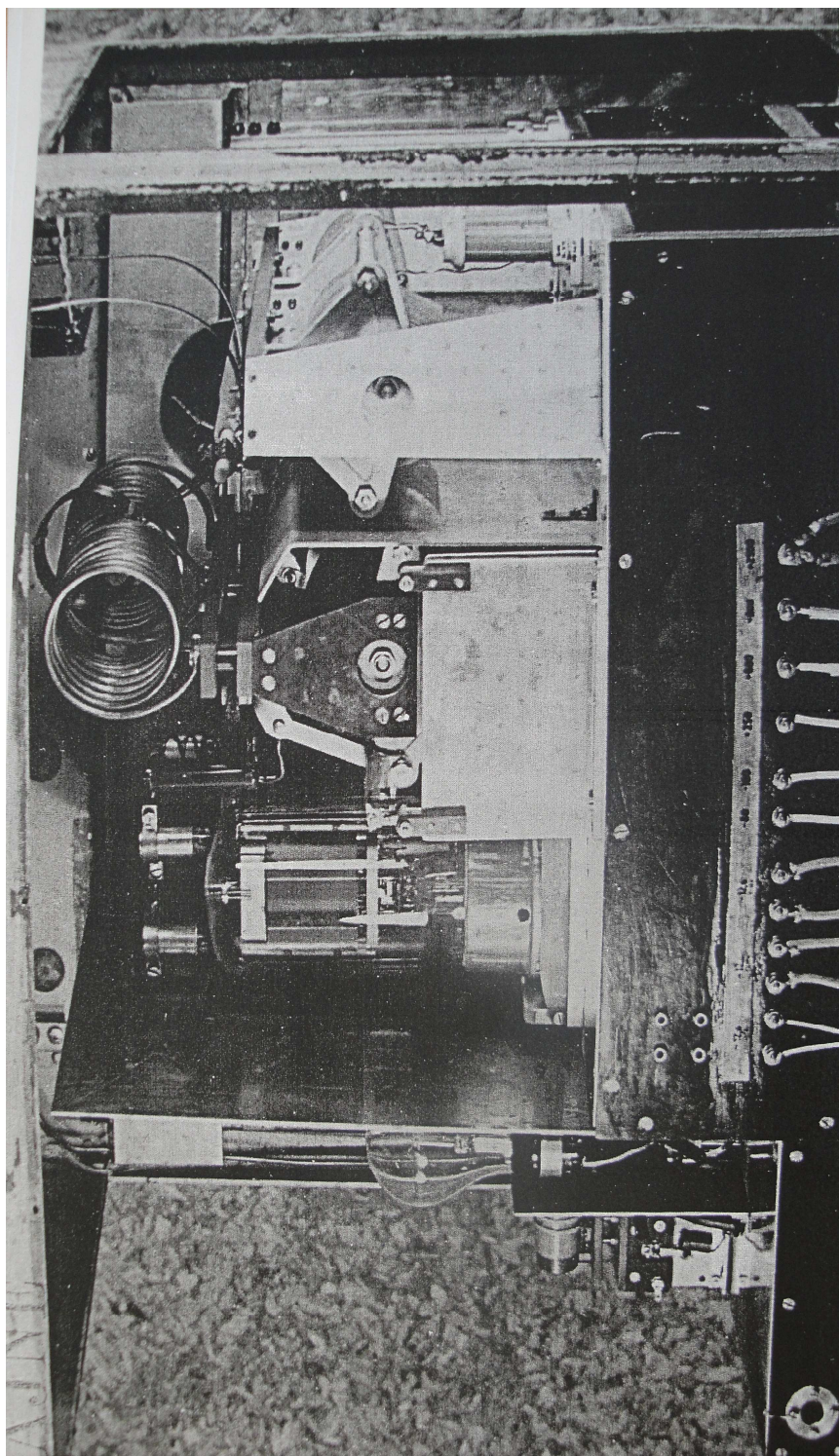
Příloha č. 2: Rušička: pohled zepředu

Příloha č. 3: Rušička: pohled zezadu

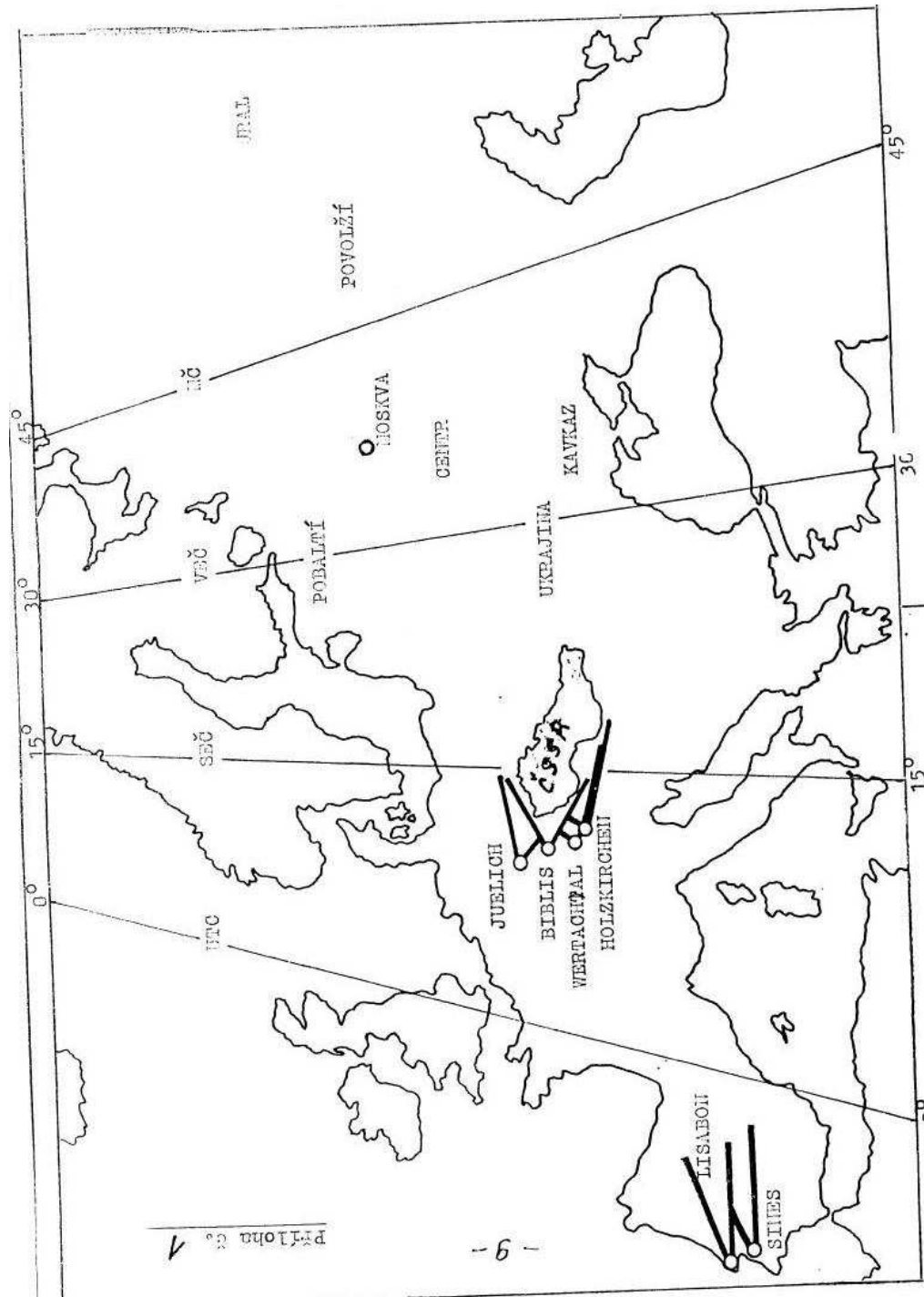
Příloha č. 4: Rušička: detail koncového stupně

Příloha č. 5: Přehled počtu pracovníků v radiové obraně MV

Střediska radiové obraně	Plán. stav přís. OP	Skut. stav přís. OP	OP muži ženy	B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z	Božská mlha H M K S P A B C D E F G H I J K L M N O P Q R S T U V W X Y Z	Věkové složení OP						Předběžná možnost umístění v rámci KS - SNB		
						Muži			Ženy					
						do 45	do 50	do 58	přes 58	do 45	do 50		do 55	přes 55
Praha	1/17	1/12	6/6	13	230,4	4	1	1	-	4	-	1	1	4
Plzeň	1/16	1/13	10/3	14	249,6	4	3	1	2	3	-	-	-	3
Brno	1/17	1/17	17/0	18	326,4	5	4	4	4	-	-	-	-	3
Bratislava	1/17	1/14	14/0	15	268,8	9	3	2	-	-	-	-	-	6
Košice	1/16	1/14	12/2	15	268,8	8	2	1	1	1	-	-	1	3
vnitřet.robr. celkem	5/83	5/70	59/11	75	1344,0	30	13	9	7	8	-	1	2	19
Rim.Sobota	1/12	1/12	11/1	13	230,4	9	2	-	-	1	-	-	-	-
Litomyšl	1/12	1/12	12/0	13	230,4	6	1	1	4	-	-	-	-	-
Poděbrady	0/11	0/10	10/0	10	192,0	5	-	4	1	-	-	-	-	-
dálková obr. celkem	2/35	2/34	33/1	36	652,8	20	3	5	5	1	-	-	-	-
Monitor VII. správy	2/29	2/25	18/7	27	480,0	3	1	6	8	7	-	-	-	-
celkem	9/147	9/129	110/19											
	156	138	129	138	2.476,8	53	17	20	20	16	1	1	2	19

Příloha č. 6: Rozmístění vysílačů rozhlasových stanic Svobodná Evropa a Deutschlandfunk

Příloha č. 7: Vysílání stanice Deutschlandfunk

Stance MHz	Vysílač	Země	Prov. doba SEC	Výkon /kW	Azimut	Síť Sine	Zisk ant./dB	Hled. úhel	Intenzita el magn. pole min/dB/max	Poznámka
1539	Mainflingen	D	20,00-20,30 22,00-22,30	700 700					52 80	
5195			06,30-07,00						34 47	provoz SSB
5995	Wertachtal	D	12,30-13,20	500	45	43	14	32	68 86	
5020	Wertachtal	D	12,30-13,20	500	60	43	14	30	40 55	
6955			06,30-07,00						31 44	provoz SSB
7130	Juelich	D	12,30-13,20	100	105	36	18	11	32 48	
7150	Wertachtal	D	12,30-13,20	500	60	43	14	30	25 30	interf. bez modul.
7270	Sines	POR	06,30-07,00	250	55	44	18	10	73 86	
7285	Sines	POR	20,30-21,30	250	52	34	18	8	42 74	
7490			20,30-21,30						32 45	provoz SSB
7767,5			20,30-21,30						26 44	provoz SSB
9615	Sines	POR	20,30-21,30	250	52	40	18	10	47 77	
9650			06,30-07,00						38 49	není publikovaná
6190	Sines	POR	06,30-07,00	250	52	39	18	10		nevysílá

Příloha č. 8: Vysílání stanic BBC a VOA

Stanice	Umístění		Provozní doba SEČ	Frekvence /kHz/	Výkony vysílečů
	Země	Místo			
BBC (Londýn)	G	Rampisham	06,15 - 06,30	1296/6150 7260/9760	8 x 500 kW 2 x 100 kW
			07,15 - 07,30	1296/6150 7260/11945	
	CYP/G	Limassol	16,30 - 17,00	1296/6125/7155 9650/12040	2 x 500 kW 1 x 200 kW
			17,30 - 18,00	6125/7130/9750	11 x 250 kW 6 x 100 kW
	G	Strelton	20,00 - 21,30	1296/6125 6150/7130	
VOA (Hlas Ameriky)	D	Muenchen - Ismaning	06,00 - 06,30	1197/3980/6080 7220/9615/11710	300 kW
			18,30 - 19,00	1197/3980/6060 7180/11710	4 x 100 kW 2 x 50 kW 4 x 35 kW
	G	Wofferton	21,00 - 23,00	1197/3980 6060/6150/7180	10 x 250 kW

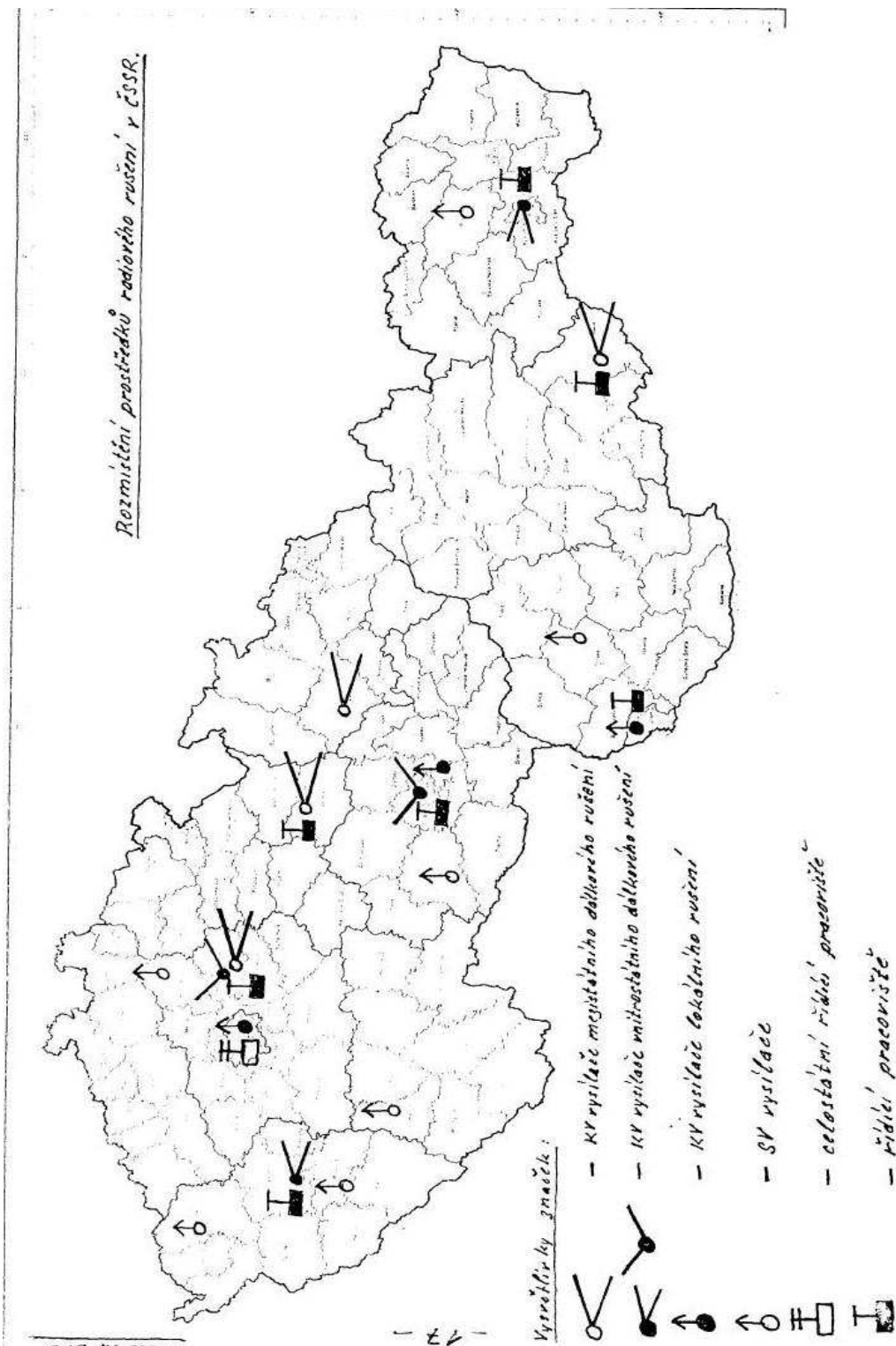
Příloha č. 9: Vysílání ostatních rozhlasových stanic

Stanice	Umístění		Provozní doba SEČ	Frekvence /kHz/	Výkony vysílačů
	Země	Místo			
VATICAN RADIO (Vatikán)	CVA	S.M.Galeria	05,15 - 05,55	1530/9645	150/450 kW 20/50/100 kW
			19,30 - 20,00	1530/6190/6250 7250/9645	
TIRAJIA (Albánie)	ALB	Lushnja Kruja	07,00 - 07,30	1395/7310/7090	1000 kW 50/100/120/240/500 kW
			15,00 - 15,30 16,30 - 17,00	7310/9375 1395/7310/9375	
RAI (Rome)	I	Roma	19,15 - 19,45	6050/7290	50/60/100 kW
			22,35 - 23,10	6050 ^{XXX} /7275 ^{XXX}	
TWR (Monaco)	MCO	Monte Carlo	10,25 - 10,40	9610 ^{XXX} /9495	2 x 100 kW 1 x 500 kW
			18,00 - 18,15 (17,45 - 18,00)	6230	
IBRA (Švédsko)	S/POR	Sines	20,00 - 20,30	9745	2 x 250 kW
ECUADOR	EQU	Quito	06,00 - 06,30	6205	4 x 50 kW 3 x 100 kW 1 x 500 kW
			19,00 - 19,30	15270/17790	

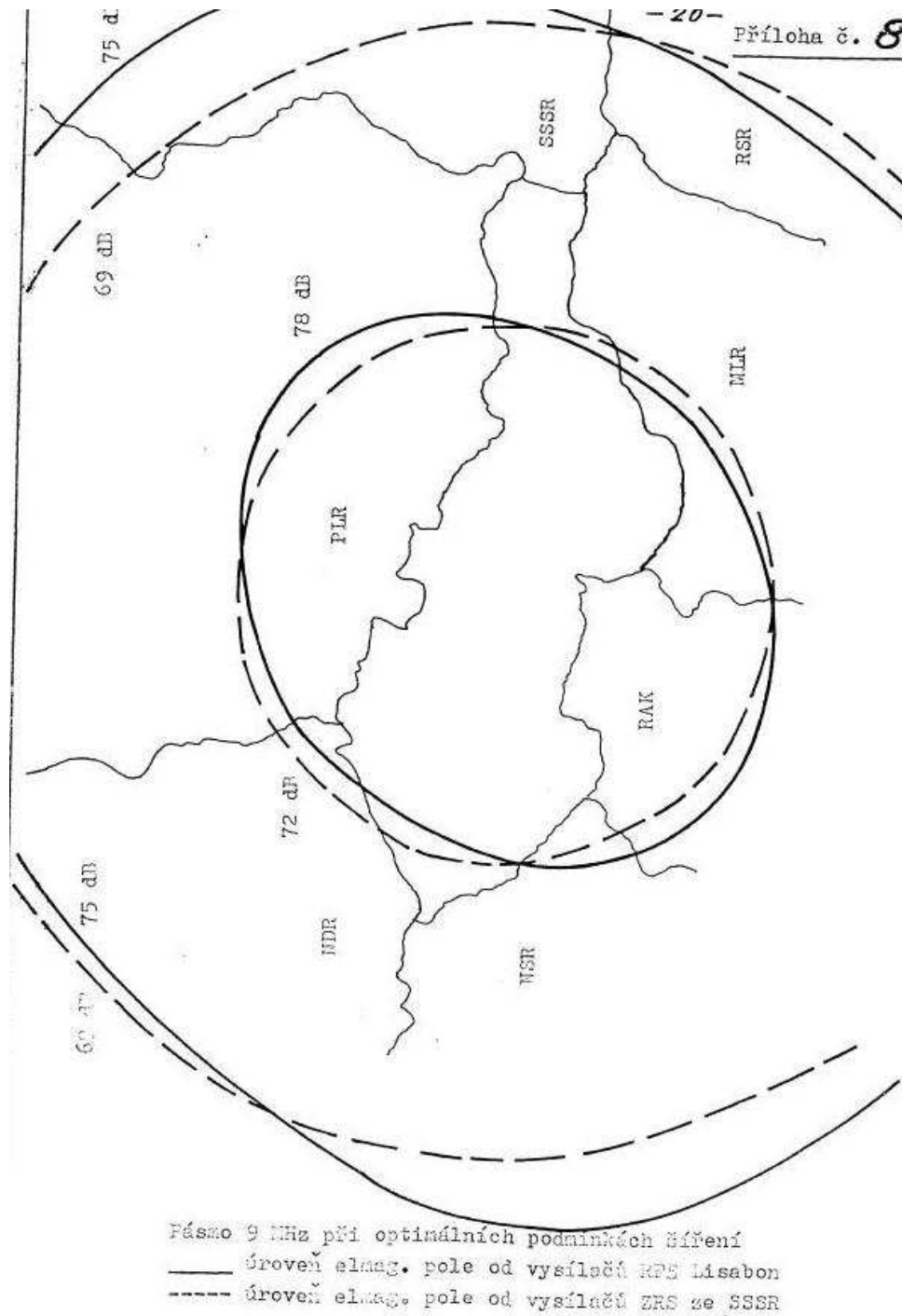
Příloha č. 9: Vysílání ostatních rozhlasových stanic

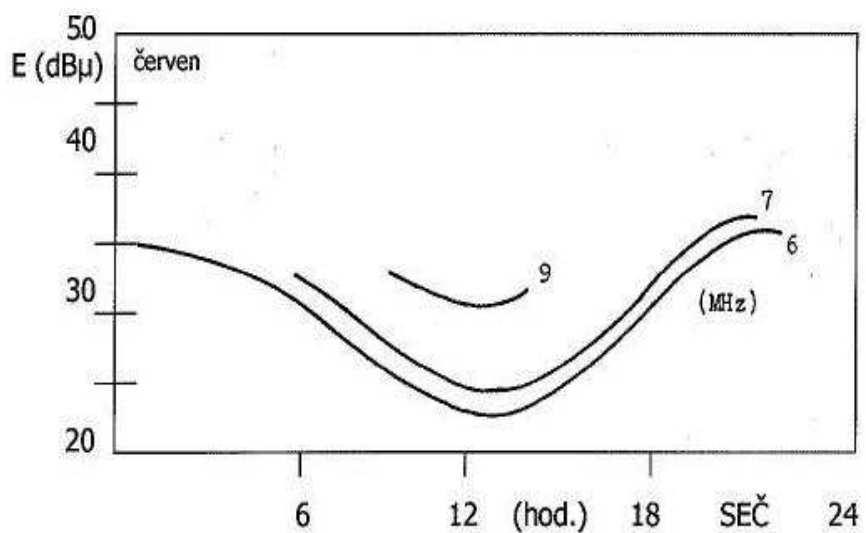
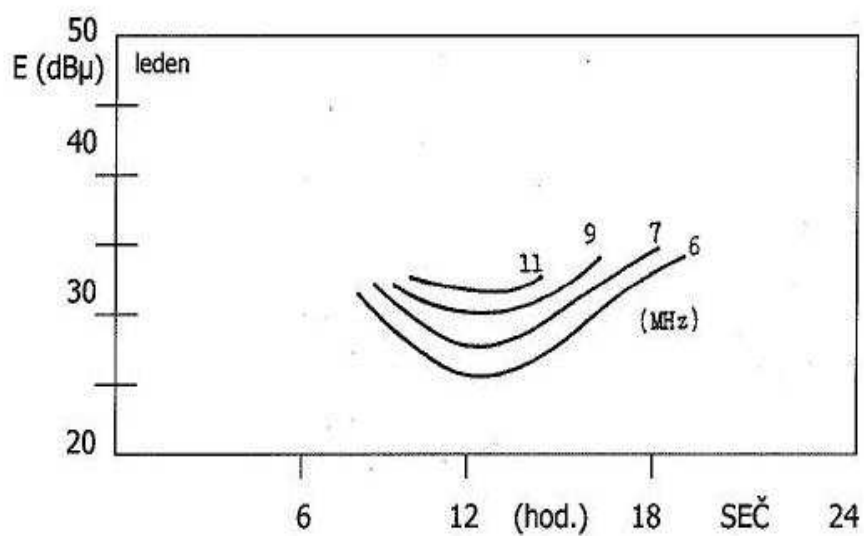
Stanice	Umístění		Provozní doba SEČ	Frekvence /kHz/	Výkony vysílačů
	Země	Místo			
RCI (Kanada)	CAN	Sackville	19,30 - 20,00	5995D/7235D 11945 15325/17875	1 x 100 kW 5 x 250 kW
	G	Daventry			
PEKING (Čína)	CHI	Xian	20,00 - 20,30	6550 ^{XX} /7375 7700/9290	120/240 kW

Příloha č. 10: Rozmístění prostředků radiového rušení v ČSSR

Příloha č. 11: Překrytí signálů rušených a rušících vysílačů

Příloha č. 12: Podmínky šíření prostorovou vlnou (0 - 400 km)Podmínky šíření prostorovou vlnou v rámci ČSSR $N_v = 1 \text{ kW}$, sluneční činnost = 100, zisk anteny = \emptyset dB, vzdálenost = 0 – 400 km

Příloha č. 13: Podmínky šíření prostorovou vlnou (400-800 km)Podmínky šíření prostorovou vlnou v rámci ČSSR $N_v = 1 \text{ kW}$, sluneční činnost = 100, zisk anteny = \emptyset dB, vzdálenost = 400 – 800 km